

SPOMINI

Spisal dr. J. Vošnjak.

Izdala Slovenska Matica.

Prvi zvezek.

Prvi in drugi del 1840 do 1867. l.

V Ljubljani 1905. Tiskal D. Hribar.

PRVI DEL.

OTROŠKA IN MLADENIŠKA LETA.

1840 DO 1860. L.

I.

MOJ ROJSTNI KRAJ.

Zraven Savinjske doline je gotovo Šaleška, ki je od Savinjske ločena po nizkem hribovju, ena najlepših vsega slovenskega Štajerja. Glavni kraj te doline je prijazni trg Šoštanj, ki se na spodnjem koncu doline razprostira med Pako in vznožjem lokviških goric in tudi še onstran Pake, kjer stoji pohlevni kolodvor železnice Celje—Velenje, in se čedaljeveč novih hiš zida. Tu je sodišče, šola in tik železnice na novo postavljeni, moderno opremljeni hotel „Austria.“ Črez Pako vodi železni most na glavni trg, okinčani s soho sv. Marije. Ob Paki se širijo poslopja velike usnjarske tovarne z visokimi dimniki. Sredi trga je na desni Narodni dom s posojilnico in čitalnico, na levi občinska hiša, nekdanji magistrat z majhnim stolpom. Cerkvica sv. Mohorja in Fortunata je postavljena na skalo nad trgom.

Na vse sedanje moderno gibanje pa gleda, na pol skrit v smrekovem gozdu, Pusti grad, do polovice zrušen stolp nekdanjega šoštanjskega gradu. Turki so grad razdejali, šoštanjski vitezi pa ga niso več sezidali na starem mestu. Postavili so si ga na bregu, kjer še zdaj stoji ob stari cesti, ki je nekdaj prav strmo se vila črez gorovje, dokler niso ob Paki izpeljali ceste v Savinjsko dolino. Novi grad imenovali so graščino, ki so jo pač morali podložni kmetje pomagati zidati.

Arhitektonskih znamenitosti nima nobenih, zidan je v slogu vojaščnic in le na vzhodnem kraju ima prizidano verando s streho na zidanih okroglih stebrih. Iz te verande je prekrasen razgled po celi Šaleški dolini in po visokih gorah, ki jo obkrožajo na vse strani, da je dolina videti kakor podolgast kotel, po katerem so raztresene vasi in posamezna kmetska domovja, po višinah pa se blišče cerkve, vzdigujejo gradovi in tuintam razvaline starih gradov. Pač verjetno je, da je vsa dolina nekdaj bila jezero, na kar še spominja ime Škale ob jezeru, kjer je župna cerkev in navadno tudi sedež dekanata.

V to jezero so se tekom mnogih tisoč ali morda milijonov let pogrezavali gozdi kostanjevih dreves in tvorili obilno zalogo premoga, ki se že nekaj let spravlja na dan.

Na tej verandi sem mnogokrat stal kot dijak vtopljen, kakor vsak mladenič, v vsakojake fantazije in tudi pozneje, kedarkoli sem se vrnil v svoj rojstni kraj, nisem zamudil obiskati priljubljeno verando in razgrevati se ob spominih na dijaška leta.

Prav pod verando je razvrščenih kakih sto hiš šoštanjskega trga, ki je, kakor druga mesta in trgi, nastal po naselitvi obrtnikov pod zaščito viteških gradov. Trg pa ni bil podložen graščini, ampak bil je tako zvan „landesfürstlicher Markt“ s svojim magistratom, s svojim na tri leta izvoljenim „Marktrichter-jem“ in svojim sindikom, oziroma občinskim tajnikom.

Onstran doline proti severu vidiš gradič Marof in v ozadju na nekem vrhu razvalino Forhtenek, mimo katere sem skoro vsake počitnice hodil peš v Slovenji grad obiskat svojo žlahto. Proti severovzhodu ponosno v dolino gledajo Škale z župniščem, kaplanijo, kjer je nekaj časa kaplanoval naš Aškerc, in s šolo. V gozdu

MIHA IN JOŽEFA VOŠNJAK.

zakrit je mali grad Turn, bolj spredaj pod cerkvijo pa zdaj k nebu štrle dimniki in je mnogo novih, pa že od dima zakajenih poslopij premogovnika. Nadalje se vidi cerkev šmartinska, na katere pokopališču počiva Maks Mihael Krellius, župnik v drugem desetletju prejšnjega stoletja, o kojem še bom govoril.

Proti vzhodu stoji ob Paki mali trg Velenje z gradom, ki je še ohranjen v starinskem slogu z močnim okrožnim zidovjem in stolpi za obrambo. Najbrž se Turkom ni posrečilo, da bi se ga bili polastili in ga razdejali.

V ta grad sva necega dne l. 1870. prišla z dr. Zarnikom, da sva ponujala tačasnemu lastniku pl. Adamoviču kandidaturo za deželni zbor v slovenjegraškem okraju. Svoje delo sva srečno opravila. Adamovič, ki je bil rodom Srb, je na podlagi narodnega programa prevzel kandidaturo, bil izvoljen in se ves čas, dokler je bil poslanec, pošteno boril v vrsti svojih slovenskih tovarišev za naše narodne pravice. Časten mu bodi spomin!

Proti vzhodu omejuje horizont Kozjak s sv. Joštom, Pazališčem in Javorjem. Vidi se pa tudi v jasne dni pohorski Črni vrh (1535 *m*) in proti severu Velika kapa (1542 *m*). Vse te gore pa nadkriljuje na severozahodu vzdigujoča se sv. Uršula (1696 *m*), na katero smo tudi o počitnicah hodili.

Na zahodni strani gleda v dolino s strme gore sv. Križ (1244 *m*), ki smo ga tudi skoro vsako leto obiskali, hodeč mimo sv. Florijana, kjer je močen izvirek najčistejše hladne vode, in mimo Vrelih vod s čedno cerkvico in župniščem. Za sv. Križem se vzdiguje Smrekovec, kjer so se tačas rade srne pasle; ali tudi še zdaj, ne vem.

Najimenitnejše so pa postale v novejšem času toplice v Topolščicah, dobre pol ure od Šoštanja v ozki dolinici pod Lomom. Tu izvira močen studenec mrzle vode, tako močen, da je v svojem času niže stoječi mlin gonil. V bližini pa izvira iz zemlje topel vrelec s temperaturo 30—32° C. Nad toplim vrelcem je primitivna hišica z basenom za kopeli, ki je zdaj nekoliko popravljena. Tu sem smo se hodili izprehajat in kopat. Lastnik je bil kmet Topolšek, ki je dal napisati na vrata pri vhodu v kopeli: „Von baden is 3 kraicer zu zaln."

Od tega kmeta je kupil celo posestvo leta 1898. neki podvzeten zdravnik z Dunaja in napravil tu moderno kopališče s solnčnimi, zračnimi in električnimi kopelmi in vegetariansko hrano. Tudi navaden obiskovavec se ne more več za 3 krajcarje kopati. Prejšnja idila s priprosto kmetsko postrežbo za ljudi krepkih čutnic se je morala umakniti modernemu zdravilišču za moderne nevrastenike. Tod letajo od velikomestnega življenja prenasičene moške in ženske osebe bose po peščenih potih, se dajo peči solnčnim žarkom in spe v odprtih kolibah, da si popravijo svoje razdrapane čutnice vsaj za čas do prihodnje sezone.

Ako človek posebno v velikih mestih vidi toliko degeneriranih ljudi, bi se skoro pridružil izreku slavnega anatoma Hyrtla, mojega profesorja na dunajski univerzi, ki je v svojem 90. letu se izjavil: „Es ist kein Gut, mit der Menschheit zu gehn und mitzutun. Man wird enttäuscht und müde und wendet sich ab mit der Einsicht und Überzeugung, daß die Menschheit ihrem Untergange entgegen geht." Čudno, da je istega mnenja bil pred letom 1000 papež Gregor V., ki je od l. 996 do 999 sedel na papeškem prestolu in prerokoval konec človeštva z novim tisočletjem, češ da je že presilno

izprijeno. Človeštvo pa še živi in bo z zemljo vred še preživelo marsikatero tisočletje, le da, kakor zgodovina kaže, izginjajo stari obrabljeni rodovi in na njihovo mesto stopajo mlajši, bolj sveži, z drugimi nazori. Saj je že Homer pel: „Človeški rodovi so, kakor listi v gozdu. Eden odpade, a že priraste drugi na novo.“ In to naj tolaži tudi nas Slovane v britkih časih sužnosti in preganjanja.

Topolščice torej niso več priljubljeni kraj za vesele izletnike, ampak pribežališče in lečišče za resnične in domišljave bolnike.

II.

NA OČETOVEM DOMU.

Šoštanj se je v teku poslednjih 30 let močno izpremenil, posebno tam, kjer je poprej stala blizu potoka priprosta enonadstropna hiša, vsemu ljudstvu znana pod naslovom: „pri Mihelnu,“ ker sta moj ded in oče bila krščena za Mihaela, „pri Bošnjaku“ pa je bilo ime v stranski ulici stoječi hiši z usnjarijo, v kateri so moji pradedje bili že davno naseljeni. Na mestu stare Mihelnove hiše se širi zdaj obširna tovarna za usnje.

Tačas, ko sem se jaz rodil, 4. januarja 1834. leta, sta mi še živela ded in babica, toda gospodar je že bil moj oče, ki je izvrševal usnjarski obrt. Drugi dan so me nesli k župnijski cerkvi sv. Mihaela, kjer so mi izbrali za patrona sv. Jožefa. Tačas, ko še ni bilo velikih tovaren za izdelovanje usnja, so usnjarji prav dobro izhajali in po mestih in trgih bili nekaki aristokrati med drugimi obrtniki. Spominjam se v slo-

ŠOŠTANJ.

venskih krogih neljubo znanega „ledernes Festungsviereck von Cilli,“ od katerega že zdavnaj ni več ne duha ne sluha.

Tudi moj oče si je po svoji neumorni delavnosti, podvzetnosti in nenavadni zmernosti — jaz in tudi mnogi drugi ga nikoli nismo videli omamljenega od opojnih pijač — pomagal do take premožnosti, da si je upal dva sina, mene in brata Mihaela, dati študirat. V krčme ni nikoli zahajal, ker smo imeli zmerom v kleti vina iz domačega vinograda v Lokovicah, sicer iste kisle kvalitete, kakor vino okoli Laškega trga, o katerem je župnik Ripšl bil zložil šaljivo pesem z refrenom: „Kdor če laško vince piti, mora rojen Laščan biti“. Laščani so to Ripšlu silno zamerili in se dolgo časa ni smel v trgu prikazati. Pa tudi dober in za svojo dobo razumen ekonom je bil oče. Zasadil je mnogo sadnega drevja na svojem zemljišču in kadar je bral v kmetijskem listu ali slišal, da se priporoča kaka nova rastlina, precej jo je posadil za poizkus, tako na primer murbe in hmelj, pa se je oboje slabo obneslo vsled neugodnih klimatičnih razmer in neugodne zemlje. Neko leto posejal je na neki njivi ščetice (Weberkarden), katere so rabili v tovarnah za sukno. Jeseni smo nanosili cele jerbase te ščetinaste spake, a kupca zanjo ni bilo od nikoder. Končno jih je oče s seboj peljal v Celovec, kamor je vsako leto zahajal kož kupovat in tam jih je vendar skoro pod nič spečal v Morotovi tovarni. Ko smo l. 1874. ustanovili posojilnico v Šoštanju, prevzel je oče ravnateljstvo in se najbolj trudil, da se je posojilnica krepko razvila. Ostal je ravnatelj do svoje smrti l. 1879.

In kako naj opišem svojo mater? Bila je kratko rečeno najuglednejša gospodinja in najmilejša mati svojim otrokom. Od ranega jutra do poznega večera ni ne

trenotek postajala brez dela. Iz kuhinje, kjer je za našo mizo zmerom ona sama pripravljala jed, hitela je gledat v hleve, je-li pri živini vse v redu, pa spet na vrt, in spet v shrambo; po spalnih sobah je pomagala pospravljati, stregla je staremu očetu in babici, največ opravka pa je seveda imela s kopo svojih otrok. Šest nas je bilo, štiri bratje in dve sestri in za toliko nemirnih glav skrbeti, da imajo kolikor toliko snažno perilo in obleko, to ni šala. Nam dečkom se pač ni smilila ne nova suknjica, ne nove hlačice, kedar smo pri otroških igrah letali drug za drugim in v svoji živahnosti plezali črez vrtni plot, da so popokale hlače in se je odtrgal kos suknje. Zmerom je morala šivanka biti pripravljena, da prišije kak gumb ali na obleki zevajoče rane zakrpa. Vse to je mamica prenašala z največo potrpežljivostjo in če je le že bil prehud šunder, grozila nam je, da nas zatoži ateju. Toda tudi to je samo malo časa pomagalo, kajti „Bog visoko, car daleko“. Vedeli smo, da oče iz delavnice navadno le pride h kosilu, mali južini in večerji, in vedeli smo tudi, da on na nas vpliva bolj s poukom in dobro besedo, kakor s kaznimi; šibe se pa celo nismo bali, ker je ni bilo pri hiši.

Starši so živeli med seboj v najlepši slogi in ne spominjam se, da bi se bili kedaj resno sprli, dasi je včasi oče se nad tem in onim razjezil in s kako naglo besedo tudi mamico zadel. Žal mu je potem bilo in spet je vladal mir v hiši. Nobenega važnejšega podjetja pa se ni lotil oče, da bi se poprej z mamo ne posvetoval.

Moliti je nas otroke mamica učila in vsak večer po večerni molitvi je vsacega od nas prekrižala ter ga priporočila božjemu blagoslovu. Bila je sploh prav pobožna žena, in najhujše ji je bilo, da poslednja leta njenega življenja, ko nad 90 let stara ni več mogla

iz hiše, ji ni bilo mogoče zahajati k sv. maši. Zato je pa doma opravljala vestno vse molitve. Tudi oče ni nikoli ob nedeljah in praznikih zamudil sv. opravila ter pri vsakem vremenu hodil k sv. Mihaelu, kamor smo ga ob počitnicah in tudi pozneje, kedar smo prišli obiskat starše, spremljali sinovi, kar mu je posebno veselje napravljalo.

Da popolnim sliko svoje nepozabne mamice, naj tu dodam neko dogodbo iz poslednjih dni njenega življenja, ki nas je vse do solz ganila. Pripomnim naj poprej, da je oče na veliko žalost matere l. 1879. umrl malo mescev pred, ko bi bila zlata poroka, mati pa šele l. 1900. Mrtvaško obleko je že imela mnogo let pripravljeno in shranjeno v omari. Nekaj dni pred smrtjo si je vse dala prinesti, da pregleda, ali je v redu. Nad črno obleko je ležala bela srajca; videti je bila zastarelega kroja, s čipkami ob vratu. Razgrnila jo je pred seboj in ko jo je dalj časa gledala, razlegal se je po njenih velih licih nekak svit notranje radosti. Potem je rekla s tihim glasom:

„Da mi gotovo to srajco oblečete, ko bom umrla. V njej sem pred 70 leti z rajnim očetom stopila pred oltar k poroki. Še tisti dan sem jo slekla in shranila, da bi bila, kadar umrjem, v njej pokopana“. Solze so se ji zablisnile v očeh, in tudi nam se je milo storilo. Ker je mamica bila bolj priprosta žena in, dasi iz dobre hiše, vendar brez višje vzgoje, se mi je čudno zdelo, da se je že v njenem dekliškem srcu bila rodila taka, rekel bi, nenavadno romantična ideja.

Njena volja se je zgodila. Ko je njen duh odplaval iz te solzne doline, oblekli so truplo v to srajco in črno obleko in nesli ga k večnemu počitku, žal, ne tja, kamor je želela, tik očetovega groba, ker je že nekaj let staro

pokopališče okoli cerkve sv. Mihaela odpravljeno in se sme le na novem pokopavati.

Pa da se vrnem k onim letom, ko je mamica, kar romanopisec Zola tako gorko želi od francoskih žen, večkrat nosila enega otroka na prsih, druzega pod srcem, pa pri vsem tem bila dobre volje, naposled so tudi zanjo minila ona najhujša leta, ko je ves drobiž rogovilil ves dan po hiši, dvorišču ali po vrtu. Začeli smo drug za drugim vstopati v šolo in bil je odslej v hiši mir vsaj med šolskimi urami.

Tudi mene so šestinpolletnega dečka vpisali med šolarje šoštanjske šole in pričela se je s tem doba mnogih let učenja, ker sem določen bil, da bom študiral.

III.

V LJUDSKI ŠOLI.

Šoštanj je imel v trgu starodavno šolo v magistratnem poslopju, na kateri je tačas poučeval „Musterlehrer“ Peter Musi. Bil je res vzoren učitelj, celo od Slomšeka čislan, kateremu je pomagal sestavljati šolske knjige. Mož visoke rasti, suhoten, okroglih, rdečih, obritih lic, z resnim, bolj tužnim in skrbnim obrazom, korakal je vsak dopoldan in popoldan od svojega stanovanja v mežnariji pri sv. Mihaelu v trg in mimo naše hiše v šolo. Ker ni bilo nobene šolske dolžnosti, so zahajali v šolo le otroci tacih staršev, kateri so jih hoteli v šolo pošiljati, največ iz trga, iz okolice le bolj od premožnejših kmetov. Učni jezik je bil nemški, a s kmetskimi otroki, ki so govorili le slovensko, je učitelj tudi slovensko govoril. Mi iz trga smo

večinoma že od doma znali nemško. V naši hiši smo med seboj navadno nemško govorili, toda znali smo tudi slovensko. Čutili pa se nismo ne za Nemce, ne za Slovence, ker se za narodnost sploh nikdo ni menil do l. 1848. in nam je jezik le bil sredstvo, da se sporazumemo med seboj in z drugimi.

V šoli torej se nismo učili niti črke slovenske brati ali pisati, imeli smo nemški abecednik, nemško čitanko, nemško računico in tudi nemški katekizem. Tri leta sem obiskaval šoštanjsko šolo in, kolikor se spominjam, sem prav dobro izhajal, drugi poredneži pa so jo večkrat dobili s šibo, ki je zmerom bila pripravljena, ali se jim je celo „šiling“ nameril.

Izpričevalo, s katerim sem vstopil v 3. razred v Celju, je podpisano: „Ferdinand Karg, Pfarrer, Jozef Lach, Katechet, Peter Mussy, Lehrer“. Voščeni pečat pa je župnijski s sv. Mihaelom.

Musi je še učiteljeval, ko sem jaz že bil dovršil svoje študije. Veselil se je mojega napredka, kadar sem ga obiskal, posebno še, da sem bil tak navdušen narodnjak, kajti bil je slovenskega mišljenja že v času, ko še drugi vedeli niso, da smo sploh Slovenci na svetu. Umrl je 6. marca 1875 76 let star in pokopan je na šmihelskem pokopališču. Napis na grobnem spominku, ki je na južni strani šmihelske cerkve vzidan, se glasi: „Hier ruht in Gott Herr Peter Mussi, der am 26. Juni 1798 zu Franz geboren, über 50 Jahre als Muster- und Oberlehrer zu Schönstein in edler Thätigkeit wirkte, mit dem Verdienstkreuze ausgezeichnet wurde und am 6. März 1875 ins bessere Jenseits abberufen wurde. Selig sind, die im Herrn sterben, denn ihre Werke folgen ihnen nach“.

Ko sem si torej pridobil vse znanosti, kolikor se jih je dalo pridobiti v šoštanjski enorazrednici, moral sem

zapustiti svoj rojstni kraj in jeseni 1843. l. me je peljal oče v Celje, da bi tam nadaljeval svoje študije. Za latinske šole še nisem bil goden, dovršiti sem moral še poprej 3. razred na „kais. königl. Kreishauptschule“ v Celju. Ta šola je bila organizovana s 4 razredi, toda že iz 3. se je lahko vstopilo v gimnazijo. Ker je bila edina taka šola za celo celjsko okrožje, bila je natlačeno polna učencev, zlasti v 3. razredu, v katerega so zahajali iz vseh krajev od Žolčpaških planin do Save in do Pohorja. Bilo nas je tisto leto 105 učencev, da smo sedeli v šolskih klopeh natlačeni kakor slaniki. Učitelj 3. razreda je bil Oswald Schellander in pri njem, ki je vedno imel po 8 do 10 učencev na stanovanju in hrani, sem tudi jaz bil sprejet — bil je po svoji ženi z nami v nekem daljnem sorodstvu — in plačeval sem na mesec za celo oskrbovanje 10 gld. Hrano smo dobivali še dosti dobro, opoldne vsak dan meso in včasi tudi zvečer, učiti pa smo se morali pridno, zato smo pa tudi dobro napredovali v šoli.

Jaz sem bil celo tako priden, da sem konec leta, ko so se delila izpričevala, imel v vseh predmetih „sehr gut“ in da sem bil obdarovan s prvim šolskim darilom (Schulpreis) med vsemi 105 učenci. Drugo darilo je dobil Tomaž Janežič (pisan: Janeschitsch) iz Gomilskega, s katerim sva se tudi na gimnaziji v 1. in 2. letu bojevala za 1. darilo. Janežič je po končanih filozofskih študijah bil bibliotekar v joanejski knjižnici v Gradcu, kjer sva se, ko sem bil deželni poslanec v Gradcu, včasi shajala.

Hranim še tiskano „Classification der Schüler an der kais. königl. Kreishauptschule und der Schülerinnen an der Mädchenschule zu Cilli nach dem Sommer-Curse 1844“ in ko prečitam imena svojih tačasnih sošolcev, vidim, da jih prav malo še gleda luč sveta. Od

vseh 105 vpisanih učencev je bil eden umrl med letom, 6 nas je bilo obdarovanih, 7 jih je bilo „zunächst gekommen“, med temi le 2 Celjana, 57 jih je dobilo prvi red, 28 drugi red, med temi 7 Celjanov, 6 jih je pa med letom izstopilo. Med obdarovanimi smo bili sami zunanji, nobeden Celjan. Sploh celjski učenci niso sloveli in stari pregovor se je že glasil: „Cillier Kinder, Tüfferer Wein, Prassberger Loden, wenn die gerathen, muss man sie loben“.

Kakšne učne predmete pa smo imeli v tem 3. razredu? Iz izpričevala jih tu napišem: „Die Religion, die biblische Geschichte, das Evangelium, das Lesen des Deutschgedruckten, Deutschgeschriebenen, Lateinischgedruckten, Lateinischgeschriebenen, das Rechnen in Brüchen, in der Regeldetri, das Schönschreiben deutsch-current, deutsch-kanzley, lateinisch, das Dictando und Rechtschreiben, die deutsche Sprachlehre, die Aussprache, die schriftlichen Aufsätze, das Lesen und Dictando-Schreiben lateinischer Wörter“. Primerjaj s temi predmeti, kaj vse se zdaj že v enorazrednici uči. Tačas ni bilo govora ne o realijah, ne o geografiji, zgodovini, fiziki itd. Ves ta 3. razred je sploh bil le pripravnica za vstop v gimnazijo, na slovenščino pa še nikdo niti mislil ni.

Izpričevalo od 1. avgusta 1844 je zraven učitelja O. Schellandra podpisal direktor in katehet Mathias Voduschek, ki je seveda bil pri končnem slovesnem izpitu in delil premije.

Pisava imen v katalogu je bila nemška, vendar so končnice ik, ek in ak pisane s k, in ne, kakor se je pozneje vgnezdilo z gg. Moje ime je bilo zapisano: Woschnak, dasi je v krstnih knjigah stalo ali Woschnagg ali Woschnagk. Na gimnaziji so me pa že pisali z gg in ta pisava po krstnem listu je ostala, dokler nisem

postal doktor in l. 1859. samovoljno se začel podpisovati slovensko. Čudno, da mi vladni organi zaradi te izpremembe v pisavi imena niso delali nobenih neprilik. V 6. desetletju preteklega stoletja, ko se je to godilo, niso še bili tako strogo birokratski in Slovencem protivni, kakor pozneje.

Ker sem imel tako dobro izpričevalo s samimi „sehr gut“, sem bil jeseni 1844. l. sprejet na celjsko gimnazijo brez sprejemnega izpita ter sem postal študent in sicer, kakor so me kmetje imenovali, „Mihelnov študent“, kar sem ostal celih 13 let.

IV.

NA CELJSKI GIMNAZIJI.

Bilo je neko hladno oktobrsko noč, ko me je oče ob treh zjutraj zbudil, da me popelje v Celje, kjer se je ta dan šola pričela s sv. mašo. Dasi sem že eno leto vajen bil, hoditi v Celje, sem se prav težko ločil od doma in težko zadržaval solze, ko me je mati sedečega na vozu še enkrat opominjala, naj bodem priden, in rekla, da se kmalu spet vidimo. Vozila sva se z očetom po tuintam z debelim gramozom nasuti cesti skozi Velenje mimo Šent Janža štiri ure do Celja. V Celju sva se ustavila v gostilni pri „kroni“ in šla sva na stanovanje Schellandrovo. Popoldne se je oče vrnil domov, jaz pa sem se v družbi znanih mi tovarišev kmalu otresel vseh otožnih misli in se tolažil, da že o božiču spet pojdem domov in sploh vsake praznike.

Z učenjem nismo bili preobloženi. Učni predmeti, kakor vidim iz tačasnih latinskih izpričeval za 1. in 2.

gimnazijski razred, so bili: „Doctrina religionis, studium linguae latinae, geographiae et historiae, mathesis“, torej z veronaukom vred le pet predmetov Knjige smo po dve, k večemu po tri in še te prav tanke s seboj nosili v šolo. Dandanes pa bi učencu prvega razreda skoro nosača bilo treba, toliko knjig mora s seboj nositi. In mesto edine latinske slovnice, iz katere smo se mi učili, mora že kar v 1. letu si tri slovnice, latinsko, nemško in slovensko v glavo vbijati poleg treh čitank, in veliko domačih in šolskih nalog spisati.

V 3. razredu pa pristopi še grščina, ta po mojem mnenju najnepotrebnejši vseh predmetov. Naj se mi ne ugovarja, da je potrebna k pridobitvi neke splošne omike. S tem, da si učenec z velikim trudom in še večo antipatijo v glavo vbija grško gramatiko s svojimi mnogimi izjemami, da se trudi s pisavo neokretnih črk in z akcentom, si ne pridobi nobene splošne omike, in tisti trenotek, ko stopi iz gimnazije, vrže, ako ne gre med filologe, vse grške knjige v stran in v par letih že težko bere to, s čimer se je poprej tako silno trudil. Da duh starega časa spoznavamo, v to nam zadostujejo prestave klasikov, in te gotovo vsak rad bere in bo iz njih bolj spoznaval mišljenje Grkov in Rimljanov, kakor če jih v gimnaziji sam prestavlja in gramatično analizira.

V sedanji dobi, ko so moderni jeziki veliko bolj razviti, kakor stari in imajo ogromno literaturo, naj bi se učenec mesto starih rajši učil novih jezikov; pridobil bi si višjo omiko in obširneje obzorje, kakor če v gimnaziji bere odlomke iz grških in rimskih klasikov.

Ko sem bil član kranjskega deželnega šolskega sveta (1883—1895), sem večkrat sprožil misel, da bi se dež. šolski svet lotil vprašanja, ali bi se ne dala grščina,

:e ne popolnoma odpraviti iz gimnazije, vsaj skrčiti :ako, da bi se začela učiti šele v gornji gimnaziji. Pa noj nasvet ni našel milosti pri večini in kot predlog ;a predsednik ni hotel postaviti na dnevni red. Posebno e ugovarjal g. prošt Klofutar, češ da je grščina za eologe neobhodno potrebna. Ker pa le majhen del ıčencev prestopa v teologijo, zaradi teh bi se vendar ne smeli vsi mučiti z grščino. Žal, da je malo upanja ıa kak odločen korak na to stran, dokler na Nemškem ıe izprevidijo, da je treba preosnove srednjih šol; cajti slepi posnemavci smo vsega, kar se vrši na Nemškem. Nikjer ni samosvoje iniciative, samosvoje odločbe.

Tu so Rusi, ki so tudi dolgo let suženjsko posnemali svoje zapadne sosede, vendar enkrat pametni postali in spoznavajo, da ni vse zlato, kar se jim vsijuje od zapada. Ko je učni minister Bogoljepov, ki je res tiranizoval študente, l. 1900. bil ustreljen od nekega fanatika in so se vršili veliki študentovski izgredi v vseh univerznih mestih ter je vsled teh bilo več sto študentov vtaknjenih v vojaško suknjo, je novi učni minister Vanovski sklical veliko enketo glede preosnove srednjih šol. Ta enketa je sklenila, da bodi za naprej na Ruskem le ena vrsta srednjih šol, ne kakor do tedaj, gimnazije in realke, h katerim se pri nas še pridružujejo realne gimnazije. Na teh srednjih šolah s sedemletnim poukom se grščina ne uči in latinščina le v višjih razredih, zato pa se uče moderni jeziki, francoski, nemški in angleški in se več prostora daje ruski zgodovini in domoznanstvu. Car, ki je pritrdil tem predlogom, je dostavil, da se mora še posebno gledati na verskomoralno vzgojo in da za zdaj naj še ostane po ena akademična gimnazija v univerznih mestih.

Da se vrnem spet k svojim gimnazijskim študijam, katere sem jeseni 1844. l. pričel v Celju, naj navedem iz tiskanih perijoh: „Iuventus caesar. reg. gymnasii Celeiani e moribus et progressu in literis censa exeunte anno scholastico 1845“, da nas je bilo v prvem razredu 46, in med temi sem bil jaz drugi premifer; prekosil me je v tem letu Janežič. To mi ni bilo po godu in v drugem razredu sem res jaz stopil na prvo mesto. Bilo nas je v tem l. 1847. le še 30 učencev in med temi niti enega iz Celja. Tisto leto je bilo v prvem razredu 51, v tretjem 40, v četrtem 18, v petem (in I. humanitatis classe) 24, v šestem 20, skupaj 183 na celi gimnaziji. V 1. razredu je bil prvi Wretschko Mathias, poznejši deželni šolski nadzornik, v 3. Nikolaj Ripšel in drugi Fr. Radej, v 5. Gustav Ipavic.

Sklep šolskega leta je bil silno slovesen. V nemški cerkvi je bila peta maša, pri kateri je igrala mestna godba, po maši pa v cerkvi delitev premij. Vsak premifer je bil po imenu poklican, in ko je stopal pred oltar, kjer mu je direktor izročil darilo, zaigrala je godba tuš.

Ko je na vrsti bil 2. razred, in sem slišal svoje ime in je godba igrala tuš in tuš in še enkrat tuš, to je bil takšen moment neskaljene otroške sreče, da ga ne pozabim celo življenje ne. Cerkev je bila natlačena ljudstva, ker so bili prišli z dežele starši in sorodniki učencev, le po sredi je bil prostor, po katerem sem stopal k oltarju. Vseh oči so bile obrnjene na majhnega dečka, ki je, priklonivši se in roke poljubivši direktorju in opatu, sprejel debelo lepo vezano knjigo (neki latinsko-nemški slovar). Mojemu očetu, ki se je bil s starejšim bratom Francetom pripeljal in stal med starši so, kakor je sam pozneje pravil, solze silile v oči, ko so mu okoli stoječi znanci čestitali in stiskali roko.

Kako suhoparen pa je zdaj konec šolskega leta! Ostala je samo še sv. maša. Po njej pa se zberejo učenci v svojih razredih, razredni profesor prinese pod pazduho izpričevala in jih razdeli. Naj še bo tako priden učenec, ne dobi nobenega darila in kar je skrajno obžalovati, ne sliši nobenega tuša.

Potem smo šli v stanovanje po moj kovčeg, poslovili se od Schellandrovih z dogovorom, da jeseni se spet vrnem k njim. Pa usoda je drugače odločila, nisem se jeseni več vrnil v Celje, ampak odpeljal se v Gradec. To pa se je zgodilo tako.

Župnik Maks Mihael Krellius v Šmartnem v Šaleški dolini, ki je umrl 8. jan. 1773 in pokopan na šmartinskem pokopališču, je volil kapital za eno mesto v graškem konviktu, ki so ga vodili admontski benediktinci, in sicer za najpridnejšega učenca iz Šaleške doline, ako ne bi bilo nobenega iz žlahte. Kakor mi je poročal sedanji župnik šmartinski, je Makso Mihael Krellius bil župnik v Šmartnem pri Šaleku od l. 1742. do 1773., v katerem letu je umrl in bil tam pokopan, kakor izpričuje mrtvaška knjiga tom. III.: Anno 1773 8va Januarii mortuus est Adm: R: D: Michael Krellius Parochus loci sepultus vero 11ma a Clarissimo Dno Georgio Kraskoviz Comissario in Skalis, in sacello S: S: Angelorum Custodum, a Bartholomaeo Plischuznig Sacramentis antea probe provisus, N^{0} 1 in parochiali domo. V župnijskem arhivu se nahaja: „Ultima dispositio infrascripti“, s podpisom: Michael Krellius Vicarius. — Iz tega testamenta se da posneti, da je Mihael Krellius rojen na Ljubnem pri Gornjem Gradu, ker v tem testamentu naroča ustanovno pismo ustanove, ki jo je že prej „in domo Josephina Graecii“ napravil, „in cista Magistratus Lauffensis servare“.

Ravno tako naroča dolžna pisma kot podlago mašnih ustanov v cerkveni blagajni na Ljubnem shraniti. Testament je dolg celo polo, lepo pisan in dobro ohranjen. Pisal ga je dva dni pred smrtjo Kreliusov kaplan, Jernej Plešivčnik, župnik pa ga je lastnoročno podpisal; pisan je latinski; klavzula, s katero je župnik podpisal, pa je nemška. Torej to od Krelliusa ustanovljeno mesto v graškem konviktu je bilo razpisano tisto leto in moj oče, ki je o tem pozvedel, je vložil prošnjo za mene pri c. kr. štaj. guberniju v Gradcu. V prošnji je med drugim navedel, da njegov sin Jožef ima posebno nagnjenje do duhovskega stanu („hat sein Sohn vorzügliche Neigung zum Priesterstande — sein grösster Wunsch wäre, seinem Sohn, welcher nur den Priesterstand sich erwählte, und mit sehr gutem Talent und Fleiss begabt ist, in diesem heiligen Berufe förderlich zu sein").

In oče ni govoril neresnice. Ne samo starši so se nadejali, da bodem duhovnik, tudi jaz sam sem bil tega mnenja. Že v ljudski šoli, ko so me vprašali, kaj hočem postati, sem odgovoril: „Fajmošter". — „Zakaj?" — „Ker bom potem", odgovoril sem v svoji otročji naivnosti, „lahko vsak dan pohana piščeta jedel". Bil sem namreč z očetom parkrat pri župniku Kargu, s katerim sta si bila nekaj v žlahti in slučajno so nam vselej postregli z ocvrtimi piščeti. Pa tudi, ko sem bil že v latinskih šolah, sem bil namenjen vstopiti v seminar, prišlo pa je l. 1848., ki je vse prevrglo in predrugačilo.

Duhovski stan je bil pred l. 1848. najbolj veljavni stan zraven graščakov. Vsakemu se je torej zdela sreča, ako se je mogel povzpeti v ta stan. Dandanes seveda, ko moderni liberalizem prav z divjo strastjo se v ta stan zaganja in tisti, ki si izvoli ta stan, nima druzega pričakovati, kakor skrite in javne napade na svojo

osebno čast in podkopavanje svoje veljave, da bi se s tem podkopal in uničil ves verski čut pri ljudstvu in nastopila doba verskega indiferentizma, mora veliko poguma imeti in čutiti v sebi odločen poklic, kdor se hoče posvetiti duhovskemu stanu.

Začetkom julija 1846 je dobil oče odlok od gubernija v Gradcu z dne 24. junija št. 13.733, da je c. k. Veličanstvo z najvišjim odlokom z dne 9. junija M. M. Krelliusovo ustanovno mesto (Stiftungsplatz) v graškem konviktu blagovolilo podeliti I. W—u. Bila sva za to mesto le dva kompetenta, a jaz po starosti in izpričevalu edini sposobni. Oče mi je to naznanil, a dostavil, da mi prepušča, hočemli iti v Gradec ali ne. Jaz sem seveda precej bil pripravljen, s tem večjim veseljem, ker se mi je pravilo, da konviktisti nosijo uniformo z mečem (Degen) na strani. To mi je imponiralo.

Počitnice so prav veselo potekle. Učitelj Musi me je pohvalil in bil ne malo ponosen, da je on vzgojil učenca, ki je dobil prvi premij in zdaj celo v konvikt pojde. Župnik Karg se mi je prijazno nasmehnil, ko sem mu roko poljubil in pokazal svoje izpričevalo. Pobožal mi je lice in izpregovoril nekaj latinskih besed, na katere latinski odgovarjati pač ni bilo še v mojih močeh. Pred odhodom v Gradec sem šel se poslavljat od njega in v roke mi je potisnil debel tolar.

Začetkom oktobra sva se z očetom neko jutro zgodaj usedla na voz in drdrala proti Celju. V Celju je oče pustil voz s konjem v krčmi, dokler se ne bi vrnil iz Gradca. Tisto leto je namreč že bila odprta železnica v Gradec in se je že gradila naprej proti Ljubljani.

V Celju smo še obiskali Schellandra in druge znance in potem hajdi na kolodvor.

Bila je to prva moja vožnja po železnici. Takrat nisem mislil, da se bom pozneje leta in leta vozaril po tej progi, pa nikdar več tako otročje veselega, brezskrbnega srca. Gledal sem skozi okno vagona, kako se mimo pomičejo polja, gozdi, vasi in trgi, a ko smo dospeli do Maribora, začelo se mi je dremati in sem sladko spal, dokler me ni oče pred Gradcem zbudil. S kakim začudenjem sem gledal nebroj hiš in nad njimi obširni grad z velikanskim zidovjem in dvema stolpoma! Hitela sva z očetom v mesto, da me je še tisti dan oddal v konvikt in mu ni bilo treba v Gradcu prenočevati. Bil sem tedaj 12leten dečko v Gradcu med samimi trdimi Nemci.

V.

V GRADCU.

Konvikt je bil nastanjen v velikanskem starikavem poslopju, menda kakem bivšem samostanu nasproti stolni cerkvi. Poslopje je bilo štirioglato z velikim, globokim dvoriščem v sredi. Ob notranji strani so vodili široki koridori, po katerih smo se o deževnem vremenu izprehajali. Vseh konviktistov nas je bilo do 50. Imeli smo skupne spalnice z 12 do 15 posteljami, dvorane za učenje in skupno obednico.

V oddelku najmlajših, kateremu sem jaz bil prideljen, je bil za prefekta benediktinec Peinlich, pozneje gimnazijski ravnatelj v Gradcu. Imel je svojo sobo med našo spalnico in učilnico, na obe strani vrata s šipami, da je lahko gledal, kaj počenjamo. Bil je in

moral je biti strog mož, da je vzdrževal red med toliko vmes prav porednimi fantalini.

Jaz sem se hitro privadil na novo situacijo in novo tovarišijo. Slovenca ali sploh spodnjega Štajerca ni bilo nobenega v mojem oddelku; pa tega nisem čutil, ker sem sam doslej vzgojen bil v nemščini. Slovenski jezik, ker ga celo leto nisem slišal, sem celo začel pozabljati, da so se sestre, ko sem prišel domov na počitnice, smejale moji slovenski govorici. Red v zavodu je bil vzoren. Vstajali smo po leti ob 5., po zimi o $^1/_2$6. uri, se hitro opravljali in hodili v učilnico, kjer so stale dolge mize in je imel vsak svoje določeno mesto. Učili smo se do 7. ure, zajutrkovali mleko s kruhom in se potem odpravili v šolo. Pohajali smo javne šole, jaz gimnazijo, ki je bila v štirinadstropni, stolpu podobni hiši, z enim razredom v vsakem nadstropju, tako da je učenec s prvim razredom v prvem nadstropju začenši vsako leto moral višje plezati, dokler ni v 4. letu, hudujoč se nad neštevilnimi stopnicami, priplezal vsakokrat brez sape v 4. nadstropje. Za dečke s slabimi pljuči je bila to prav mučeniška pot.

Obedovali in večerjali smo vsi skupaj v obednici. Popoldne, ko smo prišli iz šole, smo dobivali malo južino, potem pa smo šli po oddelkih na izprehod. Učili smo se razun šolskih predmetov še francoski in plesati. Tudi telovadili smo, kar sicer še ni bilo navadno. Imeli smo celo sobo z biljardom, na katerem so pa le višješolci igrali in mi smo jih gledali. Kaj pa z uniformo in mečem, katere sem že težko pričakoval? Krojač mi je mero vzel in o božiču, ko smo vsi skupaj šli v cerkev, sem prvikrat paradiral v uniformi. Obžaloval sem le, da me Šoštanjčani niso videli, češ, kako bi pač bili zijali! A žal, uniforme nisem smel s seboj jemati na počitnice.

Prvo leto v Gradcu, tretje mojih gimnazijskih študij, je hitro poteklo, in ko sem koncem julija 1847 dobil izpričevalo v roke, sem imel v vseh predmetih „primam eminenter“, tudi v grščini, katera se je, kakor še zdaj, v 3. letu uvrstila med učne predmete.

Počitnice l. 1847. so bile prav živahne, pravzaprav poslednje starega časa, ko se nikdo ni brigal za politična in narodna vprašanja. V tem malem trgu nas je bilo kar pet dijakov, jaz in moj brat Mihael, ki je bil v realki v Celju, graščakov sin Ferdinand Mayr in Eder, sin ključavničarjev, oba v 3. razredu gimnazije v Celju in neki Zapušek, ki je bil že dovršil gimnazijo. Mayr je pozneje vstopil v službo pri graškem magistratu in postal magistratni svetnik. Eder je študiral jus in postal okrajni glavar na Koroškem. Ko sem bil državni poslanec, mi je pisal l. 1880., da bi rad prišel v Celovec kot vladni svetnik in bi bil prišel, da ne bi poprej bil umrl. Zapušek je šel k financi.

Hodili smo skupaj se kopat, izprehajat po gozdih, kjer smo s puškami prežali na uboge veverice in šoje, zvečer pa po trgu gori in doli. Zapušek je imel kitaro, ta čas priljubljen instrument, in znal na njo brenkati, da smo ga strme poslušali. V mesečnih nočeh si je obesil kitaro okoli pleč in brenkajoč in prepevajoč hodil je po trgu gori in doli, mi drugi študentje pa za njim. Prepeval je najrajši neko tačas slovečo romanco, katere začetek se je glasil: „Die Gondel hält am Gitter“, in končala: „Ein Stelldichein im Mondenschein, So denkt der Gondolier“. Refrain smo vsi peli za njim.

V teh počitnicah sem tudi jaz, ker sem videl druge študente kaditi, neki večer si kupil cigaro za krajcar in ko smo marširali po trgu gori in doli, sem pridno vlekel dim iz cigare. Naenkrat mi začne nekako čudno slabo prihajati. Hitro grem domov in se uležem

na klop pri peči. Ko me mati vidi vsega bledega v hudih mukah, se silno prestraši in hiti mi pripravljati nekak grenek čaj ter me odene, da bi se spotil, češ, da sem se gotovo prehladil. Ta huda prva izkušnja z nikotinom pa je imela nasledek, da se mi je zgabilo kajenje in ga še zdaj ne maram. Sicer tudi moj oče in stari oče nista bila kadivca. Priznati pa moram, da mi je že dostikrat prav žal bilo, da se nisem navadil pušiti, ko sem videl, s kako slastjo kadivci pušijo in si s tem kratijo čas in odganjajo muhe in skrbi.

Jeseni sem se spet peljal v Gradec in vstopil v 4. razred. Vse je šlo po starem redu. Po ne posebno hudi zimi je nastopila zgodnja spomlad in ž njo viharni dnevi revolucije.

VI.

LETO 1848.

Dne 1. marca smo v Gradcu dobili izpričevala za I. semester 4. razreda lat. šol, nič hudega ne sluteč. Dne 14. pa so se ljudje zbirali po ulicah, zvečer se je slišalo vpitje in od daleč neki čudni zvoki, kakor mačje mijavkanje, pasje lajanje in žvižganje. Delali so nekje komu mačjo godbo, ki je v tem letu prišla v modo. Mi v konviktu nismo vedeli, kaj vse to pomeni. Drugi dan smo slišali od višješolcev, da je na Dunaju revolucija in da je moral zbežati Metternich, sicer bi ga bili obesili. Metternich? Kdo je to? Nikdar poprej nisem slišal o njem. Dalje so pravili, da bo zdaj vladala „Freiheit“ in da tudi v konviktu nas ne bodo

več tako strogo držali. Ta ne bo slaba, smo si mislili, in pogumnejši so že začeli zahtevati, da bi se smeli tudi po večerji izprehajati po mestu. To pa jim je bilo zabranjeno in portirju naročeno, da po 7. uri zvečer ne sme pustiti nobenega noter ali vun. Trije ali štirje so se le spustili skozi okno na ulico in se precej pozno ponoči vrnili. Morali bi biti kaznovani, pa videlo se je, da ni več prave energije pri vodstvu in da se tudi tu vse maje. Hodili smo še v šolo, pa se bolj menili o vsakdanjih izgredih, kakor o šolskih predmetih. Že koncem maja so bile šole zaključene, dobili smo izpričevala za II. semester in odpeljali se vsak na svoj dom v nadi, da se jeseni spet vidimo v konviktu. A nismo se več. Konvikt je bil odpravljen in vsakemu konviktistu nakazana ustanova v denarju po 200 gld.

V Šoštanju so mi pripovedovali, da so tudi tam imeli svoje nemirne marčne dneve. Ker ni bilo telegrafa, je šele 18. marca Vincenc Vošnjak, pozneje moj svak in oče dež. poslanca Ivana V., iz Celja, kjer je bil po opravkih, prinesel vest, kaj se je zgodilo na Dunaju, da zdaj bo „Freiheit“ in „Gleichheit“ in da bodo graščine izgubile vse predpravice. Razmere Šoštanjčanov do graščine, dasi ji niso bili podložni, so bile napete, ker je graščinski oskrbnik, neki Angerer, zmerom izkušal trgu kratiti njegove pravice. Grajska gospa je neki enkrat celo rekla, da se bo že doseglo, da bodo tržanke morale hoditi v grad pode snažit. To je mati nam silno nevoljna pripovedovala.

Ko je torej V. pripovedoval, da delajo povsod mačje godbe neljubim osebam, imel je precej okoli sebe celo kopo k izgredom pripravljenih ljudi. Pa komu mačjo godbo? — Komu? Angererju! se je enoglasno sklenilo. Hitro so zašili nekaj zastav, V. pa je dal narediti velike en meter dolge lesene škarje, v dar

oskrbniku, da si ž njimi odreže svojo kito. Pozno po noči so korakali s krikom: „Freiheit, Gleichheit!“ po trgu do stanovanja oskrbnikovega in mu pod oknom naredili svečano mačjo godbo, škarje pa so mu položili na prag.

Oskrbnik se za to ni dosti zmenil. Hujše je predlo njemu in graščaku, ko so kmetje se branili delati tlako in dajati desetino. Ker jih je oskrbnik vendar le zmerom silil in jim pretil, da pokliče vojake, so se nekega dne začeli zbirati pri gradu in po vsej sili hoteli razbiti zaklenjena vrata, da bi v pest dobili oskrbnika in nemara tudi graščaka. V tem nevarnem trenotku so se vrata odprla in na pragu je stal mladi, obče priljubljeni kaplan od sv. Mihaela, ki je tisti dan bil maševal v grajski kapelici. Kmetje so ostrmeli in ko jim je kaplan dokazal nepostavnost njihovega počenjanja, ki bi jih utegnilo spraviti v veliko nesrečo, potrdil pa, da se tlaka in desetina gotovo odpravita zakonskim potem, so se kmetje počasi pomirili in odšli.

In ta kaplan je bil — Kocen, poznejši znani geograf in profesor. On se je že tačas bavil z geografijo in zgodovino, si pripravljal dotične knjige in zemljevide in proste ure rabil v učenje. V grad je pogosto zahajal in ker je tam neka čedna guvernanta vzrejala grajske hčere in so ga ljudje večkrat videli v njeni družbi, so hitro iztuhtali, da ga v grad vleče le-ta Evina hči.

Jaz sem bil še premlad, da bi se on z menoj spuščal v kake pogovore. Odšel je še tisto leto iz Šoštanja in nisem ga več videl. Šoštanjčanom se je čisto pravično zdelo, da graščaki ne bodo več imeli pravice do tlake in desetine in šuntali so kmete k uporu, pa niso mislili, da se utegne ost tudi proti njim obrniti. Povedal sem že, da je Šoštanj bil „landesfürstl. Markt“

in imel svoj magistrat. K trgu spadajoči teritorij je bil z mejniki zaznamenovan. Da se meja ohrani v živem spominu, je bil vsaka tri leta slovesen obhod z godbo na čelu. Za njo je stopal „Marktrichter“ s sindikom, svetovalci, odborniki, drugi tržani, ženstvo in otroci. Ko smo prišli do katerega mejnika, pograbili so možje nas dečke in vsakega po trikrat prav trdno postavili na mejnik, da bi si ga dobro zapomnil. Tudi mene so tako brez usmiljenja pritiskavali na trde kamene, mejo bi pa jaz danes zastonj iskal. Trg je torej imel vse tiste pravice, kakor drugi enakega naslova, posebno pa to, da je smel na sejmih pobirati štantnino od vseh štantov in od vsake prignane živine.

Kmetje pa so si mislili, ako graščaki ne bodo več imeli pravice do tlake in desetine, zakaj bi jo imeli tržani do štantnine. Prišel je dan sv. Ahacija, ko je sejem v Šoštanju. Kmetje so se dogovorili, da ne plačajo štantnine. Tržani so o tem slišali in so pri vseh vhodih v trg preko ceste napeli verige in povsod postavili po več mož oboroženih s gorjačami, helebardami in celo s puškami in sabljami. Najhujše so pritiskali kmetje od sv. Mihaela sem. Voli in krave so stali v nepregledni vrsti na cesti, kmetje pa so se pričkali s tržani, ki jim niso hoteli odpreti ceste, dokler ne plačajo štantnine. To je bil šunder in vpitje, mi študentje pa smo gledali zanimivi prizor in dopadalo bi nam bilo, ko bi se resno bili spopadli; kadar pa se je bati bilo, da kmetje zmagajo, letel je eden od nas v trg po pomoč. In tržani so pustili svoje štante, pograbili, kar so dobili v roke in hiteli pomagat, nam so pa v žepe natlačili sol in poper, da bi to metali kmetom v oči. Kmetje so se vendar končno vdali, plačali, veriga je bila odstranjena in kmetje z živino so hiteli v trg, kjer se je potem razvila prav živahna kupčija.

Ne bom popisaval takega sejma, saj so si povsod enaki, in malone še zdaj takšni, kakršni so bili pred 50 leti. Le eden razloček sem zapazil, ko sem l. 1900. slučajno bil na semanji dan v Šoštanju. Tam kjer je poprej 10 do 12 usnjarjev imelo svoje štante, sta stala le dva in še ta dva nista dosti blaga spečala. Zato pa je bilo vse polno črevljarjev z narejenim blagom in tudi veliko več kramarjev. Šoštanjčani so tedaj zmagali in še dandanes pobirajo štantnino. Nimajo pa več Marktrichterja, ampak župana, in ne sindika, ampak občinskega tajnika. Svoj grb pa še imajo in uro na rotovžu, lesena roka s sabljo pa, ki je ob sejmih kmetom pretila, je menda že zdavnaj strohnela.

Šoštanjčani so seveda l. 1848. tudi imeli svojo „Nationalgarde“. Bilo jih je kakih 30. Za stotnika so si izvolili graščaka barona Gadolla v Turnu, lajtenant pa je bil naš oče, ki si je kupil sabljo, katero še hrani brat Mihael. Sablja ima vgraviran napis: „Zur Erinnerung an den 13., 14. und 15. März 1848.“ Ko se je deputacija na dveh lestvičnih vozovih peljala v Turn, da naznani baronu njegovo izvolitev, smo se tudi študentje spravili na vozove. V Turnu je bilo prav veselo, vino je teklo in to je bila glavna stvar pri „Nationalgarde“. Gadolla, droben možiček, se je zahvalil za izkazano mu čast, pa nisem videl, da bi kedaj bil prišel v Šoštanj, izvrševat svoje poveljništvo.

Ko smo se domov vračali, so ga nacionalgardisti že imeli tako pod kapo, da smo med potom enega izgubili; zdrknil je z voza in v jarku tik ceste obležal. Šele v Šoštanju smo zapazili, da ni korporala Jelenca. Začeli so klicati: „Jelenc, Jelenc, kje si?“ A Jelenc jih ni slišal, spal je mirno v jarku, daleč zunaj trga in domov prikobacal šele proti jutru.

Ko so poleti v Celju blagoslovili zastavo tamošnje „Nationalgarde“, smo se tudi Šoštanjčani udeležili te impozantne slavnosti. V Celju so plapolale slovenske zastave, ne da bi kdo ugovarjal.

Po trgatvi, ki je bila že pred sv. Mihaelom, potem ko je mošt že bil vino, — leta 1848. je rodilo prav dobro kapljico, — je oče kot lajtenant in zastopnik stotnika povabil vso „Nationalgarde“ k svojemu vinogradu in tam so izpili cel polovnjak (283 l.) vina. So pač bili žejni.

Minile so tudi te šumne počitnice. Dolgo nismo vedeli študentje, kedaj in ali sploh se spet začnejo šole. Končno se nam je naznanilo, da moramo vstopiti začetkom oktobra. Jaz sem prav obžaloval, da ne bo več konvikta. Sklenil sem nadaljevati svoje študije v Gradcu. V mojem razredu ni bilo nobenega Slovenca. Spominjam se pa, da me je enkrat nagovoril neki višješolec — imena ne vem več — navdušen Slovenec, ki je menda pozvedel, da sem Šoštanjčan. Vprašal me je, zakaj ne nosim slovenskega traka na čepici in ali se še nisem vpisal v „Slovensko društvo“. Tačas nikdo ni branil nositi narodnih trakov in nikdo se ni brigal, je li kdo član kakega društva, čeprav političnega. Slovenske trakove sem si že mislil našiti na čepico, pa sem prav sam samcat bil Slovenec v svojem razredu na gimnaziji. Da pa je v Gradcu „Slovensko društvo“, mi ni bilo znano, ker nisem v nobeno krčmo in sploh ne med ljudi zahajal. Precej sem bil pripravljen in celo imenitno se mi je zdelo, da bom društvenik. Višješolec me je s seboj vzel in šla sva v Neugasse, tam pa v 2. ali 3. nadstropje neke hiše, kjer sva vstopila v ne preveliko sobo. Videl sem več mladih gospodov, ki so nekako začudeno gledali še ne 15 let starega dečka. Vprašali so me, kako se pišem, in ko jim zapišem svoje

ime, kakor sem bil navajen, poučili so me, da to ni prava pisava in da bi se moral pisati slovensko tako in tako. Končno me je neki gospod, menda tajnikov namestnik Hajšek, sedaj (1903.) dekan in č. kanonik v Slovenski Bistrici, vpisal mej društvenike in šel sem spet svojo pot, premišljujoč zaradi pisave imena, katero izpremeniti se mi ni zdelo mogoče. Kupil pa sem si svilnat slovenski trak in ga pritrdil na svojo čepico ter ga nekaj časa nosil, dokler ni gimnazijski ravnatelj strogo prepovedal nositi katerokoli politično znamenje.

In spet se nisem brigal ne za politična ne za narodna vprašanja. Učil sem se pridno, v prostih urah pa sem čital razne knjige, ki sem jih mogel v roke dobiti, najrajši romane. Že v Celju mi je posebna slast bila čitati enega tistih groznih „Ritter- und Räuberromane“, ki so bili jako priljubljeno berilo pri mladini. Ker Schellander ni dopuščal takega berila in je pri takem branju zasačenega dečka ostro kaznoval, sem v prostih urah smuknil pod streho in tam pri strešnem oknu čepeč ves ginjen in v strahu, kedar sta vitez in njegova izvoljenka bila v nevarnosti, in spet ves jezen, kedar je hudi črni vitez izvrševal svoje peklenske naklepe, strastno prelistaval knjigo, ne meneč se za ves svet. V Gradcu sem na to stran bil popolnoma prost in sem čital, kar sem hotel.

Tu še naj omenim, da sem mesca novembra 1848. l. tudi iz štajerske zgodovine napravil izpit in dobil srebrno medaljo. Ustanovnik te medalje je bil Wartinger, bibliotekar v joanejski biblioteki, droben, suh možicelj, ki je rad videl, ako smo ga študentje obiskavali in ga za te in one zgodovinske podatke povpraševali. Tudi jaz sem ga večkrat poiskal v njegovi zaduhli, temni sobici, kjer je sedel za mizo s knjigami

obloženo. Pomagal mi je pri učenju štajerske zgodovine in bil zelo vesel, da sem dobil medaljo.

Počitnice l. 1849. so kakor navadno potekle. Vrnil sem se spet v Gradec in tam dovršil še 6. gimnazijski razred. Izpričevala, ki so poprej bila latinska, so od l. 1850. nadalje bila nemška. K prejšnjim predmetom je v 5. razredu še pristopil nemški jezik. Tudi v 5. in 6. razredu sem imel v vseh predmetih „vorzüglich“ ali „mit Auszeichnung“. In zdaj sem se naveličal Gradca in sklenil preseliti se na Dunaj, kjer sem se itak hotel dati vpisati na univerzi.

Oktobra 1850 sem se mimo Gradca vozil na Dunaj brez vsega spremstva, vajen sem že bil v tujini živeti. Tam sem se oglasil pri direktorju akademijske gimnazije in sem bil sprejet v 7. razred.

VII.

NA DUNAJU (1850—1858).

Iz gimnazijskih let na Dunaju se ne spominjam nobenih posebnih dogodkov. V 7. razredu sem bil med 42 učenci 7., v I. semestru 8. razreda pa med 34 na 5. mestu. Med prostimi predmeti sem se učil francoskega in italijanskega jezika. Zdaj smo že imeli za vsak predmet svojega profesorja, ko je poprej le en profesor učil vse predmete. Tudi v izpričevalih niso zapisavali le reda, ampak še zraven kako natančnejšo opazko, n. pr.: „Religionslehre ausgezeichnet, gründl. Auffassung, ungezwungene Darlegung; griechische Sprache ausgezeichnet, liest dem Inhalte entsprechend und

strebt im Ausdrucke den Eigenschaften und dem Geiste des Originals nach itd.

Leta 1851. je učna uprava vpeljala maturo in mi, ki smo tačas bili v 8. letu, smo prvi bili tako nesrečni, da smo se morali podvreči temu pravzaprav čisto nepotrebnemu izpitu. Kaj naj dokaže matura? Da je učenec goden za prestop na univerzo? Ali pa ni to dokazano za vsakega po letnih izpričevalih in sploh po vsem njegovem učenju in napredku tekom 8 let? Ako je učenec do 8. leta dobro izhajal, itak ne bo padel pri maturi in ga le po nepotrebnem mučijo, da v zadnjem semestru ves v strahu pričakuje strašnih dni. Pregleduje svoje knjige, da bi popolnil svoje znanje in končno izprevidi, da je pač tuintam že kaj pozabil, a da bi vse pozabljeno spet stlačil v možgane, vseh vednosti prenapolnjene, spoznava za nemogoče in še bolj se ga lotita strah in skrb. Tudi mi vsi smo se bali mature in jaz sam, dasi sem bil zmerom odličnjak, sem imel v poslednjem semestru ne male skrbi, kako da bodem izhajal. Posebno zgodovina mi je delala veliko preglavico. V izpričevalu za I. semester mi je sicer profesor zapisal: „ausgezeichnet, Datenkentniss genau, Chronologie umfassend“, pa to je veljalo le za novi čas; kaj pa stari in srednji vek? In ponavljal sem tudi stari in srednji vek, da se mi je včasi kar vrtelo v glavi od letnih številk in imen vladarjev.

Rusi tudi na to stran hodijo svojo pot. Enketa, katero sem že omenil, je sklenila, da se odpravi matura. To je pametno.

Naposled stvar ni bila tako huda, kakor smo si domišljali. Maturo so vsi prestali, ki bi tudi sicer bili dobili ugodno semestralno izpričevalo, padli pa le tisti, ki so že med letom se borili z dvojkami. Jaz sem dobil izpričevalo z odliko. Ko sem ga v rokah imel,

sem čutil tako zadovoljnost, kakor vojskovodja po dobljeni bitki. Takoj tisti dan sem hitel na železnico in se odpeljal.

Doma veliko veselje. Oče je ponosno kazal vsem znancem moje in brata Mihaela izpričevali, kajti on je tudi tisto leto dovršil v Celju 2. leto na realki. Oče je tudi za te počitnice v hlev postavil za študente posebnega konja, s katerim smo se vozili ali tudi na njem jezdili. Ni bil arabec, temveč prav pohlevna, že bolj postarna konjska para, za katero se ni bilo bati, da bi utekla in voz prevrnila. Vendar se mi je s tem kljusetom nekaj prigodilo, kar mi je za vselej v srce vpisalo izrek sv. pisma: „Pravični se usmili tudi živali".

Največ smo študentje občevali z rodbinama zdravnika Srebreta in trgovca Samonika. Obe hiši sta si stali nasproti na zgornjem koncu trga. V obeh sta bili deklici, blizu naše starosti, Srebretova Pepica, sedaj gospa dr. Janka Sernca v Mariboru in Samonikova Fanika, ki se je pozneje omožila z nekim stotnikom. Njen brat Janez pa je postal imenitna oseba. Oče, ki se je iz Šoštanja, pridobivši si dovolj novcev, preselil v Gradec, dal ga je v vojaške šole. Samonik je pridno avansiral in dospel do časti F. M. L. L. 1900. je kot Exc. R. v. Samonigg šel v zasluženi pokoj. Bil je poslednji čas nadzornik vojaških učilišč, katere je hotel reorganizirati, pa se je s svojimi idejami menda zameril v tistih krogih, ki se v svojem konservatizmu ustavljajo vsem novotarijam. Tačas je še pohajal ljudsko šolo in se mu ni sanjalo, da bo kedaj tako velik gospod. Sestra Fanika je bila prav čedna, drobna brinetka, Pepica nekaj večja blondinka.

Da bi pred njima paradiral, sem, ko sem obe dekleti videl pri oknih, se usedel na konja, jahal po trgu in potem po zgornjih ulicah mimo hiš semtertja, pa

ne počasi ali v dir, ampak priganjal sem konja, da je moral galopirati. Deklici sta se mi pa smejali. Konj se je nekaj časa vdajal in, čeprav nerad, svoje zastarele noge spuščal v galop. A ko sem ga le zmerom gnal semtertja po istem potu, se mu je menda to le preneumno zdelo in ni več hotel ne naprej ne nazaj. Napenjal sem se, s silo ga lopal po glavi, za uzdo pa tako trgal na obe strani, da so mu že pene stale ob gobcu. Deklici sta se mi glasno smejali, kar me je še bolj razburilo. Naenkrat poneha smeh in obe kažeta na glavo konja. Jaz pogledam in vidim, da so pene bile krvave in so krvave kaplje padale konju iz gobca na tla. Ustrašim se in peljem konja nazaj v hlev. Tam sem našel, da je bila koža od železne žvale odrgnjena in je krvavela. Ubogo kljuse se mi je smililo. Prinesel sem mu ovsa ter ga s tem potolažil. Odslej pa nikoli z nobeno živaljo nisem kruto ravnal.

Menda ravno v istih počitnicah sem doživel še drugo nepriliko. Napravili smo izlet na Oljsko goro, odkoder je lep razgled po Savinjski dolini. Bili smo vesela družba, mi študentje, deklice in gospé. Kosilo so nam skuhali na gori. Popoldne smo se vračali. Jaz sem vodil Faniko, katere kavalir sem bil tisti dan. Pot je precej strma. Držal sem deklico za roko in začela sva navzdol leteti, zmerom hitreje, naenkrat tresk, in ležal sem na zemlji in tudi Fanika se ni mogla držati ter je padla. Čutil sem silne bolečine v členu desne noge in nisem mogel takoj vstati. Noga se mi je v členu bila izvinila. Naposled sem si pomagal in vstal, da se mi ne bi še bolj posmehovali. Skrival sem svoje bolečine, pa le težko prikrevljal domov, kamor je še bilo uro hoda. Smilil pa se nisem nikomur, tudi Faniki ne in vsi so se norce delali iz moje nezgode. Le mama, zlata mamica je imela z menoj srčno usmiljenje. Brž

sem moral v posteljo in devala mi je pridno mrzle obkladke na oteklo, ob sklepu vso sivo nogo. Ležal sem ves čas, ker tačas še nismo vedeli, da pri takem izvinjenju najbolj pomaga masaža in da tudi ni potrebno in ni dobro ležati z obvezano nogo.

Od te nezgode pa mi je ostala neka slabost v členu desne noge in sem si jo pozneje še večkrat izvinil, posebno v oni dobi, ko smo nosili obutje z visokimi, navzdol čisto ozkimi, skoro špičastimi petami. Če človek ni prav pazil in stopil na kak okrogel kamenček, je že bila peta prevrnjena in noga izvinjena. Angleži so prvi bili tako modri, da so to neumno modo odpravili in si dali delati široke nizke pete, kakršne zdaj nosimo.

VII.

V MEDICINI.

Čas je potekel in odločiti sem se moral, kakšen stan si naj izberem. Pravzaprav sem že bil določil, da bom študiral medicino, najbolj zategadelj, ker sem pogostoma zahajal v zdravnikovo hišo v Šoštanju in se zanimal za razne operacije, ki sem jih tam videl. Staršem je bilo vse prav in po volji. Pozneje, ko sem že bil praktičen zdravnik, sem se dostikrat hudoval nad svojim stanom in sem obžaloval, da nisem postal jurist. In vsak zdravnik mi bo pritrdil, da je naš stan menda najtežavnejši in da mora človek imeti trdne živce in krepko zdravje, da ne omaguje pod težo svojega poklica. Še celó ponoči nima miru in zgodi se, da ga zbude in tirajo k bolniku, ki ni v nobeni nevarnosti

ali je že dalje časa bil bolan in bi lahko počakal do dneva. In kake srce pretresujoče prizore mora včasi gledati, ko umirajočemu očetu in reditelju velike družine ali materi malih otrok ne ve pomagati in izkuša vsa mu znana sredstva, da bi otel žrtev smrti, a zaman! To so bridki trenotki ne glede na to, da se mu njegov pošteni trud poplača namesto z gotovino neredko z nehvaležnostjo in zabavljanjem.

Takih misli nisem imel, ko sem se l. 1852. oktobra mesca odpeljal na Dunaj, da se vpišem na medicinsko fakulteto. Sanjal sem le, da bom nekdaj sloveč zdravnik. Da bi kedaj se s politiko pečal in bi mi bilo zdravništvo bolj postranska stvar, o tem se mi še sanjalo ni. Sploh je tačas po burnih dnevih 1848. leta sledila reakcija. Javno o političnih stvareh govoriti ali celo kritikovati vladne naredbe ni se nobenemu ljubilo, ker je bilo povsod polno ovaduhov (Spitzel, Naderer) in nikdo ni bil varen, da ga policija ne pograbi.

Pa se tudi študentje, zlasti medicinci, ki smo imeli dovolj opravka z učenjem, prav nič nismo brigali za politiko in tudi o narodnosti ni bilo govora. Jaz nisem čital nobenega časnika, ker sem v kavarno zahajal k večemu ob sobotah po noči, ko se nas je več znancev shajalo v krčmi in smo se domov grede še v kavarni oglašali. Le ob času krimske vojske smo se zanimali za junaške boje pri Sevastopolju. Sicer pa nam je bilo vse eno, kdo je minister in kakšno je vladanje.

Medicinske študije so bile prav težavne, ker so se predavanja vršila na raznih, do pol ure oddaljenih krajih in so se n. pr. poleti v 1. letu pričenjale že ob 5. uri zjutraj na botaničnem vrtu.

Vendar enkrat l. 1854. smo sprožili nekako politično demonstracijo. Naš profesor botanike, slavni Unger je dobil ukor od učne uprave zaradi nekega govora.

DR. BENJAMIN IPAVIC.

Mi smo se zavzeli za svojega priljubljenega profesorja in sklenili mu slovesno izročiti od vseh podpisano zaupnico. Neki komité, v katerem sem tudi jaz bil, je koncipiral adreso. Jaz sem že dalje časa zahajal v hišo viteza Karajana, slovečega germanista in predsednika akademije znanosti, ker sva z njegovim sinom bila sošolca na univerzi in dobra prijatelja. Zanesem adreso k staremu gospodu in ga poprosim, da jo prečita. To je storil in tekst tuintam popravil. Videl sem, da mu ugaja naš korak, ker je tudi bil protivnik Bachovega absolutizma. A v javnosti to pokazati se ni upal. Zato mi je naročil, da ne smem nikomur povedati, da je on za adreso vedel in jo v rokah imel. Tudi njegov sin se je šele podpisal, ko nas je bilo pred njim že več sto podpisanih. Adreso je potem deputacija nesla k profesorju Ungerju in mene so izbrali, da sem jo izročil. Nasledkov ni bilo nobenih in Unger je še nadalje ostal profesor. Učna uprava se je le bala, odstaviti tako slovečega učenjaka. Za mene je imela ta stvar dober nasledek, ker sem izpit iz botanike pri I. rigorozu prav lahko naredil in me tudi drugi profesorji, ki so bili Ungerjevi prijatelji, niso prehudo pritiskali.

Življenje na Dunaju ni bilo predrago. Dobila se je soba za 7 do 10 gld. na mesec, opoldne pa sem za kosilo (juho, meso z dvema prikuhama in kruh) plačeval po 6 gld. na mesec. Glavna reč je pač, da se dijak vsaj opoldne do sitega najé. Za večerjo, kakor je pač bilo finančno stanje, so bile klobasice, safaladi, — golaž je že bila imenitna jed — v slabih časih pa tudi le hlebček kruha („Schusterlaibl“) z vodo.

DR. GUSTAV IPAVIC.

In družba? V 1. letu nisem imel nobene posebne družbe. V 2. letu sta pa prišla na Dunaj tudi medicino študirat brata Ipavca, Benjamin in Gustav. Hitro smo se seznanili in si ostali odslej zvesti tovariši do konca študij in iskreni prijatelji za celo življenje. Ipavca sta stanovala v Alzerskem predmestju blizu mene pri tleh. Ker sta oba bila muzikalno izobražena, najela sta si klavir in ga postavila v svojo sobo. Kedar sem ju obiskal, in to se je skoro vsak dan proti večeru zgo-

dilo, usedla sta se h klavirju, če ju že nisem našel igrajoča, in mi napravila koncert. Igrala sta četveroročno Mozartove in Beethovenove sonate, ki sem jih tačas prvikrat slišal, pri katerih sem pač slišal le zvoke, a v srce mi niso segali. Bolj ugajali so mi Lanerjevi in Straussovi valčki. To so bile vesele ure, ki so le prehitro potekle.

Okoli nas so se zbirali s časom še drugi znanci. Schöller, sin tačas slovečega primarija v Gradcu, in Martinc s Koroškega sta vsa leta bila v naši družbi. Oba sta isto leto z nami rigorozirala in odšla, prvi v Gradec, drugi v Wolfsberg. Schöller je bil silno nervozen in trpel na glavobolu, da se mu po par letih ni več ljubilo živeti in se je končal s ciankalijem. Martinc, ki smo ga imenovali „Master Vorwärts“, se je v Wolfsbergu oženil s hčerjo nekega fužinarja, povečal fužinsko podjetje, a po polomu 1873. l. vsled skrčenega kredita moral vse pod ceno prodati. Vdal se je pijači in kmalu potem umrl.

Da si je občevalni jezik bil nemški in nisem na Dunaju z nobenim odločnim Slovencem prišel v dotiko — z mladim Bleiweisom, ki je študiral tista leta, sem se seznanil šele pozneje v Ljubljani — smo se z Ipavcema zmerom čutili Slovence in sta oba večkrat kako narodno pesem igrala na klavirju.

Ko so bile Šafaříkove starožitnosti izšle, sem hodil v dvorno knjižnico, jih prebirat. Kustos je bil Miklošič in tedaj je bilo prvikrat, da sem ga videl, a ni mi še bilo znano, da je tako velik učenjak. Zahteval sem najprej Šafaříka v nemški prestavi, ker češki nisem dovolj razumel. Miklošič mi ga da prinesti. Potem v svoji radovednosti, kakšen je original, prosim za češkega Šafaříka. Miklošič me nevoljno vpraša, zakaj? V svoji zadregi odgovarjam, da hočem primerjati nem-

ško prestavo z originalom, ali se ujemata. Pogledal me je, majal z glavo, nekaj mrmral, potem je vendar ukazal slugi, naj mi prinese knjigo. S tem svojim vedenjem se mi je Miklošič tako zameril, da nisem več zahajal v dvorno knjižnico, ampak v univerzno in to tem rajši, ker sem osebno znan bil s kustosom Dimlerjem in zahajal v njegovo hišo.

Dimler je imel za drugo ženo hčer šoštanjskega sodnika Debeljaka in ko je ta slišal, da pojdem na Dunaj, mi je naročil naj grem k Dimlerju in izročim njegove pozdrave. To sem storil in gospa, ki je že vedela, da pridem, bila je prav vesela in moral sem ji na široko popisovati, kako je v Šoštanju. Bila je še mlada, vitka, finega obrazka in svetlih oči. Sama ni imela otrok, a mož je imel od prve žene tri hčerke, tačas 10 do 14 let stare. On je bil sicer postaven, a proti mladi ženi le že postaren mož, učenjak-germanist, zmerom v knjigah tičeč. Gospa ga je pač vzela, da ne ostane samica, ker je že črez 24 let bila stara in ni prišel nobeden pravi snubač. Oče jo je poslal na Dunaj k neki njemu znani rodbini in tam so jo priporočali Dimlerju.

Živela sta menda v miru in slogi. Stanovanje sta imela v knjižničnem poslopju na poštnem trgu, nekaj bolj tesnih sob, zraven pa vrtič, v notranjem dunajskem mestu redka prikazen. Dimler me je nagovoril, da sem, ko sem bil v 8. šoli, njegove hčerke po dvakrat na teden učil zgodovine. V knjižnici pa mi je zmerom dajal zvodovinske knjige, da bi s tem v meni vzbujal nagnjenje za zgodovinske študije, kar se mu pa ni posrečilo. Prirodopisne in prirodoslovne knjige so mi bolj ugajale. Instruktor pa sem bil slab in neokreten. Kupil sem si neki droben izvleček iz zgodovine in za vsako uro prečital tiste strani, katere sem

imel predavati. Dekletcema se je zevalo pri mojem pripovedovanju o rimski republiki in cesarstvu in starejša bi bila že rajše druge reči slišala, nego o rimskih vojskah in se ji ni smilil ne Cezar, ko so ga tako grozno umorili, ne svobodnjaka Brutus in Cassius v bitki pri Filipih. Drugo leto, ko sem stopil v medicino, nisem več nadaljeval svojih zgodovinskih lekcij.

IX.

NEKAJ O SPIRITIZMU.

Leta 1852. sem prvič slišal o spiritizmu. Nekaj let poprej so se v Ameriki pri sestrah Foksovih oglašali duhovi s trkanjem na zid in na mizo. Ljudje so izkušali na razne načine v pogovor stopiti s temi duhovi in končno so določili za vsako črko neko število udarcev. Tako pogovarjanje z duhovi pa se je vršilo silno počasi. Potem so majhne mizice s svinčnikom na eni nogi postavljali na mizo. Udeleženci so se usedli krog mize in se držali za roke. Mizica se je sčasom začela pregibati in svinčnik je pisal na podloženem papirju. Največ šuma po svetu je tačas delal Home, ki je bil izredno močen medium in vpričo Napoleona in njegovega dvora z najčudnejšimi fizikalnimi in psihičnimi pojavi vzbujal občno čudenje. Imel je n. pr. moč, da je svojemu telesu odvzel vso težo in v 2. nadstropju skozi odprto okno plaval po zraku in se skozi drugo okno vračal v dvorano. O vsem tem so pisali časniki in povsod so začeli mize premikati (Tischrücken) in s pisanjem ali pa po trkanju stopati v dotiko z duhovi. Tudi pri Karajanovih, kamor sem zahajal, smo

delali take poizkuse, pa brez uspeha, ker menda po trditvi zvedencev ni bilo dovolj krepkega mediuma med nami.

Spiritizem, ki je tačas še bil v povojih, se je pozneje čudovito razširil po svetu. Spiritisti trdijo, da imajo že nad 60 milijonov privržencev, največ v Ameriki in na Angleškem, potem na Francoskem in Nemškem, nekoliko tudi na Ruskem, kjer je njih glavni reprezentant Aleksander Aksakov. On je izdal za spiritizem velepomembno knjigo v ruskem in nemškem jeziku: „Animismus und Spiritismus“ (52 pol, cena 12 mark), ki je v nemščini že izšla v 3. izdanju. Časnike imajo spiritisti že skoro v vseh omikanih jezikih, največ v angleškem in francoskem, pa tudi v italijanskem, španskem, ogrskem, ruskem jeziku („Rebus“ v Petrogradu) in v najnovejšem času v hrvatskem „Novo sunce“ (izdava dr. Hinkovič). Le na Slovenskem se nikdo ne briga za velezanimive spiritistične pojave.

Spiritisti uče, da ima človek materielno telo (truplo), astralno telo, podobno truplu, in dušo. V smrti se loči astralno telo z dušo od materielnega, ki je minljivo in razpade v svoje atome, astralno telo z dušo pa naprej živi, s početka v zemeljski sferi. Ko se očisti peg, ki so dušo več ali manj očrnili o pozemskem bivanju vzdigne se v višje sfere bliže in bliže večnemu Bogu. Hudiča in večne kazni v peklu ne priznavajo. Zločinci trpe za hudodelstva na tem svetu storjena silno hudo na duši tudi mnogo stoletij, dokler se ne obrnejo k Bogu in ne spoznajo svojih hudih del. Posebno hudo se godi samomorilcem. Glavni nauk se strinja s krščanskimi načeli o ljubezni do Boga in bližnjega. Bojujejo se v prvi vrsti proti onim nesrečnim materialistom, ki menijo, da je s smrtjo vsemu konec. S pojavi duhov hočejo dokazati, da duša naprej živi in je odgovorna

za svoja dejanja na zemlji. S spiritističnimi prikaznimi so se že imenitni učenjaki bavili in so morali priznati, da so resnične, a po nam znanih prirodnih zakonih se ne dado razjasniti. Ker tu ni mesta, da bi obširneje razpravljal o spiritizmu, navedem nasproti onim, ki obsojajo vse nenavadne pojave kot nemogoče, že sto in stokrat ponavljani citat iz Shakespearea, „da je dosti reči med nebom in zemljo, o katerih se učenjakom še sanja ne“.

X.

KOLERA (1854—1856).

Leta 1854. je začela kolera razsajati po Evropi. V Aziji ob Gangesu je njen prvotni dom. Tam vsako leto več ali manj ljudi napade in usmrti. Po Evropi se je prvič razširjala v 30. letih, l. 1854. pa že tretjikrat. Jaz sem bil v 2. letu medicinec, ko so nam neko jutro v bolnici pravili, da je po noči več ljudi umrlo za kolero in da zmerom nove bolnike donašajo. Drugi dan, ko sem prišel v sekcijsko dvorano, nam je naznanil sluga, da pride na vrsto truplo prvega mrliča za kolero. Vsi smo z veliko napetostjo pričakovali profesorja patologijske anatomije, slavnega Rokitanskega. Profesor vstopi in takoj za njim prinesejo mrliča. Ko ga odkrijejo, vidimo pred seboj deviško truplo bujno razvitega 18letnega dekleta. Lice je bilo bledo z upadlimi očmi. Razparali smo truplo in profesor nam je v vseh organih kazal znamenja bolezni, o vzrokih pa ni vedel nič gotovega povedati, kajti tačas o vseh teh bacilih, katere zdaj zasledujejo pri vsaki bolezni, ni

bilo ne duha ne sluha. Po tem prvem slučaju smo še dosti mrličev za kolero secirali, ne da bi se za to posebno menili.

O počitnicah se je kolera že po južnem Štajerju razširjala in nekega dne se je pokazala tudi v Šoštanju. Iz Celja je prišel neki usnjarski pomočnik in se zglasil pri mojem svaku kot usnjarju. Zvečer mu začne hudo prihajati in po noči je umrl. „Kolera! Kolera!“ je šumelo po trgu in ni preteklo dopoldne, je že 5 ali 6 oseb v raznih hišah ležalo s simptomi kolere. Zdravnik Nekerman je to precej naznanil okrajnemu zdravniku v Slovenji Gradec. Drugi dan so se že pripeljali doktorji iz Slov. Gradca in Celja in obhodili smo vse bolnike. Dva sta med tem že bila umrla in sta ležala v mrtvaščnici.

Naenkrat se mi zazdi, da tudi meni začenja slabo prihajati. Hitro domov in v posteljo. Mamica me prestrašena odeva in ogreva ter z vročim čajem zaliva. Pa ni bilo nič hudega; zvečer sem že bil spet na nogah. Tu sem se sam na sebi prepričal, kako nevarno je včasi domišljevanje.

Kako hude nasledke pa lahko ima domišljava, to se je ravno tisto leto pokazalo v Parizu. Kolera je bila že prestopila francoske meje, pa do Pariza še ni bila prodrla. O pustu so se po navadi razveseljevali po plesih in maskeradah. V eni največih dvoran je bila neki večer maskerada in na stotine našemljenih mask se je gnelo po vseh prostorih, druga drugi nagajajoča. Tu stopi v dvorano velika oseba v črni haljini z dolgim črnim pajčolanom črez glavo. Stopa gori in doli med množico, ki je čedaljebolj radovedna prihajala ter hotela po vsej sili zvedeti, kdo je ta maska. Začnejo postopati za njo in jo preganjati. Črna maska se umakne v druge sobe; vsi za njo, potem na stopnice v višje

nadstropje, a tu so bila zaklenjena vrata, da ni mogla naprej. Pred in pod njo stoječa množica je kričala: „Razkrinkaj se! Razkrinkaj se!“ In zdaj maska odgrne pajčolan in prikaže se mrtvaška glava, iz katere zadoni strašen votel glas: „Jaz sem kolera!“

Pri teh besedah množica vsa trepetajoča od straha sili nazaj in beži v dvorano, maska pa izgine. Ni preteklo četrt ure in že je mnogim začelo slabo prihajati in proti jutru je ležala po dvorani cela kopa mrličev, vsi še v maskeradni obleki. V Parizu pa je takoj tisti dan umrlo nad 300 oseb za kolero. In vse to je provzročil strah in trepet pred to boleznijo.

S kolero sem imel še enkrat opraviti l. 1866., ko se je prikazala med prisiljenci, ki so delali cesto na Igu. Tja je bila zatrošena iz Loškega potoka, kamor je prišla iz Trsta. Zboleli so le prisiljenci, menda kakih 18, od katerih je polovica umrla. Tačas pa nisem imel nobenega strahu, dasi sem imel podnevi in ponoči opraviti z bolniki za kolero.

XI.

ŽIDOVSTVO.

Tisti rod, ki je Kristusa pribil na križ, bil je potem razpršen po vsem svetu in se je povsod vrival med druge narode, ki so ga sicer zaničevali, črtili in preganjali, izkoriščati in izsesavati pa so se dajali od njega in se še dajo do današnjega dne. Mi Slovenci smo še srečni, da se niso tudi v naše kraje v večem številu vrinili, tem bolj čutijo oderuško silo židovstva naši bratje Hrvati in še huje Poljaki in pa Rusini. Saj

je v Galiciji že skoro vsak peti človek židovske rase in so že cela mesta požidovljena. Rusija se jih brani, kar le more, in med Velikorusi ne morejo kaj posebnega opraviti, a v prejšnjih poljskih pokrajinah jih kar mrgoli in tam so tako predrzni, da se skoro noben časnik ne upa proti njim pisati. Temu se ni čuditi, ker je, kakor povsod drugod, žurnalistika prava židovska domena in večina žurnalistov židovska. Židi imajo torej dve glavni sili v svojih rokah, kapital, ki si ga v neizmernih množinah kopičijo po izsesavanju ljudstva, in časnikarstvo, s katerim vplivajo sebi v prid na ljudsko, nerazsodno maso.

Dokler nisem prišel na Dunaj, so mi židi bili neznani. Tam pa sem že na gimnaziji imel par židovskih sošolcev, toda nisem ž njimi prišel v nobeno dotiko. Huje pa je bilo potem v medicini, kjer je že precejšnji del dijakov bil židovske rase. In tu so mi kmalu začeli presedati po svojih zoprnih telesnih in duševnih lastnostih. Tisti židovski obrazi z nizkim čelom, zakrivljenim nosom in pohotno napetimi ustnicami, s krivim hrbtom in, kakor pri mažarskih huzarjih, zakrivljenimi nogami s ploščatimi stopali, z nekako posebno neprijetno vonjavo svojega izhlapevanja so nam krščanskim dijakom arijskega plemena bili tako zoprni, da še občevati ž njimi nismo hoteli. In njihova govorica? — Tista popačena židovska nemščina. In njihov značaj? — Vsiljivost, vmes celo predrznost, brez vsakega čuta za čast. Za pravo vednost jim ni bilo mar, medicina jim je le bila „Geschäft", kakor vsako drugo kupčijsko podjetje.

Pri predavanju so rinili naprej na prva mesta, na klinikah so obstopali postelje bolnikov, da smo jih morali s silo nazaj potiskati. Kakšnega barantaškega duha pa so bili, naj kaže naslednji slučaj.

Anatomijski sluga je prepariral kosti raztelešenih mrličev in jih potem nam dijakom prodaval. Nekoč, ko sem bil nekaj glavnih kosti jaz kupil, barantal je tudi židovski dijak s slugo in hotel po vsej sili odbiti par krajcarjev. Ko sluga ni odjenjal, bleknil je židov: „Gut ich zol, aber eine Rippen geben Sie mir drauf". Sluga se je z nami vred smejal in židovu dal povrh kos rebra.

Tačas sem postal antisemit in ostal dosihmal, prepričan, da so semitje prava pokora za vse narode in vredni, da bi se vsi poslali nazaj v Palestino. Ko sem se torej v državnem zboru seznanil z dr. Luegerjem, mi je postal najsimpatičnejši med vsemi nemškimi poslanci.

XII.

V POČITNICAH.

Počitnice, dokler sem študiral medicino, so bile prijetne. Delali smo izlete, na primer nekega poletja na sv. Uršo. Šla sva z bratom Mihaelom, tačas že slušateljem tehnike na Dunaju, peš v Slovenji Gradec prav prijazno, ne težavno pot mimo Gabrka skozi Velunjski graben, ob koncu katerega smo plezali, pa ne visoko, na Meniški vrh ter obiskali razvalino Forhtenek. Od tod sva šla navzdol do Podgorja v Sl. Gradec, ker sva razvalino Viderdris, sv. Heleno in sv. Miklavža že poznala. V Slov. Gradcu sva pri stricu P., tudi usnjarju, bila dobro sprejeta, posebno od sestričen, ki sta se veselili, da sva prinesla nekaj izpremembe v vsakdanje enolično življenje. Dogovorili smo se, da

napravimo izlet na sv. Uršo. To se je hitro pozvedelo po mestecu in pridružilo se nam je več mladih gospodov in gospodičen.

Komaj se je začelo daniti, smo že bili vsi, kakih 8 ali 10 oseb, na nogah. Nosač je bil naložen z mesom in kruhom za kosilo — vino je točil mežnar na gori — in hajd iz mesta vun proti Podgorju in naprej po Suhem dolu. Razvrstili smo se v pare in med smehom in šalami korakali po kolovoznem potu, ki se polagoma vzdiguje proti vznožju sv. Urše. „Lahke noge, lahko srce!“ Ves svet se nam je kazal v solnčnem svitu in nikdo ni mislil, da je na njem toliko gorja. Srečna mladost! le da takrat, ko uživa to srečo, se je ne zaveda. Šele ko pridejo leta, ko so „težke noge“ in „težko srce“, človek prav spoznava srečo mladih dni, rad se jih spominja in ti spomini razvedrujejo od življenja upehanemu starcu samotne ure.

Tačas se dijaki nismo pečali ne s političnimi, ne z narodnostnimi, še manj pa s socialnimi vprašanji. Med letom smo se pridno učili, le prav izredno smo prišli v kako krčmo ali kavarno, v počitnicah pa smo se veselili življenja. Zato, mladi prijatelj, ki bereš te vrstice, svetujem ti: Stori enako! Dokler študiraš, pusti politiko v stran, ne bodi ne liberalec, ne klerikalec, ne socialist. Med letom imaš dovolj opravka, da boš dobro podkovan v svojih strokah, v počitnicah pa vesel in brezskrben uživaj zlate dneve mladosti, saj se ti nikdar več ne povrnejo in boš le prehitro sunjen v mračne valove življenja. Edino, s čimer naj se zraven študij peča seveda tisti, ki ima talent za to, je leposlovje in, kar se je pričelo v najnovejši dobi, s poučevanjem prostega naroda.

Po triurni hoji smo prišli do Plešivčnika, do velikega posestva na vznožju svetourške gore, katere večji

del pripada k temu posestvu; pa kaj pomaga, ker je tam le golo kamenje brez gozda. Usedli smo se pri studencu, da se odpočijemo in okrepčamo. Plešivčnikovi so bili jako gostoljubni in tudi takrat so k nam poslali deklo, da nas vpraša, ali kaj želimo. Ko je gospa zvedela, da smo iz Slov. Gradca, povabila nas je v hišo in na kosilo, a mi smo hvaležno odklonili, ker se nam je mudilo na goro in smo hoteli še tisti dan spet doma biti. Torej hajdi naprej, vsak s svojo gospodično pod pazduho, dokler je dopuščala cesta hoditi po dvoje, a kmalu smo prišli na bolj strme steze, vendar ne take, kakor jih ljubijo sedanji turisti mimo groznih globokih prepadov, da je treba napeti vrvi. Takih ni ob južni strani sv. Urše. V dveh urah smo bili na vrhu (1696 m.).

Šli smo najprej v cerkev sv. Urše, ki stoji preko štajersko-koroške meje tako, da je veliki oltar na Koroškem, stolp pa na Štajerskem. Občudovali smo potem prekrasni razgled, a dekleta se zanj niso dosti zmenila, hitela so v bolj spodaj stoječo mežnarijo nam pripravljat kosilo. Mi pa smo stali in občudovali pod nami ležeči zeleni svet koroški in štajerski. Ne bom opisaval, kako daleč sega razgled. Pojdi sam, raduj se nad prelepo slovensko zemljo, ki se razprostira pod tvojimi nogami, in vzkipelo ti bode srce polno navdušenosti za milo našo domovino. Klicali so nas h kosilu in usedli smo se k mizi v veliki sobi mežnarije.

Mislili smo že na odhod, ko pride mežnar v hišo pravit, da se bliža nevihta in da je že nad Peco. Hiteli smo na prosto, že smo slišali grmenje in črni oblaki so se kopičili okoli Pece. Nismo dolgo zunaj stali, pa je zašumel vihar, objela nas je gosta megla, padale so debele kaplje in zagrmelo je, da se je vsa gora tresla. Bežali smo v hišo in zdaj smo imeli pri-

liko občudovati grozno veličastnost nevihte na visoki gori. Bliski so švigali okoli hiše, grom za gromom je pretresal okna in vrata, celi potoki vode so se ulivali s strehe. Mi smo bili sicer v varnem zavetju, vendar nismo bili brez strahu, da ne bi treščilo v hišo. Toda mežnar nam je zatrjeval, da se to še ni zgodilo, ker stoji hiša v jami pod najvišjim vrhom.

Upali smo, da se po nevihti zvedri, a to se ni zgodilo. Po prvi najhujši plohi je mirno naprej deževalo in ker za tako vreme nismo bili turistovsko napravljeni, vsi le v lahkih štifletah brez pledov in dežnikov, kaj smo hoteli? Ostati smo morali na gori in tam prenočevati, mežnar pa je šel doli do Plešivčnikov, da nam je prinesel hrane za večerjo. Kratkočasili smo se pozno v noč z vsakojakimi igrami in šalami. Za prenočevanje je še dosti dobro preskrbljeno na tej gori. Postelje so v sobah in pod streho in tudi odej ne manjka, pa tudi ne bolh. Drugo jutro smo zgodaj bili na nogah, da smo občudovali solnčni vzhod. Potem pa navzdol in domov, kamor smo še predpoldnem dospeli.

Drugokrat smo napravili izlet preko Pohorja in na najvišjem vrhu, na Veliki kapi (1542 m.) pričakovali solnčnega vzhoda. V družbi je bil tudi okrajni glavar Globočnik iz Slov. Gradca s svojo hčerko. Prenočevali smo pri poslednjem kmetu pod vrhom, ob dveh zjutraj pa šli na vrh. Tam smo posedli po skalah, jaz zraven glavarjeve hčerke, dokler ni solnce izšlo. Premagal me je vzlic ljubeznivi družici spanec. Zbudi me glasni šum in ko izpregledam, vidim na nebu ognjen žar, skočim pokonci in zakričim: „Ogenj! Ogenj!“ Glasen smeh! Zdaj šele spoznam, da je solnce z gorečim plamenom mi bliščalo v oči. Razgled z Velike Kape je obširen, pa se ne da primerjati z razgledom s sv. Urše. Pod

nogami se vije Drava v tesni, navadno haresni dolini. Hares pravijo na Pohorju tisti tenki megli, ki se vije okoli gor in po dolinah. Navzdol smo šli po severni strani, ki je skozi bolj strma, ko solnčna južna, in dospeli do pohorske Ribnice. Nazaj smo pa prekoračili Pohorje preko Črnega vrha (1548 m.) do Mislinja in Š. Ilja (593 m.).

XIII.

PRI „CIMBRIH IN TEVTONIH".*

Ker sem že pri izletih, naj opišem še enega, katerega sem v poslednjih svojih počitnicah l. 1856. napravil v imenitni glasbeniški družbi bratov Ipavcev in župnika Ripšla, znanega vedno veselega pesnika in obenem kompoziterja svojih pesmi. Bil je tačas župnik pri sv. Jederti nad Rimskimi toplicami. Zbrali smo se v Mozirju v pondeljek, peljali se do Luč, ogledali si Žolčpah in Logarjevo dolino s savinjskim slapom in se vrnili v Gornji grad. Mimo Nove Štifte smo hodili navzdol do Kamnika. Odtod smo se vozili do Tržiča. Bil je namreč v naši družbi kaplan Polc, doma iz Tržiča, ki je že poprej bil naznanil naš prihod.

Ko pridemo do sv. Ane, so nas res pričakovali tržiški pevci. Tačas Tržič še ni slovel zavoljo svojih Cimbrov in Tevtonov, pač pa zavoljo obilne nemškutarije. Mi smo Tržičane pozdravljali s krepkimi živio-klici, a neki dedec, menda je bil Železingar, ki je blizu mene stal, je dejal: „Bei uns wird nicht živio gerufen".

*) Tako je dr. Zarnik imenoval Tržičane v svojih potovalnih pismih v „Novicah".

Malo smo se zmenili za njega in naš kvartet je zapel več slovenskih pesmi, pa se tudi ni branil pristopiti k tržiškim pevcem, ki so nemški peli. V Tržiču so nas nastanili v privatnih hišah, mene pri nekih Poljakovih, imenitnih tovarnarjih platnenega blaga. In spet sem imel srečo, da je pri hiši bila hčerka Anica, kakih 16 let stara, vesela prihoda samih mladih doktorandov v dolgočasnem Tržiču. Zvečer slavnosten koncert v neki gostilni, ves Tržič zbran.

Iz Tržiča smo krenili v Kranj, kjer nam je prav dopadalo. Jaz pač nisem mislil, da bom malo let pozneje ravno v tem mestecu izkušal postati sloveč zdravnik. V petek zvečer smo že bili v Ljubljani pri „Mokarju“, sedanjem „Slonu“, ker je Ripšl moral najdalje do sobote zvečer biti v svoji župniji. Jaz sem se peljal ž njim do Rimskih toplic, kjer sva izstopila in peš po prav strmi poti plezala do sv. Jederti.

In koliko sem potrošil za to šestdnevno potovanje? Oče, ki za kratkočasje ni bil radodaren, mi je dal 5 gld. in še ob te bi bil skoraj v Mozirju. Ko sem tam plezal na lestvenice, za nas pripravljene, mi je listnica padla iz žepa. Že smo sedeli na vozu, ko zapazim svojo izgubo. Iskali smo po tleh in končno sem bil vendar tako srečen, da sem listnico našel v slami na vozu. S tem zakladom sem prišel do Ljubljane. Tam sem pa že bil tako suh, da je Ripšl za mene plačeval, kakor tudi na železnici drugi dan. V nedeljo sem ostal pri sv. Jederti, v pondeljek me je potem Ripšl spremljal do Rimskih toplic, odkoder sem se odpeljal v Celje in domov.

XIV.

MOJE BERILO.

Poleg svojih strokovnih medicinskih študij, katerih sem se vselej resno lotil, sem porabil prosti čas, da si popolnim svojo izobrazbo, s čitanjem leposlovnih knjig, spočetka najrajši romanov, posebno francoskih, (Eugène Sue, Dumas itd.) Potem pa sem si kupoval nemške klasike, ki jih je izdaval Brockhaus v Lipskem v tedenskih zvezkih. V gimnaziji sem se le malo in površno seznanil z nemško literaturo. Čital sem Schillerja najrajši, potem Goetheja, Lessinga, tudi Wielanda, le Klopstocka nisem mogel prebaviti. Zraven teh sem se vglabljal v drame Shakespeareove in zahajal v dvorno gledališče, kadar je bila predstava njegovih dram.

O kakem slovanskem slovstvu tačas za me še ni bilo ne duha ne sluha. Le Puškinove pesmi so bile v originalu v Lipskem natisnjene in kupil sem jih. Naučil sem se toliko cirilice, da sem jih mogel čitati, a sem jih malo razumel. Grške in rimske klasike v nemškem prevodu sem zmerom rad čital, Horacija pa v originalu. Med zgodovinskimi knjigami je silen vtis na mene napravila Rankejeva zgodovina srbske revolucije. Srbski junaki so se mi tako omilili, da sem sklenil, ako mi doma ne pojde po volji, naseliti se kot zdravnik v Srbiji, na kar sem l. 1860. resno mislil.

XV.

Z BRATOM MIHAELOM VKUP.

Brat je l. 1852. dovršil realko v Gradcu. Ker sem jaz tačas že študiral na Dunaju, smo se doma do-

govorili, da pojde tudi brat z menoj na Dunaj in tam vstopi v tehniko. Začetkom oktobra sva se torej po počitnicah, ki sva jih veselo preživela, odpeljala v Celje po stari cesti in potem po železnici na Dunaj. Oče mi je pri odhodu izročil nekaj gotovine za naju oba in z lahkim srcem sva se vozila mimo Gradca do Mürzzuschlaga po železnici, črez Semernik pa, kjer so tačas šele graditi začeli železnico, z omnibusom.

Na Dunaju sem precej drugi dan spremil brata v tehniko k ravnatelju. Ta je, pregledavši bratova izpričevala, jih sicer pohvalil, toda rekel, da sprejeti v dunajsko tehniko ga ne sme, ker je premlad, v Gradcu pa da ga morajo sprejeti, ker je dovršil tam realko. Kaj se je hotelo? Naj je nama še tako neprijeten bil ta odlok, morala sva se ločiti in spremil sem brata na južni kolodvor, kjer sem mu izročil polovico gotovine, ki sem jo še imel, in brat se je vrnil v Gradec. Tam je brez ovir bil sprejet v tehniko in ostal v Gradcu do l. 1856. V tej dobi sva le v počitnicah bila skupaj.

Jeseni 1856 pa se je spet z menoj peljal na Dunaj, da tam dovrši tehniko. Na Dunaju sva prvi mesec skupaj stanovala. Ker pa je tehnika na Wiedenu, bolniščnica pa v Alzerskem predmestju, sva najela si vsak svojo sobo ali kabinet v dotičnih predmestjih. Videla sva se le slučajno med tednom, navadno pri bratih Ipavcih, gotovo pa vsako soboto v našem dijaškem društvu, o katerem sem že govoril.

Leta 1857. je on končal tehniko, jaz pa medicino in to so bile poslednje počitnice, ki sva jih skupaj preživela. Brat je potem vstopil v službo pri državni železnici, ki se je zidala od Ljubljane v Trst in bil nameščen na progi pri Postojni. Stanoval je v Rakeku. Milo se nam je vsem storilo, ko smo se morali ločiti od njega in vsem, tudi njemu je hudo bilo pri srcu

MIHAEL VOŠNJAK.

ob ločitvi iz nama tako milega rojstnega kraja. Predno sem se spet odpravil na Dunaj k rigorozom, peljali smo se s svakom in sestro v Rakek. brata obiskat. In takrat sem prvikrat videl dvoje kranjskih znamenitosti, skalnati most pri sv. Kocijanu in Cerkniško jezero.

Leta 1861., ko sem bil sekundarij v ljubljanski bolnici, brat pa uradnik v Nabrežini, dobim po leti telegram iz Nabrežine, da je brat obolel, najbrž za legarjem, ki je tačas tam razsajal. Odpeljem se takoj in res ga najdem z vsemi simptomi te bolezni. Ker bi tam bolnik ne imel nobene prave postrežbe, sklenil sem ga spraviti domov v Šoštanj, kar je tudi on sam želel. Naročil sem po telegrafu v Celju kočijo na kolodvor in se ž njim odpeljal z večernim vlakom. Spremljal ga je tudi njegov železniški sluga, ki ga je srečno spravil v Šoštanj, ker jaz nisem mogel tiste dni oditi iz Ljubljane. Črez teden dni pa sem tudi jaz se peljal v Šoštanj in našel sem brata v prav kritičnem položaju. Tresla ga je silna mrzlica, nikogar

ni spoznal in vsi 'smo se bali, da bo po njem. Toda po mrazu je nastopila vročina s potom, brat se je začel spet zavedati in se čutil sam boljšega. Pomirjen sem se druzega dne vrnil v Ljubljano in res je brat v nekoliko tednih se popolnoma spet pozdravil.

DR. JOSIP VOŠNJAK.

Ker že govorim o bratu, naj sežem takoj naprej v poznejše čase.

Do 1866. l. sva se le malokedaj videla. On je bil nameščen na različnih postajah, jaz pa sem čepel v S ov. Bistrici. Kakšno veselje za mene, ko mi brat l. 1866. aprila naznani, da je imenovan za načelnika pragarske postaje. Njegov prihod smo slovesno obhajali v pragarski restavraciji in odslej sva se pač večkrat, ali jaz njega ali on mene, obiskala in marsikatero zlato kapljo pohorsko izpraznila pri mojem vinogradu. Žal, da je prihodnje leto ga napadla mrzlica, udoma-

čena na močvirnatih tleh pragarskih in je moral zapustiti ta kraj in potem skoraj leto za letom prevzemati kako drugo postajo, kjer so potrebovali veščega in energičnega načelnika. Šele 1870. l. je dobil stalno mesto pri ravnateljstvu v Gradcu in to je spet bila za mene velika ugodnost.

Dosihdob sem moral kot deželni poslanec štajerski stanovati v hotelu, navadno s Hermanom skupaj pri „Kaiserkrone" v Barvarskih ulicah. Ko se je pa brat nastanil v Gradcu, sem bival pri njem na stanovanju in hrani.

Tudi pozneje, ko sem bil od l. 1873. nadalje državni poslanec, sem si vožnje na Dunaj in nazaj tako urejal, da sem pri njem prenočeval. To je bilo do l. 1879. V tem času je brat začel bolehati. Zato sva, oče in jaz, ga nagovarjala, da naj pusti železniško službo, kar je storil isto leto in se naselil v Celju. Da sva od te dobe nadalje bila še tesneje združena, o tem priča najino poznejše skupno delovanje.

In vendar sva bila prav različnega značaja: jaz nagel, vzkipljiv, vrveč naprej, ne oziraje se na realne okoliščine, on miren, preudarjajoč, kar se da doseči, določen cilj imajoč pred očmi, potem pa neomahljiv v svojih sklepih; jaz le prepogostoma v zraku, recimo idealen, on zmerom na trdih tleh, realen. Tudi v politiki sva bila deloma nasprotnega mnenja: on konservativen, jaz liberalen, seveda ne tako radikalen, kakor tisti liberalci, ki napadajo celó vse krščanstvo.

Zarad svojih političnih nazorov se nisva nikoli sporekla, kakor sploh zaradi nobene reči ne, in vse svoje dolgo življenje sva preživela v neskaljeni bratovski ljubezni.

Še v eni lastnosti sva si bila z bratom Mihaelom različna in to je ona, ki je prav imenitna v vsakdanjem

življenju, to je v denarnih zadevah. On je bil varčen in vedel ceniti vrednost imetka, jaz sicer tudi nisem bil ravno potraten, ker nikoli nisem imel odveč za tratenje, pa varčeval nisem; zadovoljen sem bil, da leto konča brez deficita. Niti dohodkov in stroškov nisem zapisaval, kar je z narodnogospodarstvenega stališča gotovo graje vredno, pa ne verjamem, da bi zapisavanje mi bilo povečalo dohodke ali znižalo izdatke. Tako n. pr. se ne spominjam, koliko sem na leto dohodkov imel v Slovenski Bistrici; le toliko vem, da sem, ko sem jo l. 1870. zapustil, po blizu 9letnem bivanju, kakih 100 gld. nesel s seboj. V Šmarju pa so bili tako pičli dohodki, da sem v poldrugem letu iz svojega doložil 500 gld., skupilo za svoj vinski pridelek.

Brat pa je bil v denarnih zadevah natančen in to natančnost je prenašal na mnogoštevilne denarne zavode, ki jih je pomagal ustanavljati. Zato pa poslujejo vse te posojilnice v najlepšem redu in ni še nobena zašla na krive pota. Če pa je brat bil v tem oziru sploh natančen, sem jaz, kedar sem prišel v kake zadrege, vselej pri njem našel odprto roko, da sem si mogel urediti svoje financielno stanje. Ker še oba živiva, bi mu ne bilo ljubo, ko bi jaz o tem podrobneje govoril. Konstatirati pa moram, da taka dejanska bratovska ljubezen, kakor njegova do mene, se malokedaj nahaja. Imel sem res nekaj odkritosrčnih in zanesljivih prijateljev v življenju, pa vezalo nas je le isto politično mišljenje in stremljenje, a prava bratovska ljubezen presega vsako prijateljstvo in blagor mu, kdor jo je našel.

XVI.

KONEC DIJAŠTVA.

Leta 1857. po poslednjih dijaških počitnicah sem se vrnil na Dunaj, da končam 5. leto medicine in takoj potem rigoroze. To je bilo najtežavnejše leto vse moje študijske dobe. Učiti se nisem moral samo predmetov 5. leta, pohajati po klinikah dopoldne in popoldne, vpisati se v posebne kurze, ki so jih imeli razni docentje, ampak tudi vrh tega se pripravljati na 1. rigoroz in ponavljati vse predmete 1. in 2. leta, botaniko, anatomijo, fiziologijo itd. Imeli smo še ta neumni študijski red, ki se je pozneje prenaredil, da so se vsi rigorozi vršili po 5. letu, v teku vseh petih let pa se nikdo ni brigal, ali hodimo v kolegije, ali se kaj učimo ali nič. Predpisani pa so bili štirje rigorozi, dva za medicinski doktorat, dva za kirurški. Določeno je bilo, da se sme vsak rigoroz napraviti 3 mesece po prejšnjem. Kdor se je tedaj prav pognal, mogel je biti v enem letu doktor medicine in kirurgije.

Učil sem se, kar se je dalo, in precej po končanem 5. letu (1857.) sem se oglasil za rigoroze. Prvega medicinskega sem naredil oktobra, druzega pa novembra leta 1858. in bil 1. marcija 1858. promoviran za doktorja medicine, 30. julija pa za doktorja kirurgije. In konec je bil 16letnemu sedenju po šolskih klopeh, konec pa tudi mladostnim letom, katerih srečo sem šele potem prav spoznal, ko so minila.

„Zato mladost, po tvoji temni zarji
Srce zdihvalo bo mi, Bog te obvarji!“

XVII.

V ŠOŠTANJU (1858—1859).

Z doktorskim diplomom v žepu sem se odpeljal domov, ne naravnost. V Mürzzuschlagu sem izstopil in jo peš mahnil na Mariazell. Tačas turistika še ni tako slovela, kakor dandanes in nismo iskali nalašč nevarnih potov, temveč se držali dobro izhojenih stez, ob katerih je bilo moči v gostilnah se krepčati za nadaljnje potovanje. Šel sem skozi Neuberg, krenil proti „Todtes Weib“ in gori in doli po gričih srečno zvečer dospel v Mariazell. V tamošnji gostilni so mi za večerjo, bil je petek, prinesli „šmarn“, pa tako plavajoč v maščobi po zgornještajerski navadi, da bi moral imeti želodec drvarski, da bi použil to zmes testa in masti.

Drugo jutro sem šel v Gusswerk, da si ogledam fužine. Že je bilo ob 7. uri zjutraj, ko sem se odpravil na dolgo pot. Mislil sem se voziti, a ker ni bilo voznika za več ljudi, da bi prisedel, lastni voz si najeti pa ni dopuščala moja po dunajski odhodnici že precej medla mošnjica, sem sklenil peš prehoditi pot do Kapfenberga, kakih 50 kilometrov daleč. In prehodil sem jo. Ob 9. uri zvečer, ko se je stemnilo, sem že bil v Kapfenbergu, pošteno truden, da mi še večerja ni dišala. To je bila moja najdaljša pešhoja, trajajoča 12 ur.

Drugo jutro sem se peljal do Celja, odtod pa sem spet peš šel v Šoštanj, a namesto mimo Šent Janža in Celja po Savinjski dolini in skozi Pevniški Graben, kar je 2 uri dalje.

Starši so želeli, da naj ostanem pri njih v Šoštanju in naj tam začnem s svojo prakso. Ker jaz tudi nisem vedel za drugo mesto, sem se vdal, tembolj, ker sem čutil, da mi bo treba popolniti svoje znanje,

tu pa bom imel časa dovolj čitati medicinske knjige. Naročil sem si tedaj, ker ni tam lekarne, vsa mogoča potrebna in nepotrebna zdravila in prišli so zaboji s paketi, steklenicami, tinkturami, čaji, mazili in obliži, da sem dve omari napolnil in bi lahko ž njimi par tisoč bolnikov zdravil. Bil sem še silno nepraktičen in mislil, da moram, kakor v javnih lekarnah, imeti vsaj nekaj vsakega v farmakopeji zapisanega zdravila. In vendar sem bil učenec slavnega profesorja Škode, izumitelja avskultacije in perkusije, kateri je glede zdravil bil pravi nevernik in zapisaval bolnikom le indiferentne reči, samo njim v tolažbo. Nasprotno nas pa je drugi klinični profesor, tudi slavni Oppolzer učil dolge recepte pisati. Sploh sem imel v medicini prav imenitne profesorje, same velike učenjake, za anatomijo Hyrtla, za fiziologijo Brückeja, za patologijsko anatomijo Rokitanskega, za kirurgijo Schuha in Dumreicherja, za kožne bolezni Hebro, največjega dermatologa tiste dobe, za očesne bolezni Arlta, za ženske Brauna itd. Teoretično sem torej bil dobro podkovan. Ko sem pa samostalno moral začeti zdraviti, sem dostikrat taval v temi pri diagnozi in še bolj pri zdravilih.

Ko sem torej urejeno imel svojo lekarno, začel sem s prakso. In prišli so precej bolniki, res bolniki, pa kakšni? Kakor k vsakemu novemu zdravniku, prihajali so vsi oni nesrečni za kroničnimi, neozdravnimi boleznimi bolujoči ljudje, ki so že iskali pomoči pri vseh zdravnikih, pri starih babah-vedeževavkah, pri konjedercih, pri zagovornikih bolezni, tudi pri homeopatih. Nisem jih bil vesel. Mešal sem praške in jih delil na 12 porcij, kuhal sem dekokte, dajal kapljice in mazila, glavno pa, tolažil sem vsakega, da bo že boljše, naj le potrpi. Malokateri se je vrnil v drugo in to mi je bilo všeč. Sčasom so me tudi klicali za akutne

bolezni, sploh pa praksa ni bila posebna, ker je zraven mene v trgu bil dosti priljubljeni kirurg Neckermann.

Imel sem dovolj prostega časa in spoznal sem, da mi tu ne bo ostati, tem manj, ker nisem imel nobene meni ugajajoče družbe in nobenega omikanca, s katerim bi bil srčneje občeval. Poleti je še šlo, lahko sem se izprehajal po okolici; pa prišla je zima s svojimi pustimi, dolgimi večeri. Shajali smo se sicer v neki krčmi, kjer smo imeli v 1. nadstropju sobo za nekak kazino. Prihajal je ob večerih grof Rothkirch, eden fužinski uradnik, davkar in sodnik. Tarokirali smo do devetih, potem pa šli domov spat. Posebno sem pogrešal priljubljenih mi Srebretovih in Samonikovih rodbin s Pepico in Faniko. Srebre se je bil preselil v Maribor, Samonik pa v Gradec. Ko bi ne bil imel svoje lekarne, pobral bi bil šila in kopita in šel drugam, kamorkoli.

V tem času sem se seznanil z dr. Kočevarjem v Celju. Izmislil sem si namreč, da bi mi spodnještajerski zdravniki ustanovili zdravniško društvo. Sestavil sem neka pravila in jih poslal dr. Kočevarju v Celje. On se je sicer ujemal z mojo idejo, pa imel nekatere pomisleke, in ker nisem imel prilike, da bi osebno ž njim občeval, je vsa stvar zaspala.

Minila je tudi ta zima, gotovo najdolgočasnejša v mojem življenju. Prišla je spomlad 1859. l. in zmerom bolj se je razširjala govorica, da pride do vojske z Napoleonom in Italijo. Napoleon je pri novoletnem sprejemu prav nemilostno bil obgovoril avstrijskega poslanika in vse je kazalo, da hoče vojsko z Avstrijo. Poklicani so bili vojaki k svojim polkom in cela armada se je zbirala na lombardo-beneških tleh, na katerih so že toliko krvi prelili naši slovenski junaki, da bi, kakor se glasi v narodni pesmi, „gnala mlinske kamne tri“. Tudi privatni civilni zdravniki smo bili povabljeni ogla-

siti se, če smo volje za čas vojske pomagati v vojaških bolnicah. Precej sem se oglasil in začetkom julija po nesrečni bitki pri Magenti bil sem poklican v Ljubljano, kjer je že bila vojaška bolnica prenapolnjena z ranjenimi vojaki.

Zaradi lekarne sem že bil v dogovoru z dr. Gustavom Ipavcem, ki je bil zdravnik po smrti svojega očeta v Šent Jurju in potreboval veliko zdravil. Spravil sem vse v zaboje ter jih njemu poslal. Jaz pa sem 3. julija z lahkim srcem slovo dal svojemu rojstnemu kraju v svesti si, da ga bom odslej le še malokedaj videl in še takrat le za malo časa.

XVIII.

V LJUBLJANI (1859).

Odrinil sem proti Ljubljani. Avstrijska armada je že bila podlegla v bitkah pri Magenti 4. junija in Solferini 24. junija. Povsod se je govorilo o izdajstvu Gyulyajevem in o nezmožnosti avstrijskih vojskovodjev. Nikdo pa ni žaloval nad porazi naše armade, temveč je vsak bil zadovoljen s tem, ker je upal, da bo zdaj konec absolutizmu, ki je od l. 1849. sem skozi dolgo dobo 10 let tlačil narode. Ko sem dospel v Ljubljano in se oglasil pri vojaški oblasti, so me pridelili vojaški bolnici nasproti „Slonu“. Dne 6. julija sem nastopil svojo službo pod vodstvom deželnega primarja kirurga dr. Fuxa.

Tu sem prvič videl grozovitosti vojske. Koliko mladih krepkih ljudi je tu ležalo, bledih, izmučenih lic, ki so se le razvedrila, kadar smo prišli zdravniki, jim prevezavali rane in jih tolažili. Koliko jih je umrlo, ker

tačas še niso bile vpeljane antiseptične metode zdravljenja. Hodili smo z eno in isto gobo v rokah od ranjenca do ranjenca, obvezavali smo rane s šarpijo, katero cefrati je bil šport v vseh ženskih krogih. In tako smo otrovali marsikatero poprej čisto rano. Vsak dan smo se zgražali nad nesrečnimi ranjenci, ki so, poprej telesno zdravi, se začeli tresti od mrzlice in ni jim bilo več pomoči. Tudi operacije, odrezavanje rok in nog, so se dostikrat izjalovile. Najbolj smo se bali krvotokov, ki jih nismo mogli ustaviti.

Spominjam se mladega oficirja, ki je bil ranjen pod pazduho. Raztrgana je bila večja krvna žila, in dasi smo rano skrbno zavezavali in žilo podvezavali, začela je vselej spet znova kri curljati izpod zaveze. Dr. Fux, kateremu sem asistiral, odstrani zavezo in išče žilo, da jo više obveže. Jaz sem razširjal rano in brisal kri z gobo. Ubogi oficir je vse bolečine tiho in mirno prenašal. Le včasi je nehoté z zobmi zaškripal, kedar je dr. Fux s prsti roval v globočini rane, dokler ni s pinceto zgrabil žile. To je bilo proti večeru. Rano smo spet zavezali in upali, da bo zdaj mir. Toda po noči me zbudi strežnik, da naj brž grem k onemu oficirju, češ da kri kar curkoma teče iz rane in da je oficir že začel omedlevati. Tudi po dr. Fuxa so poslali. Žalosten je bil pogled na smrtno bledega mladeniča, ki se je že komaj več zavedal in ležal v luži krvi. Z dr. Fuxom sva rano tamponirala, kar se je dalo, in da bi konec storila tem krvotokom, sva na vratu prerezala kožo, iskala žilo dovodnico in jo prevezala. Prepozno! Ranjenec je bil izgubil že toliko krvi, da je tisto noč izdahnil svojo dušo. Bil je drugi dan pokopan z vsemi vojaškimi častmi. Odkod je bil, nisem imel časa ga izpraševati, saj jih je na stotine tu ležalo; brigali smo se za rane, ne za osebe.

Srečnejši sem bil z drugim oficirjem, ki pa ni ležal v bolnici, ampak v privatni hiši pri Mahrovih, ki so, kakor marsikatera druga rodbina, prevzeli v oskrbo enega ranjenca. Imel je grozno, ko roka veliko rano nad desnimi pleči. Karteča mu je odtrgla kos plečeta. Obvezaval sem ga vsak dan. O bolečinah ni tožil, mučila ga je skrb, kaj bo ž njim, ko ne bo mogel več služiti za vojaka, ker se desna roka mu najbrž ne bo popravila, da bi mogel sabljo vihteti. Vsak dan me je popraševal, ali sme upati, da se mu roka popravi. Tolažil sem ga, a on je spoznal iz mojih odgovorov, da slabo kaže. Rana se mu je zacelila, a ostal je invalid.

To je res bila težavna zdravniška služba. Ni bilo miru ne podnevi, ne ponoči. Dobivali smo pa po 5 gld. na dan.

Med tem je bil sklenjen mir in ker je bilo zdaj dovolj vojaških zdravnikov, so nas civilne kar črez noč odslovili 13. avgusta.

Tako naglega konca svojega vojaškega službovanja nisem pričakoval in stal sem takorekoč na cesti ne vedoč kam. Znancev si nisem bil pridobil, ker še ob večerih nisem imel časa, da bi zahajal v kako družbo. Le s Karolom Bleiweisom, ki je kot doktorand prišel poleti v Ljubljano, sva večkrat govorila in on mi je povedal, da bi v Kranju radi imeli mladega zdravnika, ker sta tamošnja zdravnika, doktor in kirurg, že oba priletna in se doktor za privatno prakso ne zanima. No, Kranj, to je bilo mesto, ki bi mi bilo ugajalo.

Sklenil sem torej naseliti se v Kranju. Odpeljal sem se v Šoštanj, da naznanim staršem svoje prihodnje bivališče, potem pa preko Ljubljane v Kranj, kjer sem 1. septembra 1859. l. imel svoj slovesni vhod.

XIX.

V KRANJU 1859—1861.

Zares „prijazno mestece je Kranj“, kakor ga Valjavec hvali v eni svojih pesmi in še zdaj se rad spominjam na tisto poldrugo leto, ki sem ga tam preživel, dasi se v materielnem oziru nisem mogel pohvaliti, ker sem komaj toliko zaslužil, da sem se preživil. Pa temu sem sam bil kriv, ker kot učenec Škode sem zdravila navadno zapisaval le, da sploh kaj zapišem, kake kapljice, in ne, kakor je navada bila, velike steklenice dekoktov, mazila in obliže.

Stanoval sem v Šifrerjevi hiši nasproti župnijski cerkvi. Opoldne mi je gospa Šifrerjeva dajala prav tečno hrano, zvečer pa smo se zbirali na „Stari pošti“, kjer je vsak imel svoj posebni vrček za pivo. Tudi jaz sem si ga kupil in ga še zdaj hranim. O večerih smo se večkrat menili o Prešernu, katerega „Poezije“ sem začel čitati. Pripovedovali so vse one že znane anekdote o Prešernu, citirali njegove epigrame, posebno onega o natakarici, ki je šla v Turin. Da bi dekan Dagarin bil sežgal Prešernove spise, o tem nobeden ni pravil.

Največ o Prešernu mi je pravil trgovec Killer, ki je ž njim skupaj dostikrat pozno v noč sedeval v krčmi. Pokazal mi je knjižico, v kateri so bile zapisane razne pesmi Vodnikove in druge, ter trdil, da mu je Prešeren dal to knjižico v spomin in da je lastnoročno od njega spisana. Jaz sem to knjižico obdržal in jo pozneje podaril ljubljanski licealni knjižnici. L. Pintar jo opisuje v „Ljublj. Zvonu“ 1901 st. 492., a trdi da pisava ni Prešernova.

Kakor tačas vsako mestece, je tudi Kranj imel svoj kazino, ki so ga večinoma uradniki obiskovali. Tudi

KRANJ.

jaz sem pristopil in so me kmalu potem celo za predsednika izvolili. Ko je šlo za naročitev časnikov o novem letu, sem zahteval, da se tudi „Novice“, katerih doslej ni bilo v kazinu, naročijo. Okrajni glavar Derbič je sicer menil, da jih ni treba, ker jih nikdo ne bo bral, pa jaz sem jih naročil in odslej so tudi „Novice“ ležale na mizi. Pridno sem jih prebiral in moje znanje slovenščine je dobro napredovalo, dasi je tudi v Kranju med uradniki in mnogimi meščani bil občevalni jezik nemški. Toda leta 1860. se je začela zmerom bolj vzbujati narodna zavest in že smo se začeli o narodnih vprašanjih pogovarjati in prepirati.

Derbič je bil Kranjec starega kroja, ki o novi slovenščini nič ni hotel slišati; na moji strani pa je stal sodnik Moos, ki je tudi rad prebiral „Novice“. Prvi dopis sem poslal „Novicam“ l. 1860. o neki nesreči, ki se je zgodila pri vojaških vajah, in sicer nemški, ker še nisem bil toliko vajen, da bi si upal slovensko pisati.

XX.

NA LOVU.

Sicer pa smo se bolj zanimali za kratkočasje, za tarok, piket in za lov, kakor za politiko. Tudi jaz sem moral vstopiti v lovsko družbo. Hodili smo po kranjski okolici zajcev preganjat in streljat, pa včasi tudi na srne v Kokro. Trije prigodki pa so mi vzeli za vselej vse veselje do lova.

Prvič me je skoro obstrelil neki neokreten lovec v gozdu pod sv. Joštom, kjer sem stal niže pod njim. Psi priženejo zajca, ki beži med nama dvema, in zgornji

lovec ustreli proti meni, da so svinčene kroglice švigale nad mojo glavo in sem se po nji šlatal, ali me ni katera zadela.

Drugič smo lovili po Sorškem polju, pozneje tako imenitnem po Jenkovih pesmih. Jaz sem stal na gozdnem potu, psi so lajali in gonili zajca proti meni. Priskače na pot, prestrašen obstoji, ko me zagleda. Jaz ustrelim in ga zadenem v hrbet, da se je uboga žival le še po prednjih nogah izkušala naprej vleči. Psi prihite in planejo na zajca. V smrtnem strahu se je tako milo zadrl, kakor da bi se jokal, da mi je srce pretreslo. Hitel sem, da ga usmrtim in rešim muk. Odslej na nobenega zajca nisem več nameril.

Pravi nasprotnik lova pa sem postal, ko smo nekdaj šli na srne v Kokro. Povabil nas je g. Janko Urbančič iz Turna. Peljali smo se Derbič, jaz in še nekaj lovcev iz Kranja. Pod Turnom nas je pričakal Urbančič in vozili smo se naprej po kokrski soteski do neke krčme. Tam smo pustili puške pred hišo in šli v sobo na majhen zajutrek. Meni je Urbančič bil posodil puško dvocevko in jaz sem šel iz hiše, da jo nabašem. Po pomoti vzamem drugo puško, nataknem kapice, da poizkusim, ali se da zrak prepihati. Ko sprožim, — strel iz obeh cevi. Lovci prihite iz hiše, in ko Derbič vidi, da imam njegovo puško v rokah, se začne kregati, zakaj sem jo izstrelil. Drugi lovci so se smejali in končno smo se pomirili ter šli v gozd.

Urbančičev lovec nas je nastavil po mestih in izpustil pse. Jaz sem stal na neki strmini in tu sem prvikrat videl živega divjega petelina. Slišal sem močno šumenje nad seboj in ko pogledam, vidim krasno ptico frčati vrhu dreves v višino. Psi so že lajali. Z napeto puško in razburjenimi čutnicami, ker še nikoli nisem bil na takem lovu, sem kakor pribit stal na svojem

mestu. Slišim treskanje v grmovju in kakih trideset korakov pred menoj se prikaže srna. Že mislim vzdigniti puško, pa sem tako zamaknjen bil v lepo, vitko žival z njenimi velikimi plahimi očmi, da kar nisem mogel puške sprožiti. Srna skoči preko pota in izgine v goščavi. Urbančičev lovec, ki je više stal in vse to videl, se je silno hudoval, zakaj da nisem ustrelil. Zdaj pa poči več strelov na strani in niže od nas in sliši se klic, da je srna zadeta. Gremo niže do potoka in tam vidim v vodi stoječo srno z eno odstreljeno nogo, iz katere je curljala rdeča kri in rdečila vodo. Zdelo se mi je, da nas gleda od strahu in bolečin tresoča se žival z solznimi očmi. Lovec hitro nameri in jo zadene v glavo, da se mrtva zgrudi v potoku.

Hodil sem še zraven drugih na lov, pa streljal nikoli več nisem na nobeno žival. In še zvečer, ko nam je na gradu Urbančičeva mati, interesantna in jako omikana gospa, postregla z dobro večerjo, se nisem mogel znebiti spomina na obstreljeno srno, jokajočo se nad človeško neusmiljenostjo. V tem gradiču je bila rojena Josipina Turnogradska, prva soproga dr. Tomana. Tačas je že bila mrtva. Dr. Toman je bil odvetnik v Radovljici, kamor pa nisem zahajal. Videl sem ga šele l. 1861. v deželnem zboru v Ljubljani.

XXI.

PRIJETNA PRAKSA.

Kokra mi je pa v drugem oziru ostala v prav prijetnem spominu. Tam so pred vhodom v kokrsko sotesko tri graščine. Prva tik cerkve je bila last tudi

nekega Urbančiča, ki so ga zvali „Herzog von Stermol“; bil je neomahljiv star Kranjec, pozneje nemškutar. Druga ob stranskem pritoku Kokre je bila last Fuchsove rodbine, tretja, Turn, Urbančičeva.

K Fuchsovim me je poleti 1860 pripeljal naslednji slučaj. G. Fuchs, tačas že vdovec, si je po neprevidnosti prestrelil roko. Poslal je po mene. Obvezal sem mu roko in spoznal, da moram vsaj vsak drugi dan priti, da obvezo prenovim. In tako sem se kakih šest tednov vozil na Kokro in tam prenočeval. To so bili kaj prijetni dnevi. Bilo je več otrok, med njimi že odrastla, 17 let stara Pija, in mlajša petnajstletna Leonija. Bili sta si pravi nasprotji, tako po životu, kakor po duhu. Prva, rekel bi, je reprezentovala realizem, druga idealizem. Pija bolj majhne postave, okroglega života, okroglih rdečih lic, zmerom dobre volje, je že težko čakala, da bi šla od hiše in postala lastna gospodinja. Leonija, nekoliko veča, vitka, z bolj podolgastim po vseh zahtevah lepote risanim obrazom, temnimi, svetlimi očmi, bila je resna, bolj tiha, kakor sanjava, šalam nepristopna. Pravili so mi, da je popolnoma podobna svoji materi, ki je nekaj let poprej bila umrla, neki malo srečna v zakonu. Umrla je bila vsled morfinizma.

Kadar sem se popoldne pripeljal, so me že vsi radostno pričakovali. Hitro sem obvezal ranjenca, ki je ležal v postranski sobi, potem pa šel z dekletoma na izprehod po krasni okolici. Spremljala nas je guvernanta, že kakih 40 let stara postavna dama, rodom Štajerka, ki me je, kedar sva slučajno sama bila, informirala o hišnih razmerah. Nekega dne se mi je pa prav zamerila. Videla je, — in česa postarna guvernanta vsega ne zapazi — da sem imel na prstih črno za nohti. Prijela me je za roko in izpregovorila tele besede: „Gospod doktor, v omikanih krogih smo vajeni videti bele, osna-

žene nohte". Gotovo sem zardel in mislil sem že kako odgovoriti, češ, brigaj se ti za svoje učenke, ne za mene; pa prišla so dekleta in moja jezica se je ohladila. Moji nohti pa so odslej bili zmerom lepo osnaženi.

Po večerji smo še pozno v noč skupaj ostali, igrali, tudi plesali. Spal sem v sobi na južni strani grada, kjer potok mimo teče. Enakomerno žuborjenje črez kamenje šumeče vode me je zazibalo v sladko spanje brez sanj. Vsaj v jutro, ko so me vprašali, kaj se mi je sanjalo, moral sem odgovoriti: „Nič". Prav žal mi je bilo, da so z ozdravenjem ranjenca nehale priljubljene mi vožnje.

XXII.

IZLETI.

Po leti 1860 smo delali izlete, pa ne peš in kot turisti opravljeni, kakor je zdaj v modi, ampak na vozeh. Vozili smo se skozi Kokro na Jezersko in občudovali Grintavec, ne da bi nam prišlo na misel, po njem plezati. Najvišji vrh, na katerega sem prišel iz Kranja, je bil sv. Jošt.

Nekdaj smo se peljali v Komendo pri Kamniku, obiskat dr. Kovača, ki je bil zdravnik v tamošnji hiralnici. On nas je bil vesel, a spoznal sem, da smo ga spravili v zadrego, ker je med nami izletniki tudi bilo par gospodičen, njegova žena pa je imela znano žensko slabost, ljubosumnost v preobilni meri, dasi Kovač niti po svoji vnanjosti, niti po svojem vedenju ni bil kak don Juan. Pravil mi je, da pojde v Srbijo, kjer so iskali zdravnike ter jim ponujali dobro plačo

1200 gld. na leto. Nagovarjal je tudi mene, da se mu pridružim.

L. 1861., ko sem bil spet v Ljubljani sekundarij v bolnici, vložil sem res prošnjo na srbsko vlado za razpisano zdravniško službo v mestu Karanovcu. Bil sem imenovan z dekretom z dne 17. okt. 1861, ki sem ga prejel 11. nov., a sem rezigniral na službo, ker se mi ni ljubilo zapustiti domovine. Dr. Kovač pa se je preselil v Srbijo in tam dolgo let prakticiral, dokler ni umrl. Ves čas je pridno dopisoval v „Novice".

Na povratku od Komende je v gozdu, skozi katerega smo se peljali, začelo kamenje na nas leteti. Skočili smo z vozov in pretili, da ustrelimo, dasi nobenega orožja nismo imeli s seboj, in prestrašili smo poredneže, da so zbežali.

Med kranjskimi meščani sem največ občeval z g. Florianom, originalnim možem, ki je vedno vedel kaj zanimivega zanimivo pripovedovati. Bil je živa kronika kranjskega mesta. Dostikrat sva se skupaj izprehajala po cesti mimo pokopališča in pravil mi je marsikaj o preteklosti in sedanjosti Kranja in njegovega meščanstva.

XXIII.

RAZNI BOLNIKI.

V Kranju sem prvič opraviti imel z neko somnambulsko žensko. Stanovala je v 2. nadstropju nad menoj in že več let ležala v postelji. Stregla ji je neka ženska. Obe sta bili prav pobožni ter ju je katehet Globočnik pogosto obiskaval. Ko sem vstopil v prvo

sobo njenega stanovanja, sem videl tam cel altarček. V drugi sobi je ležala bolnica, bleda, posušenega života, ne pa da bi bila tuberkulozna, ampak, kakor sem spoznal, vsled razburjenih čutnic brez apetita. Imel sem jo za navadno histerično žensko in ko mi je strežnica pravila, da se večkrat zamakne, sem se kot učenec materialistične šole posmehoval takim kvantam. Parkrat pa, ko sem prišel jo obiskat, mi je natanko povedala, kod sem hodil in kje sem bil, predno sem k njej prišel. Ko bi tačas bil v roke dobil Justina Kernerja knjigo: „Die Seherin von Prevorst“, bi ta res zanimivi slučaj bil natančneje opazoval.

Med bolniki, ki sem jih zdravil, se mi je najbolj omilila Holcerjeva, če se ne motim, Franica, 17letno dekle iz prav premožne rodbine. Prvo zimo je še hodila h kazinskim veselicam, drugo jesen pa je začela hirati. Poklicali so me. Poprej ko roža cvetoča deklica je sedela v naslonjaču, bleda in shujšana. Preiskal sem jo in žal, našel sem, da se je je lotila ona grozna bolezen, katera posebno v večih mestih brez števila mladih ljudi polaga v rani grob. Pozvedel sem, da je tudi njena mati umrla za tuberkulozo. Na čednem bledem licu so se že prikazovale one strašne rdeče pege od notranje vročine. In tu naj bi bil pomagal s svojimi zdravili, ko še zdaj vzlic Kochovemu tuberkulinu niso iznašli gotovega sredstva! Deklica iz početka ni poznala nevarnosti svoje bolezni. Jemala je vselej z novim upom zdravila, ki sem jih zapisoval, ki so pa, kakor morfium ali kinin, le začasno ji lajšala trpljenje. Čimdalje huje je hirala in končno mi je ljubo bilo, da je šla k svoji žlahti v Ljubljano, kjer je spomladi izdihnila svojo deviško dušo.

Tuberkuloznih je še nekaj bilo v Kranju, epidemije pa tam nisem nobene doživel. Čutil pa sem čimdalje-

bolj, da za samostalnega zdravnika na deželi, kjer mora biti v vseh strokah podkovan, medicinec, kirurg, zobozdravnik, porodničar, oftalmolog itd., je silno treba, da popolni svoje znanje po praksi v kaki bolnici. Sklenil sem torej Kranj zapustiti in prevzeti službo sekundarija na kirurškem oddelku v ljubljanski bolnici pri dr. Fuxu, ki me je od časa skupnega delovanja v vojaški bolnici l. 1859. poznal in me je že tačas nagovarjal, naj vstopim na njegovem oddelku.

XXIV.
LOČITEV OD KRANJA.

Medtem pa so se v Avstriji vršile imenitne politične izpremembe. Nesrečni izid vojske leta 1859. je odkril vso gnilobo absolutiškega vladanja in na njegovo mesto je stopil konstitucionalizem, s početka še prav omejen po oktobrskem diplomu Goluhovskega, na katerega mesto pa je kmalu stopil Schmerling s februarsko ustavo l. 1861. Narodi so začeli se gibati in zavedati in tudi po slovenskih pokrajinah je potegnil sveži veter narodnega prebujenja.

„Novice“ so nasvetovale adreso na Schmerlinga, v kateri bi se navedle vse točke narodnega programa, pred vsem ravnopravnost našega jezika v uradih in šolah. Dr. Janez Bleiweis je razpošiljal na vse strani adreso s polami za podpise in tudi jaz sem jih dobil cel kup. Lotil sem se nemudoma dela, vozil se po vsem okraju, oglašal se pri župnikih, ki so bili vsi pripravljeni nabirati podpise, in v 14 dneh sem imel nabranih 1200 podpisov, katere sem poslal v Ljubljano. To je

bila moja prva politiška agitacija, ki ni dopadala Derbiču in stari kranjski gardi. Malo sem se zmenil za to, kajti že sem začetkom l. 1861. imel v rokah dekret c. k. namestništva v Trstu z dne 4./3. 1861, da sem imenovan za sekundarija ljubljanske bolnice.

Od Kranja sem se ločil s prav lahkim srcem. Nisem imel svoje lekarne, niti svoje hišne oprave. Svojo prtljago sem oddal „potu“, da jo spravi v Ljubljano. Zvečer pred odhodom pa se nas je zbralo precejšnje število prijateljev in znancev v gostilni gospe Šifrerjeve. Mnoge napitnice in posebno močno vino me je tako premagalo, da sem prvikrat v življenju prav s težavo našel svoje stanovanje in takoj na zofi zaspal, ne da bi se slekel. Drugo jutro, 14. marca, sem pa zdrav in čil se odpeljal proti beli Ljubljani.

DRUGI DEL.

AGITATOR.

1861 DO 1867.

UVOD.

Doba šestdesetih let od 1861. do 1870. l. bo zmerom ostala imenitna v pohlevni zgodovini našega pohlevnega naroda. In če smem primerjati majhno z velikim, lahko rečem, da je ta doba za Slovence bila tako odločilna, kakor ista doba šestdesetih let za Ruse. Kajti ruski mužik je l. 1862. z manifestom carja Aleksandra osvoboditelja z dne 19. februarja bil osvobojen in s tem se je začela nova doba za ruski narod, o kateri še zdaj ruski pisatelji govore z navdušenjem. Za Slovence pa je ta čas bil pravi preporod, vzbujenje iz mnogostoletnega dremanja in vstop v vrsto drugih že bolj zavednih narodov.

Leto 1848. je v narodnem oziru bilo brez vsega vpliva na maso naroda, namreč na kmetsko ljudstvo. Še celo ta iskra narodne zavednosti, ki je tačas tlela v prsih še prav maloštevilnih rodoljubov, je ugasnila pod mrzlo sapo Bachovega absolutizma. Spet so dolgih deset let zadostovale „Novice“ za vse težnje, gospodarske, politične in narodne, vsega slovenskega naroda.

Prav redki so bili prepričani rodoljubi. Na Štajerskem si jih lahko naštel na prstih ene roke: Dr. Kočevar, Trstenjak, Vodušek, — Raič je bil še mlad, Slomšek še na Koroškem.

Potem ni čuda, da l. 1861., ko so po Šmerlingovi ustavi volitve bile kar črez noč razpisane, ljudstvo ni

6

imelo nobenega pravega navodila in je izvolilo tiste može, ki so se mu vedeli s kakimi obljubami prikupiti.

Šele odslej se je narodna inteligencija, ki se je dosihmal najbolj pečala z jezikoslovjem in kaj malega z beletristiko, začela brigati za politična in narodna vprašanja. In zdaj je šlo narodno delo rapidno naprej. Čudovito naglo se je množilo število iskrenih rodoljubov. Že leta 1861. spomladi sta se ustanovili čitalnici v Mariboru in Trstu, šele jeseni tudi v Ljubljani, potem v Celju, Ptuju in v mnogih drugih mestih in trgih.

Težavno je bilo s časnikarstvom, ker je avtoriteta Bleiweisovih „Novic“ bila tako velika in vsestranska, da si dolgo ni upal nikdo ustanoviti novega časnika. In prvi poizkus z „Naprej“-em v Ljubljani l. 1863. se je res izjalovil. Seveda Levstik pač ni bil časnikar in je pozneje l. 1868. tudi „Slov. Narod“ s svojimi preostrimi in neprevidnimi članki zakopal v hude tiskovne pravde.

Šele Andrej Einspieler v Celovcu je bil tako pogumen, da je začel izdavati l. 1865. „Slovenca“ po dvakrat na teden in l. 1867. celo po trikrat, in on bi bil nadaljeval srečno pričeto delo, da ni koncem aprila Kleinmayerjeva tiskarna mu odpovedala nadaljnji tisk.

In zdaj smo se štajerski rodoljubi poprijeli dela in l. 1867. ustanovili „Slov. Gospodarja“ za kmetsko ljudstvo, 1868. l. pa „Slovenski Narod“.

Že precej poprej, l. 1863., smo v Mariboru sestavili pravila za „Slovensko Matico“. Podpisalo se nas je 40 rodoljubov kot ustanovnikov s 50 gld., poslali smo pravila in 2000 gld. ustanovnine v Ljubljano dr. Bleiweisu in s tem je bila ustanovljena „Slovenska Matica“.

Pa tudi na prosto ljudstvo smo vplivali, na Štajerskem posebno s prirejanjem Slomšekovih slav-

nosti in veselic po raznih čitalnicah in z razširjanjem brošur, na primer moje knjižice: „Slovenci, kaj čemo?“, ravno pred novimi volitvami, ki so se vršile začetkom 1867. leta. In dosegli smo res pri teh volitvah uspehe, kakršnih se sami nismo nadejali. Ne le na Kranjskem, kjer so razun veleposestnikov sami narodni možje bili izvoljeni, tudi na Štajerskem smo pridobili vseh osem sedežev slovenskih kmetskih občin, istotako v Gorici in Trstu.

Ko je bila razglašena postava o društvih in shodih, smo takoj na Štajerskem začeli sklicevati 1868. in 1869. leta tabore, na katere je prihajalo na tisoče ljudstva. In napravljali so se potem tabori tudi po drugih slovenskih pokrajinah, po Koroškem, Kranjskem in Primorskem, dokler ni vlada, kateri ni bilo, kakor dozdaj še nobeni avstrijski vladi, po volji razvijanje slovenske narodnosti, začela delati zapreke in končno ustavila vse take shode. Pa seme je bilo položeno v maso ljudstva in, četudi počasi, začelo rasti in se razvijati.

K temu so posebno pomagale debate v deželnih zborih, zlasti v kranjskem in štajerskem, ker teh govorov niso smeli državni pravdniki konfiscirati, kar so pač često z velikó slastjo storili s časniškimi članki. Naj torej zdaj pripovedujem, kaj sem doživel v tej dobi.

I.

V LJUBLJANI 1861. L.

1. MOJ PRIHOD.

Šumni dnevi so bili, ko sem 15. marca 1861. nastopil v Ljubljani svojo pohlevno službico kot sekundarij na kirurškem oddelku dr. Fuxa z letno remune-

racijo 315 gld. in 105 gld. stanarine, ker sem si moral najeti privatno stanovanje zarad pomanjkanja prostora v deželni bolnici. Našel sem prav prijetno sobo pri gospe Grumnikovi v Frančiškanskih ulicah nasproti „Slonu“ (pozneje hiša dr. Mošeta).

Šumni dnevi, sem rekel, kajti malo poprej, dne 26. februarja je bila razglašena tako zvana februarska ustava in obenem so bile razpisane volitve v deželne zbore, ki so se vršile tekom mesca marca. Takrat se je vse radovalo, da je sploh dana bila ustava in v tej navdušenosti nikdo ni opazil, kakšna krivica se je storila z volilnim redom kmetskim občinam in še posebej slovanskemu prebivavstvu Avstrije. Schmerling in njegovi nemški sodelavci so pri sestavi te ustave in volilnih redov imeli le en cilj pred očmi, Nemcem zagotoviti večino v vseh deželnih zborih. Izmislili so si za to tri skupine, kmetsko, mestno in veleposestno, in število mandatov na te skupine razdelili ne gledé na število volilcev, ne na znesek od njih plačevanih davkov. In da bi se ta skrajno krivični volilni red nikoli ne mogel izpremeniti v kvar Nemcem, za to je skrbela določba, da se sme volilni red le izpremeniti, ako so navzočne t r i č e t r t i vseh poslancev in d v e t r e t j i n i navzočnih za izpremembo glasujeta. Ker pa ima v vseh zborih tako zvano veleposestvo več ko četrtino poslanskih sedežev, lahko zabranjuje vsako izpremembo volilnega reda. In tako se je zgodilo, da se v dolgi dobi 40 let volilni red nikjer ni izdatno izpremenil.

Vzemimo Kranjsko. Leta 1883. so si Slovenci pridobili vse sedeže na kmetih in v mestih; bilo jih je 26 in s škofovim vred 27. Veleposestvo pa, ki vendar na Kranjskem nima nobenega gospodarskega pomena, imelo je 10 poslancev in ker je treba za prenaredbo volilnega reda k sklepčnosti treh četrti vseh, torej 28 po-

slancev, so lahko s svojo nenavzočnostjo preprečili vsak sklep.

O volitvah se je sicer, ko so začetkom marca l. 1861. bile razpisane, razgovarjalo, a ker je Šmerlingova vlada navlašč tako hitela ž njimi, da bi zabranila vsako živahno agitacijo, ni bilo niti volilnih odborov posameznih strank, niti kakih oklicev ali plakatov. Edini naš politični organ „Novice“ so teden pred volitvijo v nekih dopisih in novicah nasvetovali može, kateri naj bi se izvolili, za Štajersko n. pr. učitelja Musija za šoštanjski okraj.

Že 20. marca so volile kmetske skupine na Štajerskem, seveda nobenega zavednega Slovenca, pač pa v Ptuju adjunkta Mihaela Hermana, ki je pozneje bil najodločnejši naš zastopnik v deželnem in državnem zboru. Tačas pa je v „Novicah“ neki dopisnik iz ptujskega okraja grajal slovenske volilce, da so si izvolili nemškega uradnika.

Pri volitvah na Kranjskem 21. marca je bil dr. Jan. Bleiweis na treh krajih izvoljen, zraven njega na Gorenjskem dr. Lovro Toman in v Idriji Dragotin Dežman, oba zraven Bleiweisa najbolj čislana narodnjaka. Toman je bil odvetnik v Radovljici in znan kot pesnik in blesteč govornik, Dežman pa po svojih pesmih „Slava Slavjanom!“ in „Proklete grablje“ obče čislan med nami Slovenci. Na oba smo se trdno zanašali in se veselili, da sta oba bila od dež. zbora, ki se je sešel 6. aprila, izvoljena v državni zbor. Toman je res zvest ostal svojemu narodu, Dežman pa je še tisto leto se prelevil iz narodnjaka v nemškutarja in postal za vse čase prototip grdega renegata.

Ko se je otvoril deželni zbor v dvorani deželne hiše, kjer je pozneje bila deželna vlada nastanjena,

sem tudi jaz hitel v zbornico, da v obraz vidim Tomana, Dežmana, Miroslava Vilharja in druge več ali manj znane može poslance.

2. DR. TOMAN IN DEŽMAN.

Dr. Toman je bil jako simpatična oseba bolj majhne postave. Gosta, dolga, skoro do pol prsi segajoča črna brada je obkroževala zdravi, rdeči obraz s svetlimi očmi. Njegov glas je bil sonoren in govoril je z nekakim patosom, prepričevalno in navduševalno. Take lepe dolge brade, kakršna je krasila Tomana, sem le še videl pri treh znancih, pri dr. Josipu Poklukarju, naposled deželnem glavarju kranjskem, pri Janku Pirnatu, rudarskem uradniku in soustanovniku čitalnice v Celju in pri A. Tomšiču, uredniku „Slov. Naroda". Lepo brado kostanjeve barve je nosil tudi Janko Kersnik.

Dežman je bil srednje postave z obritim, bolj bledim obrazom in redkimi ščetinastimi brki pod nosom. Zaradi kratkovidnosti je nosil naočnike. Govoril je mirno, brez vsacega patosa, hladnokrvno, da pač nikogar ni mogel navduševati.

Z dr. Tomanom sem se osebno seznanil, ko je imel v deželnem zboru svoj imenitni govor za ravnopravnost slovenskega jezika in poudarjal, da se morajo zapisniki dež. zbora tudi slovensko pisati. Tačas je na Dunaju izhajal Slovanom prijazni dnevnik „Ost und West", ki ga je dr. Tkalac izdaval in urejeval. V ta list sem jaz začel iz Ljubljane pošiljati dopise. Dr. Toman, ki je o tem pozvedel, prišel je neko jutro v kavarno „pri Mokarju", pozneje „pri Slonu" imenovano, kjer sem jaz zajutrkoval, ter se je usedel k moji mizici. Vprašal me je, ali res jaz dopisujem v „Ost

und West", ter mi potem izročil rokopis svojega govora, ki ga je bil nemško govoril, da ga objavim v časniku, kar sem rad storil. Ker pa v celem govoru ni bilo nobenih medklicev zaznamenovanih, sem že imel toliko žurnalistične izvežbanosti, da sem vpisal bravo- in dobro-klice, kjer se mi je zdelo umestno, če jih v resnici v zbornici med govorom tudi ni bilo slišati.

DR. LOVRO TOMAN.

Z Dežmanom se tačas nisem osebno seznanil, ampak šele pozneje, ko sem se preselil v Ljubljano in bil izvoljen v državni zbor, v katerem je tudi on sedel od 1873. do 1879. l.

Ko so se kranjski državni poslanci l. 1861. peljali na Dunaj, so jih v Gradcu in na Dunaju navdušeno pozdravljali slovenski dijaki in posebno dr. Tomanu delali velike ovacije, za Dežmana pa so se manj

zmenili. To se je Dežmanu pod nos pokadilo, in ker je bil zelo častilakomen, pa proti Bleiweisu in Tomanu ni mogel prevzeti prvega mesta, se je začel nagibati na drugo stran, kjer so ga seveda bili silno veseli ter mu izročili vodstvo. Dne 27. junija je v državnem zboru govoril svoj zloglasni govor proti dr. Tomanu in slovenskim zahtevam, kar je v Ljubljani vzbudilo silno ogorčenje proti njemu. Odslej je bil zaklet sovražnik vseh še tako skromnih slovenskih terjatev in o vsaki priliki dokazal, da je poturica hujši od Turka, o čemer bo še prilika govoriti.

3. KOČEVAR, PLEŠKO.

Svoj prihod v Ljubljano sem naznanil v „Oglasniku" Novic dne 3. aprila s tem pristavkom, da vsak dan ordiniram od 2. do 3. ure popoldne. Ker se pa pri mladem sekundariju nobeden bolnik ni oglasil — saj je bilo takrat v Ljubljani dovolj starejših, v praksi dobro izvežbanih zdravnikov — sem imel dovolj prostega časa in vsak dan po kosilu zahajal v kavarno „Gnezda", pozneje „Merkur" imenovano, na glavnem trgu. Tam sem piket igral z dvema znancema, ki sta potem srečno avansirala na uradniški lestvici; to sta bila Kočevar, tačas uradnik pri državnem pravdništvu, in adjunkt Pleško. Poslednji je bil odločno naroden, Kočevar pa ni odobraval Bleiweisove pisave v „Novicah", ter sva se zaradi tega večkrat pričkala. Pleško je postal svetnik dež. sodišča in kot tak šel v pokoj ter do smrti bil značajen narodnjak.

Kočevar pa je prišel kot svetnik k nadsodišču v Gradec, kjer se je vedel Waserju tako prikupiti, da ga je nasvetoval za predsednika dež. sodišča v Ljub-

ljani, ko je to mesto po odhodu Gerčarjevem bilo izpraznjeno. To je bilo ob času, ko je Pražak bil voditelj justičnega ministrstva. Pražak se je informiral pri nekterih slovenskih poslancih, kdo bi se naj imenoval. Govoril je tudi z menoj ter rekel, da se čudi dr. Poklukarju, ki je nasvetoval Kočevarja, kajti iz zapisnikov graškega nadsodišča vidi, da je Kočevar zmerom nasprotoval slovenskim zahtevam.

„Kolikor jaz poznam Kočevarja“, sem odgovoril, „ni on naš nasprotnik iz prepričanja, ampak kot uradnik se ravna po vladni sistemi, bode torej, dokler sedanji sistem ostane na krmilu, tudi deloval v njegovem smislu. Sicer pa ni izbere med svetniki nadsodišča.“

„To je res“, pritrdil je Pražak in predložil Kočevarja cesarju za imenovanje.

Kot predsednik ljubljanskega dež. sodišča se je Kočevar potem res vedel po duhu tačasne vlade. Preskrbel je za sodišča slovenske tiskovine, katere je sam prestavljal ali vsaj revidiral. Ostal sem ves čas ž njim v prijateljskih odnošajih, a uradno sem samo enkrat ž njim imel opraviti v zadevi adjunkta Brumna iz Slovenske Bistrice, ki je pozneje vsled šikan svojih predstojnikov se odpovedal službi, napravil doktorat in postal odvetnik v Ptuju. Preden se je odpovedal, so ga dali v disciplinarno preiskavo, ker so ga sumničili, da pošilja v „Slov. Narod“ dopise proti postopanju celjskega okrožnega sodišča, kateremu je bil predsednik Heinricher, in proti Waserju. Ker sem jaz za nekaj mescev bil prevzel odgovorno uredništvo lista, me je povabil Kočevar k sebi ter me vsled ukaza graškega nadsodišča vprašal, ali je Brumen dopisnik „Narodov“. Umeje se, da na tako vprašanje nisem odgovoril, ker je to uredniška tajnost. Kočevar je sicer dejal, da me bo

nadsodišče kot pričo poklicalo in prisililo odgovoriti, kar pa se vendar ni zgodilo.

Ko sem l. 1890. tudi Kočevarju poslal v spomin en iztis svojega romana „Pobratimi“, se mi je v posebnem pismu zahvalil za to „velezanimivo leposlovno delo“. Poleti je večkrat bival v Oplotnici pri Konjicah, torej blizu mojega posestva, ker je bil sorodnik Mullejevim, ki so tam imeli posestvo. Njegova soproga je bila rojena Konda, odtod njegov priimek Kondenheim, ko je dobil plemstvo.

4. JURI FLEIŠMAN IN PRVI SLOVENSKI PEVSKI ZBOR.

Tudi s Fleišmanom sem se seznanil v kavarni „Zvezda“, kamor so sploh zahajali tačas še redki ljubljanski narodnjaki. Živo se še spominjam, ko sem ga prvič videl, vstopivšega s cilindrom na glavi. Krepke srednje postave, s širokimi, močnimi prsi, lica okroglega, obritega — imel je samo brke — z dobrovoljnim, veselim izrazom, s črnimi, tu in tam že osivelimi, nad čelom bolj redkimi lasmi, z živahnimi očmi, se mi je koj prikupil. Obgovoril me je videč, da čitam „Novice“. Bil je privaten učitelj za glasovir in petje in prav priljubljen. Tudi kot skladatelj je že slovel.

Ko sva se bila že bolj seznanila, pravil mi je zaupno, da izkuša skupaj spraviti slovenski pevski zbor. Povabil me je, da naj pristopim ali vsaj prihajam k pevskim vajam, ki se bodo v kratkem pričele.

„Tu je naš prvi tenor“, rekel je nekega dne, pokazavši na mladega gospodiča, ki je bil ravnokar vstopil v kavarno. „Gospod Jentl!“ poklical ga je Fleišman, in ko se je približal, predstavil je druzega druzemu.

„Doktor je naš“, zatrjeval je Jentlu, „fant iz fare, kaj ne?“ in veselo se je smejal. „Bo tudi prihajal k vajam“.

JURI FLEIŠMAN.

Jentl je bil nenavadno majhne postave, menda še 150 cm ni bil visok. Tem bolj sem se pozneje začudil, kako iz tako drobnih prsi more doneti tako krepek, lepoglasen tenor. Imel je pohlevno prodajalnico z manufakturnim blagom v Špitalskih ulicah in se pošteno preživil, dokler ga ni vedno naraščajoča konkurenca spravila končno tako daleč, da je moral prodajalnico zapreti. On sam pa je na stare dni v mestni ubožnici ljubljanski našel pribežališče, kjer je tudi umrl. Tačas pa in še mnogo let pozneje je slovel v Ljubljani kot najboljši tenorist, dokler ni Meden nastopil.

Ko mi je Fleišman naznanil, da so se vaje pričele, sem tudi jaz navadno k njim zahajal. Pevci, bilo jih je kakih 15 do 20, so se po dvakrat na teden ob

večerih zbirali v pritlični sobi Mahrove hiše na glavnem trgu in se vadili pod vodstvom Fleišmanovim. Tu sem prvič slišal njegove skladbe, med temi še zdaj priljubljeni „Triglav“ in „Pod oknom“. Tudi Maškove in Vilharjeve skladbe so se pele; toda v javnost je zbor stopil šele, ko se je ustanovila čitalnica.

Pozneje Fleišmana nisem več videl, dokler se nisem l. 1871. preselil v Ljubljano. Do te dobe se je že zelo bil postaral, ni več hodil tako elegantno oblečen, kakor l. 1861., in poznalo se mu je, da se s težavo bori za vsakdanji kruh. Umrl je l. 1874., ko sem jaz bil na Dunaju v državnem zboru, v nepovoljnih gmotnih razmerah. L. 1861. pa je bil živahen in vesel, da smo vsi radostno pozdravljali njegovo družbo. Njegov „Triglav“, ki smo ga tačas ob vsaki priliki prepevali, pa bode donel iz krepkih slovenskih grl, dokler „bliščе se Triglava vrhovi“.

5. DR. JANEZ BLEIWEIS.

Pravi slovenski prerok! Njegove zasluge za probujo narodne zavesti med Slovenci se ne morejo nikoli dovolj visoko ceniti. Naj se pomisli, v kateri dobi je začel izdavati „Novice“. Sam se je moral šele vaditi v slovenščini, ustvarjati tako rekoč jezik za politične in literarne zahteve. In ko je l. 1860. nastopila ustavna doba, da je smel pisati svobodneje, s kako eneržijo je branil narodne pravice ter neustrašeno mahal po nasprotnikih z ostrino svojega peresa!

Vsaka sreda je bila imeniten dan, ker smo komaj pričakali, da smo v roke dobili „Novice“. Segli smo najprej po dnevnih novostih v „Novičarju“. Tam je v vsakem listu bila ostra polemika proti lažnjivim dopi-

som v „Presse“ in „Triester Zeitung“. Dopisnik je bil, kakor se je vobče vedelo, urednik uradne „Laib. Ztg.“, neki dr. Isleib. Njega se je lotil oče Bleiweis v vsakem listu in ga neusmiljeno razčesal, da ni dobre dlake na njem ostalo. Potem je bil na vrsti neki trgovec Heimann, ki je v mestnem zastopu najhuje rogovilil proti Slovencem. Heimann je nekaj let pozneje moral napovedati konkurs in izginil je iz Ljubljane. In ko je poleti Dežman se razkrinkal, letele so na njega take strele „Novičarja“, da bi se Dežman, ako bi imel še količkaj čuta za čast, moral skrivati pred vsemi poštenimi ljudmi.

DR. JANEZ BLEIWEIS.

Ko bi Bleiweis druzega ne bil spisal, kakor vse te mnogoštevilne polemike, ki so res v srce zadevale nasprotnika, bi se mu moralo odkazati prvo mesto med probuditelji naroda.

Levstik se je sicer enkrat, ko smo skupaj sedeli v Permetovi gostilni v Špitalskih ulicah, izrazil: „Očka?“ (tako smo med seboj zvali Bleiweisa). „On je imel lahko delo. Drugi so mu postavili voz pred hišo, drugi napregli konje, drugi posadili ga na voz in mu bič dali v roke. Njemu druzega ni bilo treba, ko reči: Hi hi! pa še tega dostikrat ni rekel“.

Levstikova razsodba je bila popolnoma krivična in izvirala največ iz osebnega nasprotstva, o čemer bom še pozneje govoril.

Tačas l. 1861. pa je dr. Bleiweis užival splošno neomejeno zaupanje in ni imel niti enega nasprotnika med Slovenci. Vsi smo ga gledali z največjim spoštovanjem in vsak se je čutil srečnega in počaščenega, ako je mogel ž njim govoriti.

Jaz sem sicer iz Kranja bil poslal „Novicam“ par dopisov in končno tudi tiste dopise za prošnjo do Šmerlinga, pa osebno mu nisem bil predstavljen, dokler se ni njegov sin, dr. Karol vrnil z Dunaja. Zahajal je tudi v kavarno „Gnezda“, kjer sva se seznanila. On me je nekega dne predstavil svojemu očetu.

Stanoval je v lastni, še sedaj Bleiweisovi hiši „pred škofijo“ v II. nadstropju. Ko sva šla po stopnicah, sem v pričakovanju velikega momenta, ko bom stal pred našim prerokom, premišljeval, kako bi se obnašal dovolj dostojno. Nekako plaho sem vstopil v njegovo pisarniško in uredniško sobo v zadnjem delu hiše z oknom na strehe sosednjih poslopij. Dr. Bleiweis je sedel pri pisalni mizi, obloženi s knjigami in rokopisi. Vzdigne se in pred menoj stoji mož srednje velikosti, raven kot vojak z malo nazaj pripognjeno glavo, kakor jo nosijo ljudje, ki so si v svesti svoje veljave. Nad srednje visokim čelom kratko ostriženi rjavi lasje, oči sive, mirno v obiskovavca se upirajoče, nos tanek,

podolgast; obrito lice rumenkastordeče, ovalno, se je zelo zoževalo proti podbradku, ustnice so bile stisnjene, — takšen je stal prerok pred menoj. Obgovoril me je prijazno, zakaj da sem zapustil Kranj, kako dolgo da mislim ostati v Ljubljani in kje se potem naseliti.

„Le vrnite se na Štajersko“, dejal mi je, „tam je treba še ledino orati“ itd.

Zasukal se je govor na Prešernov grob v Kranju in na Prešerna samega.

„Ali ste že videli njegov rokopis?“ me vpraša.

Povem, da mi je trgovec Kilar v Kranju dal neko knjižico, v kateri so bile zapisane različne pesmi, Vodnikove in druge. To knjigo pa je njemu bil izročil v spomin sam Prešeren.

„Pokažite mi jo o priliki“. To sem storil in Bleiweis je menil, da je pisava res Prešernova. Izročil sem pozneje to knjižico licealni knjižnici, kjer se še zdaj hrani.

„Glejte, to je Prešernov rokopis!“ in Bleiweis je iz enega predalov vzel list, original Prešernove „Zdravice“. Videlo se je na tem listu, kako je pesnik popravljal tekst. Nekatera vrsta je po dvakrat bila prečrtana in nad vrsto drug tekst spisan in tako je bilo v vsaki kitici. Iz tega se vidi, da je Prešeren prav pedantsko in vestno pilil svoje proizvode, preden jih je izročil javnosti. List se morda še nahaja v Bleiweisovi zapuščini in bi bil vreden, da se litografsko natisne. Pri krasni ilustrovani izdaji Prešernovih poezij iz l. 1900. sem zelo pogrešal, da ni pridejan nobeden njegov avtograf, tako da Prešernovi častivci še ne poznajo njegovega rokopisa.

Odslej sem starega gospoda večkrat videl, ker smo v poletnem času Karol, jaz in advokatski koncipient dr. Žerjav, lastnik hiše pri šempeterskem mostu, z

njegovim vozom se vozili do Save kopat se. Ob eni teh prilik svaril nas je stari gospod, da se naj varujemo pri kopanju v Savi, da se nam ne zgodi, kakor Čopu. S Karolom sem tudi zahajal v hišo Jožefa Bleiweisa, brata Janezovega, v kateri je zdaj Souvanova trgovina. Tu smo se nekdaj dogovorili mladi ljudje, da čemo predstavljati kako slovensko igrico. Zdaj sem bil spet v svojem elementu in pridno pomagal pri aranžiranju predstave. Ne spominjam se, kakšno igro smo izbrali, pa mislim, da eno od Bleiweisa preloženih. Sicer pa je izbera bila takrat prav lahka, ker je dramatična literatura še bila v najnežnejših povojih. Predstava se je vršila v dvorani stanovanja Jožefa Bleiweisa pred izbranim povabljenim občinstvom v splošno zadovoljnost.

Medtem je politično in narodno gibanje od dne do dne bolj naraščalo in „Novice“ so že komaj prostora imele za množeče se dopise iz vseh krajev Slovenije, tačas in še danes samo idealne.

V Ljubljani smo se posebno zanimali za volitev novega župana, ker so se nedavno bile izvršile nove volitve za mestni zastop, pri katerih je vendar toliko zavednih Slovencev prišlo v zastop, da je bilo upati na slovenskega župana. In res je pri volitvi dne 27. apr. bil izvoljen kandidat dr. Bleiweisa.

6. ŽUPAN AMBROŽ.

Ambrož je bil v državni službi, vladni komisar na Notranjskem, kjer je bil prav priljubljen, kar se je pokazalo pri volitvah v deželni zbor. Izbran je bil za poslanca v deželni zbor, od deželnega zbora pa v državni zbor. Oklenil se je Bleiweisa in tudi v mestni

zastop ljubljanski bil izvoljen, dne 27. aprila pa z večino glasov za župana. Zavladalo je v narodnih krogih veliko veselje, ki je bilo tem bolj opravičeno, ker je Ambrož v državnem zboru se držal Tomana in zavrnil v enem svojih govorov Dežmana. Zato smo nestrpno čakali, da pride cesarjevo potrjenje, a morali smo skoro dva mesca čakati. Menda so nasprotniki izkušali potrditev zabraniti; a dasi bi Schmerling jim gotovo rad bil ugodil, ko bi bil za to mogel najti kako postavno oviro, moral je vendar, ker pač pri vsem iskanju se nič ni našlo nepostavnega, predložiti cesarju izvolitev Ambroža v potrjenje, ki se je mesca maja izvršilo.

Ko je ta vesela vest došla v Ljubljano, smo precej sklenili, da novemu županu v čast priredimo baklado. Dne 1. junija se je pomikala dolga vrsta baklonoscev iz meščanskih krogov z godbo na čelu iz Zvezde in po Dunajski cesti do Medijatove hiše, v kateri je Ambrož stanoval. Prikazal se je pri oknu in se zahvaljeval. Izrekel je s početka par nemških fraz, pa kriki: „Slovensko! Slovensko!“ so ga poučili, da so njegovi častivci po ogromni večini narodnjaki. Govoril je nadalje slovensko in pritrjevali so mu neprenehani živioklici.

Celo to demonstracijo sem obširno popisal v „Ost und West“-u, da dokažem svetu slovenski značaj Ljubljane.

Ambrož je županoval do l. 1864,. v katerem letu ga je, žal, zadela kap in umrl je na veliko žalost Slovencev, ki so v njem izgubili zanesljivega narodnjaka in dobrega administratorja mestne občine. Na mrtvaški oder je bil položen na rotovžu in veličasten pogreb je pokazal, kako priljubljen je bil v vseh krogih. Njegova edina hčerka Emilija se je omožila z nekim koroškim grofom Eggerjem ter po njegovi smrti dolgo let živela

v Gorici v lastni vili „Palazzino Giuditta“, dokler ni prodala te vile leta 1899. mojemu bratu in zapustila Gorico.

Ko se tako spominjam različnih ljudi, s katerimi sem se srečaval v svoji mladosti, čutim pač resnico izreka: „Naj nikdo ne hvali dneva pred večerom“. Videl sem jih mlade može, čile, podvzetne, goječe najlepše nade, pa ene je pobrala neizprosna smrt sredi dela, drugi so prerili do starejših dni, a usoda jim ni bila mila in smrt jim je bila zaželjena rešiteljica iz vseh teh zemeljskih nadlog.

7. LUKA SVETEC.

L. 1861. se je razglasila ustava tudi za Ogrsko in Hrvatsko in ker so Ogri in Hrvati zahtevali, da se odstranijo importirani avstrijski uradniki in nastavijo domači, vračalo se je več naših, ki so tam imeli službe. Poleti so prišli v Ljubljano Luka Svetec, Vojska in Keržič, s katerimi sem se kmalu seznanil.

Posebno s Svetcem sva se večkrat izprehajala pod Tivolijem in nazvati ga smem svojega Mentorja, zlasti kar se tiče slovenščine, v kateri je on bil gramatično izučen, jaz pa preprost samouk. Moral sem si kupiti Kopitarjevo slovnico in po izprehodih me je Svetec opozarjal na pogreške v moji slovenski govorici.

Vzlic svoji jezikovni pomanjkljivosti sem imel visokoletečo idejo, spisati izvirno slovensko dramo. Načrt sem že v Kranju nosil v glavi, v Ljubljani sem pa začel pisati in sicer kar v jambih. Prolog in nekaj prizorov prvega dejanja sem že imel spisanih. Da pozvem Svetčevo mnenje, napeljem govor na dramatiko

in kako bi bilo treba izvirnih dram, da bi se potem lahko pričele slovenske predstave v gledališču.

„Drama“? — odgovoril je Svetec, začudivši se mojim besedam — „Drama? Veš kaj, drama je poslednja, najvišja stopnja vsake literature in mi Slovenci, ki smo še na prvi najnežnejši stopnji, ki imamo pravzaprav le enega pesnika, ki se sme pesnikom prištevati, namreč Prešerna, mi naj bi mislili na dramo? To bi se reklo hišo začeti pri strehi zidati. Na tisoče je drugih potreb, literarnih in gmotnih, preden moremo misliti na dramo.“

LUKA SVETEC.

Po tej njegovi razsodbi sem še tisti večer, ko sem se vrnil v svoje stanovanje, sežgal rokopis, pa s tem nobene škode nisem storil slovenskemu slovstvu.

S Svetcem pa sva si postala prava pobratima za celo življenje in pozneje sva marsikatero leto složno skupaj delovala v kranjskem deželnem zboru in v od-

boru Ciril-Metodove družbe. Svoje zvesto prijateljstvo mi je o vsaki priliki pokazal, posebno še l. 1877., ko je šlo za volitev deželnega odbora in se je odločno za mene potegoval proti Klunu ter si s tem nakopal za vselej jezo njegovo. V Litiji sem ga večkrat obiskal in v družbi njegovi in njegove soproge, vrlo rodoljubne gospe, preživel kratke ure oddiha.

O skupnem delovanju s Svetcem poročam v dotičnih oddelkih.

8. DR. JERNEJ ZUPANC.

Na nekem izprehodu pod Tivolijem sva s Svetcem srečala mladega moža. S Svetcem sta se prijateljsko pozdravila. Bil je dr. J. Zupanc, pozneje mnogo let notar v Ljubljani, eden tistih Slovencev stare korenine, ki je ljubil svoj narod ne samo v besedah, ampak tudi v dejanjih, podpirajoč vsako narodno podjetje, ne meneč se za kake strankarske namene. V politične boje se ni vtikal in se nikamor ni dal voliti, dasi so mu večkrat ponujali razne kandidature. Bil je jako omikan in v mladosti je prehodil dosti sveta, celo v Ameriki je bil.

Ko smo se takrat srečali v gozdu, držal je v roki knjigo, v kateri je nam nasproti stopajoč čital.

„Kaj pa bereš?“ vpraša ga Svetec.

„Kaj? Našega Prešerna. Ta zlata knjiga me je spremljala in me še spremlja na vseh mojih potih“. In nadaljeval je z navdušenostjo:

„Poznam nemško, francosko in angleško literaturo, pa nad Prešerna ga ni pesnika. Kaj pa vi?“ — obrnil se je do mene — „Bili ste v Kranju. Ali ste večkrat obiskali Prešernov grob in katera njegovih pesmi vam najbolj ugaja?“

DR. JERNEJ ZUPANC.

Priznati moram, da me je malo sram bilo, ko sem videl tako iskreno navdušenost, jaz pa sem dotlej več slišal o Prešernu, ko sam ga čital. Imel sem sicer že prvo, tačas edino, od Prešerna samega urejeno izdajo njegovih poezij, pa šele odslej sem jih pridno čital in začel sem ceniti njihovo nedosežno poetično vrednost. Z Zupancem sva zmerom ostala v prijateljskih odnošajih, tudi v dobi, ko smo v „Sl. Narodu“ hodili po drugih potih, kakor „Novice“, in pogosto polemizirali z očetom Bleiweisom, kateremu je bil dr. Zupanc najzvestejši privrženec. Umrl je v visoki starosti v Ljubljani l. 1899.

Redkeje sem bil skupaj z Vojsko, ki je sčasoma postal svetnik okrožnega sodišča v Rudolfovem, in s Keržičem, ki je bil pozneje sodnik v Senožečah. Le to lahko potrdim, da sta oba zvesta ostala svojemu

narodu tudi ob času, ko je pod pritiskom nasprotnih vlad od Šmerlinga do Auersperg-Lasserja padal list za listom iz vrst slovenskih uradnikov, prestopivših zaradi kariere v nasprotni tabor. Danes še član ali celo predsednik „Slovenije“ na Dunaju, jutri avskultant ali adjunkt in že hiti volit z nasprotniki!

Toda krivico bi delal Slovencem, kdor bi trdil, da je taka iz kruhoborstva izvirajoča brezznačajnost neka posebnost Slovencev. Nikakor ne. Splošna je vsem narodom, najsi bode germanski, slovanski ali romanski, ker je povsod število trdnih, neomahljivih značajev v neznatni manjšini proti veliki ljudski masi, ki jo Nietsche imenuje „Herdentier“. Končno pa ravno ti četudi maloštevilni značajni borivci za narodne ideale navadno v odločilnih trenotkih prosti narod potegnejo za seboj k zmagovitemu boju. Nietsche s svojim „sverh-čelovekom“ — tako prestavljajo Rusi „Übermensch“ — seveda predaleč sega, ker mu dovoljuje vsako nasilje, celo zločinstvo nad „Herdentierom“, pa jedro njegove misli je resnično, da se masa mora pokoriti in se tudi navadno res pokori in podvrguje možem z duhom in značajem, njo nadkriljujočim. To nam kaže vsa človeška zgodovina. Duh naroda se tako rekoč koncentruje v eni osebi, katera ga potem vodi k zmagi, včasi pa tudi v pogubo.

Tolstoj izkuša v svojem imenitnem romanu „Vojna in mir“ dokazati, da je le prosta narodova masa Rusijo rešila in premagala dotlej nezmaganega trinoga Napoleona ter smeši glavnega komandanta Kutuzova; pa ko bi ta spretni in vzlic svoji starosti energični vojskovodja ne bil stal na čelu ruske vojske, bi bil Napoleon brez posebnih ovir in brez grozno krvave bitke pri Borodinu se polastil Moskve. Slab vojskovodja propade z najboljšo vojsko; spominjajmo se Gyulaya pri

Magenti, Benedeka pri Kraljevem Gradcu itd. Človeštvo je rodilo že mnogo takih „sverh-čelovekov“, ki so vplivali na zgodovino njegovo. V novejši dobi sta bila najimenitejša Napoleon in Bismark. Tudi Rusija ima zahvaliti svojo sedanjo mogočnost dvema takima „sverh-čelovekoma“. To sta bila carja Ivan Grozni in Peter Veliki. Oba sta bila v dosegi svojih smotrov tako brezobzirna, da sta žrtvovala svoja sinova, ker sta se bala, da bi kot naslednika na prestolu ne delala po njunih načelih in s tem oškodovala Rusijo.

9. ŠE NEKAJ DOGODKOV.

Najimenitnejši dogodek za štajerske Slovence je bila v tej dobi ustanovitev mariborske čitalnice, ki se je 14. julija otvorila. Mi mlajši v Ljubljani smo hudo kritikovali naše starejše gospode, da v Ljubljani, kjer je toliko narodnih moči, še ni bilo čitalnice, maloštevilni mariborski narodnjaki pa so jo ustanovili. To je res zbudilo Ljubljančane, da so se lotili dela, sestavili pravila in v septembru začeli podpise za pristop nabirati. Dotične vabilne pole, katerih eno sem tudi jaz prejel in jo še hranim, so imele slovenski in nemški (!) tekst. Tako malo so se še zanašali na narodno zavest. Ljubljanska čitalnica pa se je šele 24. novembra slovesno otvorila, ko mene ni bilo več tam.

Dr. Tomanu smo poslali na Dunaj zaupnico, Dežmanu nezaupnico. Nožar Hofmann pa je v oknu imel sabljo z napisom: „Udri ga, nemškutarja!“

Ko se je dr. Toman po sklenjenem državnem zboru vrnil z Dunaja, smo ga v Ljubljani navdušeno sprejeli in povabil nas je na 15. avgust na Bled, kjer se bode aranžirala velika narodna slavnost.

IVAN ŽELEZNIKAR.

Ker še nisem bil videl divnega Bleda, dasi sem celo leto bil v Kranju, sem tudi jaz bil med ljubljanskimi udeležniki, ki smo se bili odpeljali na vozovih, ker takrat še ni bilo gorenjske železnice. Privrelo je od vseh strani mnogo ljudstva. Pri skupnem obedu je dr. Toman v fulminantnem govoru kazal na sorodstvo Slovencev in Hrvatov, katerim je bil ravno tačas škof Strossmayer ustanovil jugoslovansko akademijo, in nas pozval, da tudi mi Slovenci donesemo svoj čeprav skromni prispevek. Sam je položil, zdi se mi, petdesetak na krožnik, jurist Železnikar pa je s polo, na katero smo se podpisovali, in s krožnikom hodil od mize do mize.

Ivana Železnikarja sem bil že poprej večkrat videl v kavarni „Gnezda“. Bil je lep fant s črnimi lasmi in črnimi, blestečimi očmi. Vprašal sem po njem

Jentla, ki je ž njim občeval, in pravil mi je, da je Ž. jurist na Dunaju in da ga on in nekateri drugi podpirajo, ker od svojih, ki so revni kmetje na Gorenjskem, nima nobene podpore. Toda Jentl mi je že takrat dejal, da se boji, da Železnikar ne bo dovršil svojih študij, ker rajši pohaja in se razveseljuje, kakor da bi se učil. In Jentlovo domnevanje se je uresničilo. Železnikar je opustil nadaljnje študije, tudi menda zaradi tega, ker so ga ljubljanski prijatelji prepičlo podpirali, in postal s početka agent za „Slavijo", potem je bil malo časa pod Tomšičem sodelavec pri „Sl. Narodu" v Mariboru. A ker ga po Tomšičevi smrti nismo postavili za urednika, pristopil je k banki „Sloveniji" in po njenem padcu vstopil v notarsko pisarno F. Rateja v Slov. Bistrici. Odtod sem ga jaz, že oženjenega z neko Bistričanko, po Jurčičevi smrti spravil v Ljubljano k „Sl. Narodu", katerega urednik je bil do smrti svoje.

Pa tačas v Bledu je še bil nadepoln jurist in pri nabiranju vedel vsacemu prigovarjati, da je kolikor mogoče žrtvoval. Tudi jaz kot reven sekundarij sem položil svoj obolus na krožnik in ne bi zdaj več vedel, koliko, ko ne bi v „Novicah" od l. 1861., ki so natisnile vse darovatelje, našel svojega imena in zraven — 10 gld. To je gotovo bilo celo premoženje, s katerim sem pri svoji mesečni remuneraciji 35 gld. še razpolagal sredi meseca. Pa kdo se je zmenil za take denarne malenkosti, ko smo v svoji neizmerni navdušenosti takoj bili pripravljeni hiteti celo v krvavi boj za svoj narod!

Nabrala se je lepa svota tisoč gld., ki so se poslali v Zagreb. Škof Strossmayer pa je pozneje daroval 500 gld. za ljubljansko čitalnico.

Še drugo misel je sprožil dr. Toman tisti dan, naj bi se namreč vsako leto vršil tak shod in na njem se

ovenčal z lovorom pesnik, ki je v preteklem letu zložil najlepšo pesem. Tudi temu smo pritrdili in dr. Toman nam je takoj predstavil pesnika za to leto. Ta poeta laureatus je bil filozof Ivan Zupan, brat velezaslužnega Tome, pozneje profesor na Hrvatskem. Zložil je bil nekaj liričnih pesmi, toda upi, ki smo jih nanj stavili, se niso uresničili.

To je bila poslednja slavnost, katere sem se l. 1861. na Kranjskem udeležil. V Ljubljani ostati mi ni kazalo, tudi nisem nikoli na to mislil. Svoje medicinske in kirurške vednosti sem zadosti popolnil v bolnici, tako je vsaj bilo moje mnenje, in čas je bil, da si poiščem samostojno zdravniško mesto. In takih je bilo več. Odločil sem se končno za Slovensko Bistrico, kjer ravno tačas ni bilo zdravnika. Tamošnji lekarnar se je obrnil v Ljubljano do znancev, ali ni tam kak mlad doktor, in risal dohodke v najbolj rožnatem svitu. Pozvedel sem o tem povpraševanju in ker mi je Slovenska Bistrica že bila znana, ker mi je kraj na južni strani Pohorja jako dopadal in sem v mestecu celo imel nekaj sorodnikov, sem brez nadaljnjega premišljevanja si izbral to mesto za svoje prihodnje bivališče.

Dne 31. oktobra sem izstopil iz ljubljanske bolnice in drugi dan se odpeljal v Šoštanj, da se tam oddahnem v ljubem očetovem domu. Kmalu pa sem spet moral iti na delo in 1. decembra 1861. l. zvečer sem se pripeljal v Slovensko Bistrico. Da bom tam ostal celih osem let, mi še na misel ni prišlo in vendar je bilo tako. Usoda!

II.

NA ŠTAJERSKEM. LETO 1862.

1. POHORJE S SLOVENSKO BISTRICO.

„Granitno mizo“ imenuje prof. Cilenšek* Pohorje, na katerega južnem vznožju stoji mestece Slovenska Bistrica ob bistriškem potoku. Pohorje je edina granitna pragora v južnih Apneniških Alpah in ima vse prednosti takih pragor. Voda je ne izpira, kakor apnene Dolomite, ampak le počasi preperevajo zgornje plasti in se izpreminjajo v debelo plast prav rodovitne zemlje. Pohorje je torej od vznožja do vrha zeleno in obraščeno in se na njem ne vidijo skoraj nobene prazne skalnate stene, le na zelo strmi severni strani stopa tuintam granitna podloga na dan.

Vzdiguje se le do 1542 m. (Velika Kapa); vsi drugi vrhovi so nižji in je sploh površje valovito z zarezami, ki so si jih izdolbli potoki in potočiči, katerih je, kakor sploh studencev z najčistejšo studenčnico, vse polno po Pohorju.

V višinah 250 do 450 m. so proti jugu in vzhodu zasajeni vinogradi, kateri rode vino s posebno finim buketom, prav enaka renskim, ki tudi rastejo na granitnih tleh. Vmes so travniki, njive in gozdi, ki so po nekaterih krajih še pravi pragozdi.

Za moderne turiste, ki hočejo plaziti le po nevarnih potih, čim strmejših, tem bolj slavljenih, Pohorje ne bo slovelo. Kdor pa ljubi milo naravo, kdor se hoče šetati po zelenem mahovju, mehkem ko preproga, pod vrhovi starodavnih smrek in borov, temu bo Pohorje priljubljena gora. Užival bo tudi tuintam na višjih

---

* „Ljublj. Zvon“ l. 1893.

SLOVENSKA BISTRICA, GLAVNI TRG.

krajih krasne razglede, najlepše z Velike Kape, od katere se vidi celo Gradec, kakor tudi od sv. Arha. V novejšem času je podravska planinska podružnica že zaznamenjala razna pota preko Pohorja in tudi planinske koče se bodo postavile.

Prebivavstvo Pohorja je čisto slovensko in menda tu prvotno. Tu so večjidel še stare, nerazkosane kmetije, pravi kmetski domovi s priimki, ki spominjajo še na prav stare, predkrščanske čase, n. pr. Ajdi, Šatori, Momi, Kurenti, Ramoti, Zlodeji, Peruši itd. Pa tudi tu se ime sedanjega lastnika skoraj pri nobeni hiši ne ujema s priimkom, kar kaže, da so posestva prehajala od rodbin prvih lastnikov v druge roke. Na kmetih tako prehajanje na nove lastnike vendar ni tako pogostno in navadno, kakor v mestih in trgih, in se nahajajo še kmetije, katere so po več sto let ostale v eni in isti rodbini.

Kdor pa po naših mestih in trgih povprašuje po starih rodbinah, se bo čudil naglim izpremembam pri hišnih posestnikih. Na drugi rod že malo hiš prehaja. Take hiše pa, ki so še v 3. ali 4. rodu last ene in iste rodbine, so bele vrane. Prvotne mestne in trške rodbine ali izumrjejo ali gmotno tako oslabe, da morajo pustiti svoje domovje. Na njihovo mesto stopijo navadno rodbine s kmetov in to bi za nas Slovence bilo dobro, ko bi ti novi naseljenci ohranili svojo prvotno narodnost. Toda večina se pogubi in postane indiferentna ali celo protivna v narodnem oziru.

Ta proces sem povsod zapazil, kjer sem bival, posebno pa v Slovenski Bistrici, kjer so v poslednjih tridesetih letih od 1870 do 1900 razun 5 ali 6 hiš vse druge menjale svoje lastnike.

Ob južnovzhodnem vznožju Pohorja stoji to mestece skoraj uro hoda od železniške postaje istega

imena. In ta oddaljenost je bila usodna za mesto, ker je bilo izključeno iz železniškega prometa in se niti industrija, niti trgovina v njem ni mogla razvijati. Pravijo, da so se tačas, ko so inženirji merili progo iz Gradca do Celja, bistriški magnati, trgovci s poštarjem, na vse kriplje branili železnice in inženirji so potem res namesto da bi šli črez Slovensko Bistrico in Konjice, progo potegnili po nezdravem močvirnatem svetu preko Pragarskega. Verjetneje pa je, da progo črez Pragarsko in Poličane niso zakrivili Bistričani, ampak da je nadvojvoda Ivan jo želel z ozirom na Slatino, da bi to zdravišče bilo bliže železnice.

Slovenska Bistrica torej v zadnjih desetletjih ni samo nič napredovala, ampak celo skrčilo se je število prebivavcev, ki je l. 1890. znašalo 1306 duš, a l. 1900. le 1114. Število hiš pa se je v tej dobi od 140 na 143 zvišalo. Od teh prebivavcev se je vpisalo 600 s slovenskim, ostali z nemškim občevalnim jezikom. V to malo mestece me je zanesla usoda, ali pravzaprav lastna volja, v kolikor sme človek govoriti o lastni volji. Iz živahnega gibanja v središču Slovenije, kjer sem vsak dan občeval z enako mislečimi prijatelji in znanci, v samoten kraj, kjer nisem našel izprva ne ene žive duše, ki bi z menoj simpatizirala!

Ne bom tu opisaval tačasnega malomestnega življenja, saj si je povsod bilo enako. Obrtniki in trgovci so radi veliko zasluževali, ne da bi se preveč napenjali pri delu. Za javne zadeve, najsi bo v političnem ali narodnem oziru, se velika večina (pravi „Herdentier“) ni brigala. V krčme dopoldne na „Gabelfrühstück“, zvečer na večerjo, po kosilu v kavarne na črno kavo in karte so vsi radi hodili. Časnike prebirati ni jim bilo mar. Največja zabava je bila, ako se je prigodil

kak škandalček, o katerem se je potem govoričilo, dokler ga ni kak novi škandalček izpodrinil.

Uradnikov še ni bilo toliko, ko dandanes, zraven teh še en odvetnik in en notar. Za zdravje sva skrbela jaz in en kirurg, lahkoživec, s katerim sem ves čas dobro izhajal, ker niti on, niti jaz se nisva pulila za bolnike. Krčem je bilo dosti, kavarna samo ena.

Na čelu politične in justične uprave, ki je tačas še bila zedinjena, je stal okrajni predstojnik (Bezirksvorsteher) Kokoschinegg, rodom iz Vitanja, ki je znal dobro slovenski, a terjatev, da bi se tudi slovensko uradovalo, se mu je zdela preneumna.

Mestni župan je bil mali trgovec Kowatschitsch, ki so si ga menda zato izbrali, ker je imel dovolj časa za postranski posel županstva. Njegova rodbina je že tudi izumrla in hiša je v drugih rokah.

Stanovanje sem imel že najeto v županovi hiši, odkoder sem se nekaj let pozneje preselil k lekarnarju.

2. MOJ PRVI NASTOP.

Moja prva pot je bila k okrajnemu predstojniku, da se mu predstavim in se dogovorim ž njim zavoljo službe okrajnega zdravnika, ki je po odhodu mojega prednika bila izpraznjena.

Po prvem pozdravu, ker je menda že iz Ljubljane bil pozvedel, da sem tam občeval le v narodnih krogih, izusti:

„Sie kommen aus Tomanien. Hier in Steiermark will das Volk nichts wissen von solchen Überspanntheiten“.

Te besede me niso osupnile, a spuščati se takoj zdaj že v kontroverzo, nisem še imel dovolj poguma,

tem manj, ker mi res prav nič ni znano bilo ljudsko mnenje. Mojo prošnjo, na kateri sem svoje ime slovenski podpisal, dasi je na priloženih diplomih bilo pisano s sch in gg, je sprejel in menda mesec pozneje sem bil imenovan za začasnega okrajnega zdravnika z letno remuneracijo 300 gld.

Tudi župan me je opozarjal, da vlada tu zdaj mir, katerega naj ne izkušam motiti s kako narodno agitacijo. Predstavljal sem se potem še v imenitnejših rodbinah in bil povsod dobro sprejet.

Edini, s katerim sem se mogel o narodnih stvareh pogovarjati, bil je notar Franc Ratej. On je ob večerih zahajal v isto krčmo, kakor jaz, in sva se že takoj prve dni seznanila. Bil je v srcu naroden, dasi ni mogel tako očitno in odločno postopati, kakor jaz, ker so ga ovirale zamotane družbinske razmere. Postala sva sčasoma ne samo dobra znanca, ampak dobra prijatelja in preživel sem marsikatero prijetno uro v družbi njegovi in jako omikane in ljubeznive grofice Th., ki je ž njim živela.

Ratej je bil poprej notar v Radovljici, torej znan z dr. Tomanom, ki je tačas bil tam odvetnik. A za Tomana ni maral, ker je menda le-ta bil vplival, da je on moral zapustiti Radovljico. Toman pa je to storil naprošen od Th-ove žlahte, ki je hotela s tem raztrgati razmere, ki so se razvile med Ratejem in grofico Otilijo. R. je bil oženjen, a ločen od svoje žene, kateri je moral pošiljati mesečne podpore. V drugič se oženiti mu je torej bilo nemogoče, dokler je živela prva žena. Zato je pač čudno bilo, da se je na njega navezala mlada grofica; pa ljubezen je slepa in gluha za dejanske razmere. Prihaja pač sčasoma kes, toda prepozno.

Ratej je torej bil prestavljen iz Radovljice v Slovensko Bistrico, a kar pač nikdo ni pričakoval, grofica Otilija je neko noč pobegnila iz grada v Radovljici in se odpeljala v Ljubljano, kjer jo je že pričakoval Ratej. Odvedel jo je v Maribor, njena žlahta pa ni mogla ničesar storiti, ker je Otilija bila že polnoletna. Par let je živela v Mariboru, potem se preselila v Zgornjo Polskavo in končno v Slovensko Bistrico; v tem času pa je porodila več otrok. Govorila je dobro in rada slovensko z gorenjskim akcentom in narodno čutila.

Po Rateju in grofici Th. sem se l. 1862. seznanil z dr. Ferdinandom Dominkušem in njegovo gospo. ki sta imela vinograd v Zgornji Polskavi, malo uro hoda od Slovenske Bistrice.

Moja praksa se je, kakor pri vseh na novo naseljenih zdravnikih, s tem pričela, da so prihajali vsi kronični bolniki, ki so že zaman obhodili bili vse bližnje in tudi daljne zdravnike ter so zdaj od mene pričakovali, da jih rešim navadno že mnogoletnih nadlog, bolniki z neozdravnimi srčnimi napakami, s kroničnimi katari pljuč ali želodca in z vsakojakimi drugimi boleznimi.

Tudi v mestu sem postal hišni zdravnik skoro v vseh boljših hišah in zdravil z večjo ali manjšo srečo, pogosto ne z zdravili, temveč po sugestiji, da sem znal bolniku vdehniti trdno vero v silo zapisanih zdravil, ki so pa bila pogosto prav nedolžna.

Toda zdravništvo ni zavzemalo prvega mesta v mojem duhu, še manj da bi me vsega na se vleklo in odvračalo od drugega stremljenja. Moja glava je še bila polna narodnih idej, katere sem vsrkal bil v Ljubljani, in ko sem se le malo bil seznanil z Ratejem, vprašal sem ga, kako je z narodnostjo v tem kraju.

3. SLABE NADE.

„Če mislite“, mi je odgovoril Ratej, „tu agitirati za slovenstvo, potem takoj rajši šila in kopita poberite, kajti v celem okraju ne najdete ne enega narodno mislečega človeka.“

„Kaj pa duhovniki?“

„Župniki so vsi iz stare šole brez vsake narodne zavesti. Mestni župnik in dekan Druschkowitsch (tako se je podpisoval) se le briga za svoje vinograde in za prodajo „Brandtnerja“ v buteljah. Ravno tako vsi drugi opravljajo svoje cerkvene dolžnosti, sicer pa se ne menijo za drugo, kakor za svoja gospodarstva.“

„Kaj pa moj stric v Šmartnem?“ — Bil je tačas bratranec mojega očeta, Jaka Vošnjak, župnik v Šmartnem na Pohorju.

„Nič ni boljši od drugih.“

„In kmetsko ljudstvo?“

„Nevedno in nezavedno. Časnikov slovenskih nimajo, da bi jih čitali in menda še sami ne vedo, katere narodnosti da so. Mislijo, da le tisti človek kaj velja, ki nemško zna, ker slišijo vso gospodo le nemško govoriti, ker se v šolah le nemščina uči, v kancelijah le nemško piše. Tudi v moji ni še bilo stranke, ki bi zahtevala slovenski spis.“ —

Tako mi je Ratej slikal razmere in hudo mi je bilo pri srcu. Kaj naj počnem? Ali naj pustim vse v miru in se pečam le z zdravništvom, pri čemer bi dobro izhajal in živel mirno filistrsko življenje, kakor toliko drugih? Ali se naj lotim narodnega dela in kako?

Premišljeval nisem dolgo. Narodna navdušenost‘ katere sem se bil v Ljubljani nasrkal, je še živo plamtela v meni. Pridružila se je tej neka častilakomnost,

pokazati Ljubljančanom, da se tudi na Štajerskem da kaj opraviti.

„Torej začnimo!“ si mislim. Pa kje? Da se med mestnim prebivavstvom ne bo dalo kmalu kaj storiti, sem precej izprevidel. Spoznal sem pa tudi, da ne mestno, ampak kmetsko prebivavstvo reprezentuje maso naroda in da iz kmetskega stanu se regenerira prebivavstvo v mestih in trgih. Temelj in opora vsakega naroda je kmetsko ljudstvo. Tu je treba pričeti, njemu vdehniti narodno zavest in narodni ponos. Treba je hoditi med prosti narod, podučevati ga, zbujati iz stoletnega spanja, dokazovati mu, da ima tudi òn pravice v javnem življenju itd. itd.

A tu se mi je godilo, kakor onim ruskim navdušenim mladeničem, ki so v šestdesetih letih zahajati začeli med mužike, da bi jih navduševali za ideale, za katere so oni goreli. To ljudstvo jih ni razumelo, ker oznanjevavci novih idej niso poznali kmetske duše in kmetskega mišljenja.

Tudi jaz ga nisem poznal. Vso svojo mladost sem preživel v trgih in mestih in se nisem niti najmanje brigal za kmetsko ljudstvo. Vzgojen sem bil pravzaprav v tem zmislu, da je kmetsko ljudstvo le za to na svetu, da preživi vse druge stanove. Otresti sem se torej moral svojih predsodkov in šele samemu sebi priznati, da so kmetje ravnopravni in ne kak nižji sloj človeške družbe.

Pa to še ni bilo dovolj. Nastalo je drugo, ne manj imenitno vprašanje, kako si pridobiti zaupanje prostega naroda, kateri je bil in je nekako še zdaj nezaupen proti gospodi in vrhutega težko pristopen novim idejam.

Da se bolj informiram in si pridobim večji pogum, sem se še tekom decembra odpeljal v Maribor.

In tu sem našel v čitalnici četudi še maloštevilno, pa energično krdelce navdušenih mladih rodoljubov, ki so me radostno sprejeli.

4. MARIBORSKA ČITALNICA IN MARIBORSKI RODOLJUBI.

Mariborska slovenska čitalnica se je tisto leto (1861) spomladi bila ustanovila po prizadevanju in s pomočjo vrlih čeških rodoljubov Chocholovška in Jedlička, ki sta bila oba inženirja pri južni železnici. Pristopila je duhovna in posvetna inteligencija ter so bili v odboru dr. Prelog, dr. Janko Sernec, profesor Šuman, dr. Pavlič in če se ne motim, dr. Dominkuš in Kosar.

Najenergičnejši med vsemi se mi je zdel dr. Janko Sernec. On in dr. Pavlič sta bila koncipienta v dr. Dominkuševi pisarni. Dr. Sernec ni samo kot izvrsten jurist slovel, ampak tudi kot globok mislitelj, ki je vsako stvar dobro premišljeval in prerešetaval na vse strani, preden je prišel do sklepa. Potem pa je tudi zvrševal, kar je bil spoznal za dobro, brez obzira, ali se s tem komu prikupi ali ne.

Sernci so doma iz Slovenske Bistrice, kjer je oče imel mlin in posestvo. Oče Sernec je bil meščan stare korenine, marljiv v svojem obrtu, trezen in obče spoštovan. V krčme in kavarno ni zahajal, in si je po varčnosti toliko opomogel, da je dva sina, Janka in Josipa, dal študirat, hčer pa vzgojit za učiteljico. Kadar sem očeta Sernca srečal, sem se rad ž njim pogovarjal, seveda nemško. Edini njegov luksus je bila pipa tobaka. Sinova sta, kakor jaz, bila nemško vzgojena in šele v višjih šolah se navzela narodnega duha.

Tudi hči je bila narodna in nam leta 1868. pomagala pri diletantskih predstavah v čitalnici. Po Sernčevi smrti so dediči prodali mlin, ker se nobeden sinov ni pečal z mlinarskim obrtom, in zdaj je v tej hiši mala tovarna za izdelovanje vate.

DR. JANKO SERNEC.

Eneržija, ali celo brezobzirna enežija je, in to moram žal priznati, le redka prikazen pri Slovencih. Vsi smo bolj mehkega značaja in se le prelahko dajemo odvračati od svojih še tako dobro utemeljenih sklepov. Zato so meni zmerom imponirali ljudje z odločno voljo in tu moram na prvo mesto postaviti Andreja Einspielerja, s katerim sem se pa šele 1865. leta osebno seznanil. Naj bodo zraven Einspielerja in Sernca še omenjeni dr. Bleiweis, Jurčič, Rapoc, dr. Zarnik, Božidar Raič, kot prototipa mehkih značajev pa dr. Dominkuš in dr. Razlag.

JOSIP ŠUMAN.

Čitalnica je imela svoje skromne prostore, sobo s predsobo nad Šramelovo krčmo zadi za mestno hišo. Tam so se vsak večer zbirali zvesti čitalničarji in se posvetovali, kako delovati v prid naroda. Sklenilo se je prirejati večje veselice ter k njim vabiti kmete iz okolice. Prva velika beseda se je določila na mesec avgust 1862. leta kot obletnica čitalnice.

Med posvetnimi profesorji mariborske gimnazije sta bila edina Šuman in Majcinger Slovenca, oba goreča za svoj narod, oba bolj mirnega, resnega značaja. Šuman je sodeloval tudi pri čitalniških diletantskih igrah. Rad se spominjam nekega tacega večera, ko sta Šuman in njegova sedanja soproga predstavljala znano igrico: „Domači prepir«. Potem smo še dolgo v noč skupaj ostali, si tožili svoje težave pri narodnem delu in med seboj se bodrili; kajti poguma nismo izgubili nikoli.

MAJCINGER.

Že po prvem obisku sem se iz Maribora vračal okrepčan na duhu in snoval načrte za nadaljnje postopanje.

Začetkom januarja 1862. leta sem dobil pismo od Davorina Trstenjaka, tačas župnika v Šent Jurju, meni osebno še neznanega, ki pa je že vedel, da sem narodnega mišljenja.

„Visokočislani rodoljub!“ — tako je pisal in lahko se misli, kako ponosen sem bil na ta naslov. — „V nedeljo 12. prosenca bodemo dr. Bleiweisu poklonili srebrno majoliko. Veselilo bi me zelo, da bi Vi, dragi prijatelj, tudi šli v Ljubljano“. Nadalje mi naznanja uro odhoda in da bode dr. Ipavic tudi šel ter končuje: „Pozdravljam Vas bratinski in ostajam Vaš srčni prijatelj Terstenjak“.

To je bilo prvo njegovo pismo do mene. Potem sva si skozi dolgo dobo tridesetih let včasi redko, včasi bolj pogosto dopisovala in bil mi je ves čas do svoje

smrti zvest, odkrit, iskren prijatelj, o čemer bodem še imel večkrat priliko govoriti.

V Ljubljano se nisem tačas peljal, ker sem bil tako šele pred kratkim jo zapustil in tudi zaradi stroškov ne, ker sem imel prav pičle dohodke.

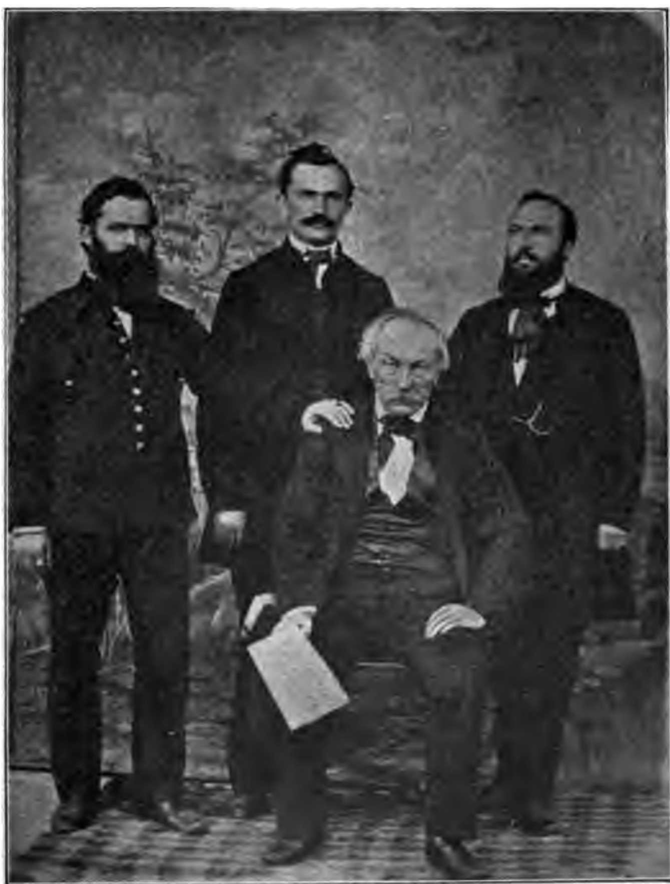
Kmalu potem sem se prvikrat vtikal v volitveno agitacijo. Neki posestnik Wolf pri sv. Petru v Savinjski dolini, ki so ga kmetje l. 1861. izvolili v deželni zbor štajerski, se je mesca marca 1862 odpovedal poslanstvu, in treba je bilo misliti na narodnega kandidata, s katerim bi se dalo zmagati.

Odpeljal sem se tedaj v Celje, kjer so tudi že bili ustanovili čitalnico, da se seznanim s tamošnjimi rodoljubi, v prvi vrsti z dr. Štefanom Kočevarjem, starosto štajerskih Slovencev.

5. Dr. ŠTEFAN KOČEVAR.

Ne morem ga dostojneje in resničneje popisati, kakor sem to storil v „Ljublj. Zvonu“ l. 1884. po njegovi smrti. Imenoval sem ga „neskaljeni biser vzvišenega rodoljubja, ki nikoli ni obupal o svojem narodu, ki nas je v hudih časih tolažil z boljšo prihodnostjo ter nas bodril k novemu delu. — Bil je vedno vedrega duha. Neka tiha zadovoljnost se mu je svetila na blagem obrazu. Bil je pravi slovenski dobrodušni optimist, eden tistih skromnih, tihih, čistih značajev, kateri so v živ vzgled svojim rojakom ter jih vabijo in vzbujajo na narodno delo“.

V Celju, ko se pripeljem, bila je prva pot k njemu. Stanoval je v lastni hiši na voglu ulic, ki drže h grofiji. Našel sem ga doma v ordinacijski pritlični sobi. Ko sem se mu predstavil, bil je vidno razveseljen. Bil

PIRNAT, ŽUŽA, DR. KOČEVAR, KAPUS.
USTANOVNIKI CELJSKE ČITALNICE.

je bolj majhne, a krepke, čokaste postave z jasnim licem in tako jasnimi, modrimi očmi, kakršnih še nisem videl. Iz teh oči je govorila sama odkritosrčnost in dobrodušnost.

Usedla sva se in začel mi je pripovedovati o onih časih pred l. 1848., ko je moral po cel dan hoditi, da je prišel spet h kakemu narodno zavednemu Slovencu. Pravil mi je o Stanku Vrazu, s katerim sta bila intimna prijatelja. Pripovedoval je tudi z lahkim smehljajem na licu o onem kmetskem shodu v Poličanah l. 1848., na katerem je izkušal navduševati narod za zvezo s Hrvati, pa je slabo opravil. Prosto hrvatsko ljudstvo ni bilo na dobrem glasu pri štajerskih Slovencih in Kočevar in njegovi privrženci so morali odriniti.

„No zdaj, ko imamo ustavo, se bo tudi pri nas na bolje obrnilo. Morda“, dostavil je, „že kaj dosežemo pri prihodnji volitvi.“

„Ravno zaradi tega sem se pripeljal, ker bi rad pozvedel, koga namerjavate kandidirati in kako za njega agitirati.“

„Mi mislimo na dr. Razlaga. On je znan narodnjak in ga lahko z najboljšo vestjo priporočamo.“

„Ali je znan med ljudstvom?“

„Rojen je v Radoslavcih pri Ljutomeru, domačin in čeprav zdaj še v Gradcu živi, utegne kmalu postati odvetnik in sicer v Brežicah. Dobro bi bilo sestaviti kak oklic. Morda bi ga Vi, ki ste se v Ljublani vadili v takih rečeh, koncipirali.“

Meni je silno laskala ta ponudba in obljubil sem, da spišem oklic in mu ga pošljem.

Potem me je dr. Kočevar spremljal k trgovcu Fr. Kapusu, ki je bil navdušen rodoljub in najmarljivejši sodelavec pri čitalnici. Podala sva si roki in odslej bila zvezana kot zvesta prijatelja za vse življenje. Na njega sem se vselej smel zanašati in on je tudi v oni dobi, ko sem l. 1873. pri volitvi v državni zbor imel hudo nasprotstvo, neomahljivo stal na moji strani.

V prodajalnici pri Kapusu sta slučajno bila Ivan Žuža in Pirnat, prvi lastnik premogokopov blizu Žalca, drugi rudarski uradnik. Žuža je bil pozneje l. 1870. izvoljen v deželni zbor. Bil je prav podjeten in teoretično dobro izurjen v svoji stroki. Pa sreča mu ni bila mila; kjer je slutil in iskal premog, ga ni bilo, a prav blizu so ga drugi našli v izobilju. Končno je tudi njegov premogovnik prešel v druge roke. Tačas je še bil poln nad v najboljšo bodočnost in ker smo bili s Kapusom blizu enake starosti, to je mladosti, smo si slikali narodno bodočnost v najsvetlejših barvah. Sklenjeno je bilo kandidirati dr. Razlaga in volilni oklic razposlati po vseh občinah.

Volitev je bila še le 8. maja. Že prejšnji dan sem se odpeljal v Celje. Volitev se nam je zdela silno imenitna, kajti prvokrat smo stopili pred ljudstvo s kandidatom na čisto narodni podlagi. V jutro smo pričakovali volivce pred grofijo, kjer je bila dvorana za volitev. Pogovarjali smo se z volivci, pa mnogim je ime Razlag bilo popolnem novo in neznano. Nasprotniki so agitirali za graščaka Resingena, ki je tam nekje v Savinjski dolini imel svojo graščino. Pa bi še bilo šlo, ko bi se dr. Razlag bil pripeljal iz Gradca, da bi ga možje videli in spoznali. Pa tudi vzlic vabilu Kočevarjevemu Razlag ni prišel in pri volitvi ostal je v manjšini, izvoljen je bil Resingen.

To ni bil vesel dan za nas, pa Kočevar nas je tolažil, da bo prihodnjič že boljše in da se je led že začel tajati. Doživel je pozneje res še same sijajne zmage narodnih kandidatov in radoval se je, da je tudi on pripomagal k vzbujenju narodne zavesti.

In tu naj navedem ginljive njegove besede, ki jih je govoril dne 30. novembra 1878, ko smo na Ponikvi slavili šestdesetletnico Trstenjakovo in obenem

sedemdesetletnico dr. Kočevarja, v zahvalo za napitnico njemu na čast govorjeno:

„Po svojih močeh nisem mogel mnogo za narod storiti, a zagotavljam vam, posebno vam mlajšim, da to, kar sem storil v svojem življenju za, narod, mi je največja tolažba v starosti. Verjemite mi, da se človeku na starost zdi, da vse drugo je malo ali nič. Le to, kar je storil človek za narod in občni blagor, to ostane in ima svojo vrednost.“

In tem besedam moram tudi jaz iz vse duše pritrditi zdaj na svoje stare dni.

Rad se spominjam tiste lepe dobe šestdesetih let, ko nas je iz začetka sicer bilo še maloštevilno krdelce narodnih bojevnikov, a vsi smo bili složni in tesno združeni, delujoči brez ozira na lastno korist, vsi drug druzega podpirajoči, vsak pripravljen svoje mesto odstopiti drugemu bolj sposobnemu. Tu ni bilo nobene zavisti, nobenega skritega rovanja, vezala nas je vse iskrena medsebojna ljubezen. In srčno je bil pozdravljen, kdor je na novo stopil v naš krog. Nikdo se ni pulil za kako prvenstvo, vsak se je smatral za prostega vojaka v narodni borbi.

Zato se mi tudi v posebno milem svitu kažejo vsi oni rodoljubi, s katerimi sem tačas sodeloval. Naj se mi ne očita, da pretiravam, da niso bili tako idealni, kakor jih slikam; pa kdor je doživel tiste dni in bere te spomine, mi bo pritrdil da so res bili vsi sami čisti značaji, nesebični in požrtvovalni z vsemi svojimi duševnimi in gmotnimi močmi. In tudi uspehi, katere smo v kratki dobi šestih let do l. 1867. dosegli, so dokaz, da je le največji napor in neomejena požrtvovalnost mogla zbuditi narod v tako kratkem času. Tu sem po pravici „laudator temporis acti“, to tem bolj,

ker sem tačas si pridobil prijatelje, ki so mi za vselej ostali zvesti. Pozneje sem imel pač mnogo znancev, pravih prijateljev pa nisem več našel. Toda temu se ni čuditi. Prijateljstva se sklepajo le v mladosti in so trajna le vsled skupnih mladostnih spominov. Kjer ni teh, tam manjka glavne vezi. Zato Boga ne morem dovolj zahvaliti, da me je ravno v tej mladostni dobi, ko je srce odprto vsem novim vtisom, pridružil toliko navdušenim sobojevnikom za teptani naš narod.

Med temi prijatelji je bil tudi

6. DR. FERDINAND DOMINKUŠ.

Spomladi 1862. l., ko so se pričela vinogradna dela, naznanil mi je Ratej nekega dne, da nas dr. Dominkuš vabi k svojemu vinogradu v Zgornji Polskavi.

Popoldne sva šla in Ratej mi je medpotoma pravil, da je oče Dominkušev, Andrej, bil škofov oskrbnik v Sekavi, in že l. 1848. tako priljubljen v svojem rojstnem kraju blizu Ormoža, da so ga kmetje izvolili za državnega poslanca. Ferdinand, njegov edini sin, bil je rojen v Kalsdorfu in potem seveda čisto nemško odgojen, vendar je njegov oče vzbudil v sinu slovenski narodni čut in ga dal slovensko učiti. „No, naroden je res dr. Dominkuš“, dostavil je Ratej, „pa slovenščino še tudi zdaj le za silo lomi“.

Dr. Dominkuš je že bil nekaj let odvetnik v Mariboru, kjer je njegova pisarna najbolj slovela in je toliko imela opravka, da je imel po dva, včasi celo tri koncipiente in po tri pisarje. Njemu samemu v tisti dobi ni bilo treba koncipirati, ampak le pregledavati spise in jih podpisavati. Dohodke je torej imel lepe od pisarne in vrhutega od svojega in svoje žene pre-

DR. FERDINAND DOMINKUŠ.

moženja. Pa mu jih je bilo tudi treba, ker varčnosti nista poznala ne on, ne njegova gospa. Stanovanje je imel prostorno v II. nadstropju neke hiše v Tegetthofovih ulicah, kjer je pri tleh tudi imel pisarno in hleve za svoje konje.

Gospa Matilda je bila rojena Martinčičeva iż znane ljubljanske obitelji. Ko sem jo prvič videl, je že bila mati več otrok, pa še zmerom lepa, interesantna gospa. Govorila je nemško, francosko in ljubljansko slovenščino. Njen portret, kot neveste, ki je visel v Dominkuševi pisalni sobi, je kazal nekako etersko lepoto s finim, tankim licem in nedolžno v svet gledajočimi, rjavimi očmi.

V zakonu sta živela, kakor pač več ali manj vsi zakonski, v vnanjosti, kakor se spodobi omikancem, ljubeznivo drug proti drugemu, za kulisami pa nobeden zakon ni brez praske.

Ko sva došla z Ratejem, pričakovala sta nas že dr. Dominkuš in gospa. Pri prvem pogledu sta mi bila oba simpatična in tudi jaz sem jima ugajal, kakor mi je Ratej pravil.

So ljudje, kateri nam, ko jih prvokrat srečamo, vzbujajo prijetni čut, da imamo opraviti z odkritosrčnim, poštenim človekom, ki so nam torej takoj simpatični. In spet so drugi, ki so nam po svojem vedenju, posebno po izrazu obličja in pogleda antipatični. To so nekaki instinktni čuti, ki se le malokdaj motijo. Tudi pri teh predčutkih morajo elektromagnetični toki pri delu biti.

Iz prvega znanstva se je razvijalo trajno prijateljstvo, posebno tesno v onih desetih letih, ko sem bival na Štajerskem in sva bila skupaj v graškem deželnem zboru. Leta 1862. pač nama ni prišlo na misel, da bodeva kedaj zasedla poslanska sedeža.

Razen vinograda v Zgornji Polskavi je Dominkuš še imel vinograd v slavnih jeruzalemskih goricah pri Ormožu. Vino iz tistih goric je vozil v Zgornjo Polskavo in ga imel v kleti razne najboljše letnike. Na precej velikem sodu v ozadju kleti je bil vrezan napis:

Blagoslovi z vinom, gospod,
Leto za letom ta sod!

Najboljšo kapljico smo pokušali iz tega soda in veseli smo bili, ne sluteči, kakšne sitnobe bomo še skupaj morali prenašati.

V tisti dobi si je dr. Dominkuš pridobil neprecenljive zasluge za narodno stvar na Štajerskem. Podpiral je slovenske dijake in mlade juriste sprejemal v svojo pisarno. Podpiral je tudi vsako narodno podjetje in ko bi njega ne bilo, bi še ne bili tako kmalu na noge spravili večji politični časnik „Slov. Narod“. On

ni samo podaril 1000 gld. a fond perdu, temveč tudi vložil kavcijo za list in po njega posredovanju je Tomšič prevzel uredništvo. Končno se je dal voliti v deželni zbor, dasi je vedel, da mu bode to v veliko gmotno škodo. Imel je namreč kot povsod priljubljen odvetnik tudi med Nemci lepo klientelo, ki mu je potem začela odpadati. Sploh je nastala vedno večja konkurenca, ker so se novi odvetniki, slovenski in nemški, naselili v Mariboru.

In prišla so leta, ko se mu ni več izplačalo najemati koncipientov in je sam moral se dela poprijeti. K temu še žalost, da je edini, jako nadarjeni a nekako preveč lahkoživi njegov sin Andrej, na katerega je stavil vse svoje upe, začel bolehati in po večletnem hiranju umrl. To ga je močno potrlo in končno je tudi on sam l. 1901. zatisnil trudne oči k večnemu počitku.

In slovenski časniki, ko so naznanjali njegovo smrt, so ga odpravili s par vrsticami, ne da bi se trudili se natančneje informirati in potem dostojno oceniti zasluge tega res vzornega rodoljuba.

Zato sem smatral za svojo dolžnost, nepozabnemu svojemu prijatelju in požrtvovalnemu rodoljubu s temi vrsticami ohraniti spomin v srcih hvaležnih Slovencev.

7. NA KMETIH.

Narodno maso, kmetsko ljudstvo vzbujati, da bi se zavedelo svoje narodnosti, to je bil cilj, katerega smo si postavili. A kako ga doseči, ko je bila večina „negramotnih“ in mnogi še slovenski čitati niso znali! Vendar tisti, ki so imeli molitvenike, in med temi je bilo največ žensk, bi lahko bili čitali tudi druge slovenske knjige in časnike, ko bi jih bili v roke dobili. „No-

vice“ v tej okolici niso imele nobenega naročnika. Spoznali smo silno potrebo kakega lokalnega lističa, pa preteklo je še precej let, preden smo ustanovili „Slov. Gospodarja“ v Mariboru, šele 1867. l. Knjig je pač bilo že nekaj, posebno Slomšekovih spisov; Drobtinice so se tuintam nahajale. Mohorjeva družba je pa še malo bila razširjena.

Po svojih zdravniških poslih sem prihajal večkrat v kmetske hiše in si sčasoma pridobil zaupanje ljudstva, pa za moje opomnje o narodnih vprašanjih se niso dosti menili.

Nekega dne pa, ko sem imel opraviti blizu Zgornje Ložnice, vasi župnije sv. Venceslja, šel sem mimo takozvanega zidarskega mlina, ki stoji ob ložniškem potoku na vznožju južnega Pohorja. Pred mlinom je stal mlad mlinar in obgovoril sem ga, ker sem se sploh rad spuščal v pogovore s kmeti, da bi se informiral o njih mišljenju.

Vprašal sem, ali je on lastnik mlina, in ko je pritrdil, sva se nadalje menila. Videl sem, da se čudi moji čisti slovenski govorici, in ko to omeni, ga vprašam, ali kaj čita.

„Seveda, seveda“, je odgovoril in si mencal roke. Prosil me je, naj vstopim v hišo, kar sem rad storil. Prinesel je iz omare nekaj zvezkov „Drobtinic“ in drugih knjig. Jaz pa sem se močno razveselil, da sem vendar enkrat našel vsaj enega zavednega Slovenca na kmetih.

Bil je Lovro Stepišnik, tačas tam mlinar. Čez nekaj let je prodal mlin in se preselil v Slovensko Bistrico. Še poprej pa je spisal knjižico: „Šege in navade pri ženitovanjih“, ki je doživela celo drugo izdajo in jo še zdaj rabijo godci na kmetih.

Odslej sem večkrat k njemu zahajal ter mu prinašal knjige in časnike. Spisal sem mu tudi pravila za

„Bralno društvo pod Pohorjem“, ki se pa nikoli ni prav konstituiralo. Lovro je pač bil vse v eni osebi, predsednik, tajnik in denarničar. Izposojeval je knjige in vestno zapisoval, komu jih je izročil.

Naj tu še nekaj omenim, kar se tiče moje osebe. Že prvikrat, ko sem bil v mlinu in pozneje večkrat sem tu nahajal mlado kmetsko deklico, ki je pridno hodila po knjige, da jih je doma čitala. Bila je kakih 16 let stara, a za svoja leta razkošno razvita in čedna s svojimi gostimi kostanjevimi lasmi, zdravim rdečim licem in jasnimi modrimi očmi. Rad sem se ž njo pošalil, ker je vedela z dobrim humorjem odgovarjati, ni se pa mi še sanjalo ne, da bo kedaj usoda jo priklenila k meni.

Ideal, ki sem si ga ustvarjal o ženski, bil je ves drugačen in res sem ga srečal par let pozneje v življenju; vsaj meni se je zdel ideal, toda ostal je nedosežen, kakor vsak ideal.

8. VESELI IN ŽALOSTNI DOGODKI L. 1862.

Veselo vest sem čital meseca junija v časnikih, da so bili imenovani odvetniki dr. Razlag za Brežice, dr. Ploj za Ljutomer in dr. Križan za Ptuj. S tem smo dobili na eden mah tri narodne odvetnike na Štajerskem. Posebno imenovanja dr. Razlaga smo se razveselili, ker smo se zanašali, da bo marljivo delal na narodnem polju in da ga pri prvi priliki lahko volimo za poslanca.

Drugi prav veseli dogodek je bila sijajna obletnica mariborske čitalnice dne 3. avgusta. Tudi iz Slov. Bistrice smo se peljali v dveh kočijah, z narodnimi zastavami okrašenih. Ko smo se ob petih

popoldne bližali Mariboru, so nas pozdravljali iz topičev in dopisnik, ki je opisal to slavnost v „Novicah“, je vestno zabeležil tudi ta fakt. Vračali smo se pozno ponoči vsi navdušeni in šel sem z novim pogumom na delo.

A po teh veselih dnevih je nastopil črn dan za Slovence. Dne 24. septembra izdihnil je škof Slomšek svojo blago dušo, do zadnjega dihljaja plamtečo za ljubljeni narod slovenski.

Ko sem šel ta usodni dan ob 11. uri dopoldne po trgu domov, slišal sem zvoniti z vsemi zvonovi župnijske cerkve. Srečal me je Limovšek, gostilničar in cerkveni ključar in narodnjak. Vprašal sem ga, zakaj da zvone.

„Ali nisi slišal? Škof Slomšek so umrli.“

Ne morem popisati, kako me je pretresla ta v resnici za Slovence grozovita vest. Slomšek umrl, on, na katerega smo stavili vse svoje upe, ki nam je bil svetla zvezda, ki nam je svetila in kazala pot, po kateri naj hodimo, da rešimo narod iz tujih spon in mu pripravimo srečnejšo bodočnost. Še nedavno sem bil slišal, da je prišel v mariborsko čitalnico in imel krasen ogovor zbranim čitalničarjem. Nisem slutil, da se bo to zgodilo, sicer bi se gotovo bil takrat peljal v Maribor. Tako pa, žal, nisem imel te sreče, ga osebno poznati; še videl ga nisem nikoli. Pa vsi, ki so kedaj ž njim občevali, so z največjim navdušenjem govorili o njegovi ljubeznivosti in gorečnosti za Boga in narod.

Njegova tako nenadna izguba — bil je le par dni bolan — nas je silno potrla, tem huje, ker smo vedeli, da nam vlada na noben način ne bo dala naslednika, ki bi v njegovem duhu nadaljeval od njega tako uspešno pričeto delo za probujo in prosveto naroda.

In tako smo končali 1862 leto z najžalostnejšim spominom in podrtimi upi na skorašnje boljše čase.

III.

LETO 1863.

1. „SLOV. MATICA“.

To leto je bilo prav imenitno ne le za Slovence, ampak tudi za vse Slovane, ker so v tem letu slovesno obhajali v vseh slovanskih pokrajinah tisočletnico sv. Cirila in Metoda in se je prvikrat govorilo o slovanski vzajemnosti in o panslavizmu.

Slovencem pa je to leto rodilo „Slovensko Matico“ in po mnogih slavnostih v čast Cirila in Metoda vzbujalo povsod narodno zavest.

Novo leto nam je sicer prineslo neprijetno vest, na katero pa smo že bili pripravljeni. Za škofa na mesto našega ljubljenca Slomšeka je bil imenovan Maks Stepišnik. Nemci so tega bili silno veseli, ker je Stepišnik bil, kakor so se sami izražali, njih „Schosskind“. Šli so zaradi njegovega imenovanja nad Schmerlinga, ki je rad ustregel njihovi želji, solnograški nadškof pa se tudi ni protivil. Torej odslej nismo imeli samo posvetnih oblasti proti sebi, tudi najvišja duhovna v škofiji nam je bila nasprotna. To se je kmalu pokazalo, ko se je moralo slovensko predavanje v semenišču pri nekaterih predmetih opustiti. Stepišnik je sicer rad poudarjal, da ni ne nemški, ne slovenski, temveč katoliški škof, pa kot rojenemu Celjanu mu je bila nemščina na prvem mestu. Proti koncu življenja je tudi on izprevidel, da je bil na krivem potu, ker so

se nemški liberalci pri svojem boju proti cerkvi malo menili za njegovo narodno mišljenje. In storil je hvalevredno delo, da je svoje premoženje volil za dijaško semenišče v Mariboru, kjer se zdaj izključno slovenski mladeniči izrejajo.

O ustanovitvi „Slovenske Matice“ smo se pogovarjali, kadar sem v Maribor prihajal. Pričakovali smo, da bodo Ljubljančani od besed — dr. Toman je v nekem članku v „Nov.“ nasvetoval ustanoviti „Slov. Matico“ — prešli do dejanja, pa smo zastonj čakali. Zdaj, ko smo dobili nam nasprotnega škofa, se je brez odlašanja konstituiral odbor, v katerem so bili prof. Šuman in Majcinger, dr. Sernec in inženir Chocholovšek. Ta odbor je sestavil načrt pravil in ga z vabilom k pristopu na sv. Matije dan l. 1863. razposlal rodoljubom. Pristopilo nas je 40 ustanovnikov z vplačilom po 50 gld., med temi v celem slovenjebistriškem okraju le notar Ratej in jaz, duhovnik pa nobeden. Še le, ko je „Matica“ že bila ustanovljena in sem jaz prevzel poverjeništvo za ta okraj, sem pridobil od vseh župnikov samo enega, Novaka v Spodnji Polskavi, pač pa tri kaplane: Potočnika in Slomšeka v Slov. Bistrici in Volavšeka v Makolah.

Lovro Potočnik je bil tu tačas in potem še več let za farnega kaplana, ter sva si ves čas ostala dobra prijatelja. Nesimpatičen pa mi je bil Šuc, rimski doktor, jako domišljav mož, ki se je vedel, kakor da bi s samim papežem bil v korespondenci. Od škofa Stepišnika pa mi je res kazal enkrat pismo, v laškem jeziku pisano. Izkušal je tukaj čisto verska društva brez ozira na narodnost ustanavljati, pa ni šlo. Jaz sem ga spremljal k enemu takih shodov v Šentovec. Prišlo je dosti ljudi, pa so njega in mene motili pri govorih, da sva morala oditi, ne da bi kaj opravila. Potočnik

pa je bil iskren narodnjak, ki je videl le v zvezi narodnega in verskega prepričanja pravi temelj narodnega napredka. Oba sem slikal v romanu „Pobratimi“.

„Slov. Matica“ pa še dolgo potem ni stopila v življenje. Pravila so v Ljubljani šele pol leta pozneje dovršili in jih predložili vladi, ki jih je 4. februarja 1864 potrdila.

Levstik me je pozneje nekdaj vprašal, kdo je pravzaprav ustanovil „Matico“, ali res dr. Toman, ali štajerski rodoljubi? Razjasnil sem mu to stvar, a pozneje sem pregledal „Novice“ tistega leta in tam našel od dr. Tomana priobčeno poročilo, v katerem on natanko opisuje zgodovino „Matice“. In čudil sem se, da je Levstik, ki je sam bil iz početka njen tajnik, to prezrl.

Meseca marca so po vseh slovenskih deželah praznovali Ciril-Metodovo tisočletnico, v naši škofiji pa so še le 5. julija po vseh cerkvah zvonili na čast blagovestnikoma slovenskima. Tudi čitalnice, katerih je že več bilo, so odložile slavnosti na poletni čas. Za Maribor smo sklenili, veliko slavnost prirediti 8. avgusta.

2. GOVOR M. HERMANA.

Medtem so mesca marca zborovali deželni zbori, izmed katerih sta nas najbolj zanimala kranjski in seveda štajerski. V kranjskem sta se čedalje bolj ločili stranki, vendar so še tudi narodni slovenski poslanci dostikrat govorili nemški in so „Novice“ vselej posebej naznanile, kedaj je govor bil slovenski.

Veliko senzacijo pa je vzbudil ne samo pri nas Slovencih, ampak tudi pri Nemcih Miha Herman s svojim govorom v seji dne 16. marca, ko je utemeljeval svoj predlog, da se naj vpelje slovenski jezik v šole in

uradnije. Predlog je seveda bil odklonjen, pa Herman je bil odslej najpopularnejši poslanec.

Ker je ta govor tako rekoč položil temelj našemu narodnemu delovanju in ker drastično opisuje vse krivice, ki so se tačas godile in se še dandanes gode Slovencem, naj tu slede glavni oddelki (v Levstikovem prevodu):

„Ako so uže po nemških deželah ljudske učilnice še na tako nizkej stopinji, da se je sramovati, potem si lehko mislimo, kakošne morajo biti med Slovenci, kterim se zapira celo ta mala stvarca uka, kolikor se jim ga ponuja. Po tacem izpačenem uku gre slovenski mladenič na nemške više učilnice v domačo in druge dežele, ker nima svojih viših učilnic.

Vedno se mora bojevati s pomanjkljivim naukom prvih let, in da si je priden, pa da si ima dobro glavo, vendar le srednje dovršuje učilnice, in slabo mu je živeti, ker si ne more sam nič prislužiti po strani. Ker je svoj materni jezik popolnoma zanemaril, skoraj pozabil, mora zdaj v poznih letih učiti se ga, ko ga postavijo za duhovna ali uradnika, in tako boriti se ž njim, kakor se je poprej z nemščino. Ker se pa to marsikomu zdi neprijetno, zato začne sovražiti svoj narod, čegar jezika, slovstva in zgodovine se na vsem dolgem poti svojega izobraževanja nikoli ni učil.

Tako se jemlje in se je Slovencu jemala narodnost. Narod mora sam plačevati stroške svojega tujčevanja, in gledati, kako vračuje s topoglavostjo in samopridnostjo njegov trud Slovenec, kteremu ni mar za osodo in trpénje svojega rodú.

Ker se je nemščini dajala taka prednost, zato so se duri in vrata odpirala Nemcem, ako so iskali službe. Od nekdaj so bili po deželi trdi Nemci za uradnike, ki so pomagali kaziti jezik, kteri se jim ni zdel učenja

vreden; trdi Nemci so bili za sodnike trdim Slovencem, in še zdaj so nekteri uradovi, ki imajo več ali menj tacih nemških uradnikov, da se s tolmačem pogovarjajo s slovenskimi kmeti. Nemški zdravniki, kterim gosposka daje službo ali podporo, rogovilijo s Slovenci, kakor gluhonémi (mutasti) ljudje; nemški učitelji podučujejo slovenske otroke; nemški žandarji hodijo po deželi, koder jih nihče ne umeje, pa tudi oni nikogar. Gosposka razpošilja svoja oznanila, po kterih se narod mora obračati, samo v nemškem jezici, in ako je gledališče ljudstvu učilnica, mora Slovenec tudi tega uka pogrešati.

Nemški trgovci in obrtniki, ker so jim okolnosti ugodne, jemljó najboljše prostore v deželi; v narodnih zadevah pa vlekó z narodnimi nasprotniki, ker vsi ti tujci menijo, da so izobraževalci, da so gospodje; nimajo pravega srca do naroda, čegar jezik zaničujejo, ker ga ne znajo, in tudi menijo, da ni učenja vreden.

Slovenci so potrpežljivi, in trpé vse, in pravi se jim za to vrli Slovenci, katere le včasi vročeglavci zapeljavajo. Slovenci torej mislijo sami za-se, da so le za nizkost porojeni. Vidimo, da so pri Slovencih narodni jezik izpodili iz učilnice, pisalnice in izobražene družbe, in zavrnili ga pod slamnato streho siromaškega kmeta, ponižali ga, da je hlapčevski in dekelski jezik; naredili so, da je Slovenec pod svojo domačo streho tujec; proti naravi so mu zatrli, skalili in izbrisali njegovo narodnost, ktere več ne more povrniti nobena stvar; vidimo, da se narod zdaj več ne čuti, več sam sebe ne spoštuje, sam sebi več ne upa, — da torej več nima dušne veljave; vidimo, da narod zapuščajo in tajé njegovi najboljši sinovi; da je oubožal Slovenec, kterega le prirojena razumnost varuje, da še niže ne pade: odkrito je torej, da Slovenec malo in

dosti nima Nemcem vedeti hvale za nemčenje.

To je tista srečna blagost; to je narodni mir, kterega Slovencem vsak dan priporočajo ljudje, ki imajo mir in spravo v ustih, trdobo in nemilost pa v srcu; (glasovi: to je prehudo!) ljudjé, ki so vse potegnili k sebi, in ki neté, da bi jih kaj motilo zdaj, ko uživajo.

Ali tudi je očitno, da ta narod še živi; da je nemčenje še le nekoliko krajev zmoglo; da je tedaj v maternem jezici neka moč, ki se zastonj zatira — boljše bi bilo, naj bi se ta moč v némar ne puščala —; očitno je dalje, da je treba hitre pomoči, ker narod mora napredovati samo s svojim in po svojem jeziku; tuj govor mu ga nikdar ne nadomesti.

Viša izobraženost samo nekterih ljudi narodu nič ne koristi, ali pa le malo. V sam narod moramo vreči potrebno omiko. Ljudska učilnica vzidava prvi kamen poznejšej človekovej rabnosti. Izreja brani uboštvu pod streho.

Naj bi se mladina v ljudskih učilnicah ne učila samo za silo brati, pisati in številiti; razlagati bi se jej moralo: kaj je čaka na svetu; kako se obdeluje zemlja; kako se redí živina; kako se umno gospodari; kaj je država; kake pravice ima narod in človek; naj bi se napajalo srce z bogabojnostjo, nravnostjo (sittlichkeit), prirodnostjo, varčnostjo, snažnostjo in ljubeznijo do bližnjega.

Narod, ki je v mladosti bil tako učen, potem lehko sam napreduje, ne zaostaja za iznajdbami umetnosti in znanja; pri tacem narodu se razcvitajo blagost in bogastvo, duševne in tudi nravne kreposti; budí se med ljudmí svobodoljubje, značajnost in plemenit ponos.

V ljudskih učilnicah se torej narodova samostojnost in svoboda uže v kórenu zamorí. Ljudstvu gre-

niti materni jezik, to je najhuje barbarstvo; to se pravi po grdem aristokratskem načelu omiko in blagost le malemu številu v samotržje prodajati, narod pa obsojati, da mora večno biti na duši in telesu pokoren. S kratka, veljati mora to-le pravilo: materni jezik je poglavitna reč, vse drugo je stransko, in kdor v živénji potrebuje tujega jezika, naj se ga nauči ob svojih stroških; v učilnici nima tuj jezik nič opraviti. Ali pravijo, da narod sam hrepení po tujem jeziku v učilnicah, in da slovenščine se mladina uže sama uči domá. Res, moja gospôda! ker narod vidi, da povsod le tujščina gospoduje; da njegov jezik nič in nikjer ne veljá; ker nikdar ni zvedel, kako lep je domač jezik; če se pomisli, da ljudstvo samo za svoje koristi ne vé: potem se lehko ugane, od kod so te pogubonosne želje. To je storilo nemčenje; ljudstvu so zdravo pamet zmetli; to zmoto pa jemljo potem, da iz nje delajo novo zmoto, in takisto se ta reč vedno v óbrten suče. Zato je čisto nelogično in malo pošteno, na take želje opirati se, ali celó buditi jih, zato, da bi se laže nemčilo. Povedite narodu najprvo, kaj mu je pravzaprav na korist; vrnite mu vzlasti jezik v javno živenje; opominjajte ga prednosti njegovega jezika, velikosti njegovega zaroda in velikosti slovanskih dél: potem še le ga vprašajte, kaj hoče! Nam pa je naložena dolžnost, da premislimo do dobrega, kaj potrebuje narod, in da mu pravico damo. Ako tega ne moremo ali nečemo storiti; ako nimamo potrebne srčnosti: potem nismo vredni, da tukaj sedimo.

Če se uže domá sama učí slovenska mladina maternega jezika, in če je v učilnici treba priganjati jo, da se nemščine poprime: zakaj pa nemški ljudje v učilnice pošiljajo svoje otroke, ki tudi uže sami od doma znajo materni jezik? Nemci tako delajo zato, da se njihovi otroci še le v učilnici naučé materne besede,

in toliko se je imajo učiti, da nemški jezik ni samo po kmečkih šolah poglavitna reč, ampak tudi po srednjih in viših učilnicah. Kako se more tedaj reči, da se ni slovenskej mladini v učilnicah treba domačega jezika učiti?

Ako so narodu tuji jeziki zarés tako zeló djanski potrebni, potem se po pravici vpraša: zakaj se tudi po nemških učilnicah ne podučuje slovenščina, in zakaj bi le Slovan moral biti mnogojezičnik? Tudi se po pravici vpraša: zakaj so tukaj v stolnem mestu v srednjih in višjih učilnicah pač drugi jeziki vsem učencem ukazani, da se jih morajo učiti, zakaj pa ne slovenščina? Ali ni slovenščina deželen jezik? Ali to mesto ni tudi Slovencem stolica? Kaj za te učilnice ne plačuje tudi Slovenec? Nemec s svojim maternim jezikom lehko hodi po vseh slovanskih deželah, povsod lahko uraduje, vse gosposke ga umejo; Slovan pa s svojim jezikom še v svojej domačiji ne more uradovati, ampak to se mu dela z okolišem nemškega jezika. Na tujem, v nemških deželah si ne more čisto nič pomagati. Ta nedostatek vsake vzajemnosti res ni za drugo, nego za to, da se devajo v sužnost drugi narodje; da se napravlja samotržje vseh uradov, vse blagosti in omike Nemcem na korist. Če pravijo, da se z nemškim jezikom lehko pride, kamor hoče, to zopet vzlasti le Nemce zadeva, ker njim so potje povsod poravnani; Slovan si pa le težko, le po velicih ovinkih pomaga. Vaja v nemškem jezici je torej vzlasti samo Nemcem koristna, Slovanom pa ne, kajti posebno južni Slovan malo hodi po svetu, ker se najbolj pečá s poljščino in živino; z Nemcem ima le redko opraviti, in sicer samo na ogerskej, štajerskej, koroškej meji — mnogo več posla pa ima z madjarskim, turškim, grškim in laškim narodom; in ako bi se mu uže hotel kak jezik posiliti,

moralo bi se najprvo presoditi, ali bi nemščina tukaj prišla na vrsto ali ne? Da pa sicer narod s tujim jezikom dalje ne pride; da nemčenje naroda ne povzdiguje; priča to, ker je narod zaostal, kakor bi poleg svoje bistre glave nikdar ne bil zaostal.

Te okolnosti so naredile, pa ne svojstvo nemškega naroda in tudi nemška pridnost ne, da Slovanom ostajajo povsod le nižja opravila in tudi manjša imetnost, njim, ki ne da bi djal, da so menj bistre glave, menj pridni in skočni od Nemcev, temuč še le bistrejši, pridnejši in skočnejši so.

Slovansko besedo nam priporoča krepkost in blagoglasje, in zeló velikej izobraženosti je pripravna. Tudi jej ne manjka velicih spominov svojega živenja. Moja gospôda! saj veste, da so tukaj pred nekoliko dnevi obhajali veliko slovesnost velicih slovanskih aposteljnov Cirila in Metoda. Uže tačas je bil južnoslovanski jezik tako čudovito izobražen, tako dovršenih oblik, da je uže tedaj stal na enakej stopinji z latinskim in grškim jezikom: drugi evropski jeziki so pa še le začenjali jeziki bivati. To narečje se je opiralo na govor tistih Slovanov, ki so bili ob mejah bizanškega cesarstva: ti so namreč Bolgari, Srbje, Bošnjaki. Stara slovanščina je do tega dneva zarad svoje izobraženosti in čistote najpopolnejša med vsemi slovanskimi narečji, ker se je olikala nad izbornim vzgledom grškega jezika; ker ima nenavadno obilico besednih oblik in korenik; ker je čisto izvorna (originalna) in po narodnem svojstvu razvita. Gotovo prednost ima slovanščina zato, ker sklanja brez člena, spreza brez osebnega zaimka; ker ima padeže s čistimi samoglasniki; ker lehko stavi svoje besede, kakor hoče; ker je bogata z besedami, in ker je sposobna izobraženosti.

Če narod zakonov, ukazov in odpisov želi v tujem jezici, te želje sploh niso naravne, ampak nezdrave, obujene. Če narodu vedno in vedno pripovedujete, da ni za nič njegov jezik; če ste celó toliko opravili, da se narod sramuje sam sebe in svojega jezika; če se pomisli, da je kmet le človek djanskega uma, ki hoče samo to, česar potrebuje, in da se je na drugej strani tudi skrbelo, da mora povsod le tujščino rabiti: potem je lehko razumeti, od kod so te želje. Zopet je torej tudi te želje naredilo samo nemčenje. Ko bi ljudstva zmirom ne mečili od vseh plati; ko bi mu ne zapirali znanja samega sebe: potem bi tudi ne oznanjalo tacih želj. Sicer pa, če res nekteri tega želé, to ni druzega, nego krivo početje tacih samopridnežev; koliko je pa tacih, ki želé vse kaj druzega? Tu vas opominjam zahtevanja vseh slovanskih časnikov; opominjam vas vprašanja v državnem zboru in prošnje, ktera se mu je podala s podpisi 20.000 Slovencev. Moja gospôda! posebno odpadnici so, ki v tem oziru delajo velike zmešnjave; ki sodijo o tacih rečéh, za ktere ne vedó in tudi vedeti neté; ki vse na en kup mečejo, kar je resničnega in kar je ležnjivega, kar je vzrok in kar je učinek (Wirkung); ki strastno po koncu planejo, kadar koli se dotakne kdo vprašanja o narodnostih, kar druzega ne priča, nego da vedó sami za svojo nepoštenost; odpadnici, ki zmirom na pomoč kličejo nemško izobraženost, ki v njenem imenu zatirajo narod, ter s tem jemljo vero, in pripravljajo sovraštvo nemškej izobraženosti, pravičnosti in korenitosti.

Ker tedaj slavne zbornice ne morem podučiti, kakor bi želel, hitim h koncu, in izrekam nasvet, ki je tak-le:

Slavna zbornica naj izvoli skleniti:

Potrebe in blagost štajerske dežele zahtevajo, da bi se djanski v živenje spravilo najviše načelo, ki se tiče ravnopravnosti vseh narodov, torej tudi štajerskih Slovencev, in da bi se po okolnostih v pisalnice in učilnice vnesel slovenski jezik.

Štajerski deželni zbor tedaj po §. 19. za črko b) deželnega reda svetuje:

Slavna državna vlada naj državnemu zboru na ustaven presod poda načrtan zakon, po kterem bi se slovenski jezik štajerskim Slovencem v učilnice in pisalnice vpeljal tako, da:

1. ljudske učilnice dobe čisto narodno podlago; da se više in srednje učilnice do dobrega popravijo, tako da bode slovenski jezik imel to, kar nemški;

2. da slovenski jezik povzdignejo za uraden jezik, samo nemščina ostane diplomatičen jezik;

3. da se pripozna, da bodo slovenske besede v zakonih (postavah) popolnoma vero imele.“

Tako je govor prestavil Levstik, ki se je pritožil, da se Hermanova nemščina silno težko da preložiti na slovensko. Prestavi se pozna kako se je Levstik ž njo mučil in končno je bila takšna, da je za prosto ljudstvo na mnogih mestih bila nerazumljiva.

Poslancu Hermanu smo pošiljali zaupnice. Govor smo pa dali tiskati v več tisoč iztisih in ga razdelili med ljudstvo.

In zdaj smo se s tem večjo vnemo pripravljali na mariborsko slavnost. V Slov. Bistrici smo med tem že na noge spravili pevski zbor, četudi maloštevilen, 8—10 pevcev, pa bil je dobro izurjen. Vodja je bil nadučitelj Kovač, poštena duša; sicer ni bil radikalno naroden, pa ljubil je slovensko petje. Tudi nekaj učiteljic in kmetskih fantov iz okolice je pomagalo. Glavna opora pa nam je bil Ratej, ki je pel krepkoglasen

tenor in bil v petju dobro izvežban. Za slavnost smo se učili pesmi, ki so bile namenjene za skupni veliki zbor. Nabirali smo tudi doneske in če se ne motim, sem jaz poslal slavnostnemu odboru v Mariboru v Slov. Bistrici nabranih 60 gld.

3. CIRIL-METODOVE SLAVNOSTI.

Tako velikih narodnih slavnosti, kakor so bile od 1862. do 1867. leta, pozneje ni več bilo v Mariboru. Tamošnji rodoljubi so bili res v vzgled vsem drugim, kajti v čisto ponemčenem mestu se niso ustrašili dela, ki ga je moral vsak prevzeti, niti posmehovanja in groženj od strani nasprotnikov. Največja slavnost pa je gotovo bila 6. avgusta sv. Cirilu in Metodu na čast.

Ker nobeden mestnih krčmarjev ni hotel ali se ni upal prepustiti svojih prostorov za slavnost, poiskal se je prostor zunaj mesta in našel se prav primeren in velik v „Brandhofu“ na desnem bregu Drave. Prostor je bil okrašen z zastavami, na zahodni strani pa je bila postavljena kapelica na 8 stebrih, s podobo sv. blagovestnikov mojstrsko od umetnika izdelano v srednjem oknu, ki jo je dal kanonik Glaser za to slavnost v Gradcu naslikati. Ljudstva je popoldne toliko privrelo od vseh strani, da je ves prostor bil prenapolnjen; gotovo ga je bilo 5 do 6 tisoč, ko se je ob 4. uri začela beseda. Pri tej priliki sem prvikrat stopil na oder kot govornik. Po besedi je namreč dr. Pavlič napil zdravico cesarju. Za njo, tako je bilo urejeno, je sledila napitnica vsem Slovanom in ta je bila meni naročena. Ko sem stopil na oder, se mi je godilo, kakor gledališčnemu igravcu, ki prvikrat nastopi. K sreči sem imel svoj govorček spisan pri sebi, torej se nisem

bal, da bi obtičal. Pod menoj na tisoče ljudstva, vsi name gledajoči, vsi pazeči na vsako besedo, to res ni bila šala. Svoj govor sem srečno končal in med „gromovitimi“ živio klici stopil z odra, vesel, da sem rešil svojo nalogo.

Na tej besedi sem se osebno seznanil s Hermanom in Bož. Raičem, ki sta se pripeljala iz Ptuja. Pobratil s Hermanom in Raičem sem se šele prihodnje leto, ko se je ptujska čitalnica odprla z veliko slavnostjo.

Tačas smo se bratili vsi, ki smo bili poštenega narodnega mišljenja. Tudi smo vsi bili še mladi in delovali v bratovski ljubezni, torej pravi pobratimi. Na Kranjskem sem imel pobratime še iz l. 1861. (Svetec, Vojska, Zabukovec, Kočevar, Pleško.) Šele kot državni poslanec sem se pobratil z dr. Poklukarjem, Pfeiferjem, Obrezo, Schneidom, tudi s Kljunom, Nabergojem, dr. Tonklijem, z Andrejem Einspielerjem pa že l. 1864, z Levičnikom, ko je bil adjunkt v Slov. Bistrici, z Davorinom Trstenjakom, ko je bil župnik na Ponikvi, jaz pa v Šmarju.

Trstenjaka sem tudi to leto (1863) prvikrat videl. Bilo je to pri Ciril-Metodovi slavnosti v Celju, ki se je obhajala 5. julija in pri kateri, to se ve, tudi mene ni smelo manjkati. Trstenjak je imel slavnostni govor, ki mi je silno imponiral. Po besedi me je dr. Kočevar njemu predstavil in odslej sem imel v njem najboljšega in najbolj odkritosrčnega prijatelja, dokler naju ni ločila njegova smrt 1890. l.

4. DAVORIN TRSTENJAK.

Nad mojo pisalno mizo visi podoba Davorina in njegove rjave oči gledajo resno, skoro osorno pred se. V

življenju je navadno rahel smehljaj mu krožil okoli ustnic. Visoko čelo sicer okrogle glave je zaznamenovalo globokega mislitelja, krepki nos in okrogli krepki podbradek odločen značaj. Davorin je bil visoke rasti, močnega telesa in v starejših letih dobro rejen. Bil je prototip panonskega Slovenca, ki so večinoma visoke rasti in imajo bolj razvite podočne kosti, v tem ko smo mi korotanski Slovenci bolj čokaste postave. Tudi Raič in Razlag sta bila Panonca.

DAVORIN TRSTENJAK.

Davorin je bil izredno nadarjen in ko bi se bil posvetil vednostim, bi zavzemal v zgodovinski stroki nedvomno tako odlično mesto kakor Miklošič v jezikoslovni. Večkrat se mi je pritožil, da ni z Miklošičem vred šel na Dunaj. Tako so ga pa stanovske dolžnosti, ki jih je vestno izpolnjeval, gospodarske skrbi za izročena mu velika posestva in pomanjkanje knjig

zadrževale, da ni mogel s takim uspehom delati na slovstvenem polju, kakor bi lahko po svojih duševnih zmožnostih.

Bil je vsestransko izobražen in poznal leposlovno literaturo svetovnih narodov, da je bilo prijetno in poučno se ž njim o tem meniti. Ko sem tudi jaz, pustivši odurno politiko na strani, se bolj baviti začel z beletristiko, sem mu pošiljal svoja dela in veselilo me je, ako je bil zadovoljen in me pohvalil. Njegova kritična razsodba je bila vselej pravična in za mene merodajna.

V politiki pa je imel bister pogled in vselej sodil s hladnim razumom, nas mlajše bodreč k poštenemu delovanju in svareč, ako smo v političnih borbah izgubili mirno kri in preostro začeli postopati.

Shranjenih imam kakih 40 njegovih pisem od l. 1862. do 1889. in kadar jih zdaj vzamem v roke, se čudim na novo njegovi bistroumnosti v vseh literarnih in političnih vprašanjih in se hvaležno spominjam uprav očetovske njegove skrbi, s katero me je spremljal na vseh potih mojega življenja.

Največ pisem je iz l. 1872., ko smo „Narod“ preselili v Ljubljano in ustanovili „Narodno Tiskarno“, on pa je uredoval „Zoro“, za katero je moral, kakor se je mnogokrat pritožil, največ sam pisati. Potem je več pisem iz l. 1878., 1879., 1882., 1883., itd. do 1889. Vsa so obširna, obsegajoča 2 do 4 strani tesne pisave in dotikajo se vseh mogočih stvari. Ne bom jih tu objavljal, četudi so za zgodovino tiste dobe preimenitna. Naj se to pozneje zgodi, ko bo že mah porastel črez vse one dogodke. Zato jih, kakor mnoga druga pisma politično in literarno delujočih rojakov, izročim kranjskemu deželnemu muzeju.

Navesti hočem tu le nekatere za njegovo individualnost značilne odstavke.

Ponikva, 10./I. 1872. „Dragi moj! Jaz pa v Kostrivnico?“ (Povabil sem ga bil iz Šmarja, kjer sem tačas bival, naj me spremlja v Kostrivnico h godovanju župnika Ferenčaka, in mu pri tem naznanil, da se mislim preseliti v Ljubljano.) „Ha, ha, ha! Zakaj neki? Čuj, že teden dni ne morem iz hiše, Scirocco mi je tak protin v bedro desne noge nagnal, da nikamor ne morem. Če imaš kakšno mažo, mi jo pošlji. — Tako res greš med — Kranjce! Kesal se bodeš. Tako naglo bi se jaz ne preselil. Prvaka B. in C. že žago pilita, s katero te bosta požagala, kakor plašljivega Razlaga. Če imaš korajžo in moč kranjske filistre potolči, pojdi, pa jaz mislim, da ti in Razlag črez leto dni prideta nazaj na Štajersko. Si bral v „Novicah“, da izraz „štajersko“ = nepošteno, perfidno? — Kako boš iz prvega v Ljubljani živel? Od same prakse? Brate, če hočeš dosti pacientov dobiti, moraš več charlatan biti. Pa ti si prepošten. V Boga zaupaj, bode že šlo. Pa ne zaženi se preveč pri kidanju Avgijevega hleva“. — Potem toži, da za „Zoro“ ne dobiva pripravnega gradiva in nadaljuje: „Zopet sem ob eno skušnjo bogateji. Narod je ukaželjen, a literati so lenuhi, aristokrati, drugi se pa boje ljubljanskih „Geistermörder“. Ker ne grem več durch Dick und Dünn z dr. Bl., ki po piščalki vetrnjaka Costata pleše, še ni mojega lista oznanil. To imam hvalo, da sem 20 let brezplačno Novice podpiral. On je prva leta vsikdar v oznanilu naročnikom priobčeval, da zopet „slavni naš D. T.“ bode sodelavec. Več let sem moral kolednice pisati. Tako se povračuje. Hvala Bogu da ne živim ob milosti Bl. in o svoji papirnati Zori. Delal bodem nesebično za svoj narod do smrti in ne iskal na svetu zato

slave, ni dobička. Če se ne vidiva več, naj te spremi vsemogočni Oče nebeški in te varuje pred jezo mogočnih ljubljanskih očetov. Ako ti drugi nihče ne zahvali, kar si storil za svoj rod na Štajerskem, primi hvalo od mene. Človeka tolaži, če le eno zvesto dušo najde na svetu. Z Bogom! Ves. Tvoj Davorin. V veliki mačkini žalosti 10. prosinca 1872 večer ob 7. uri med velikim stokanjem pisano."

Oh, da res! Tolažilo me je v oni za me tako težavni dobi vedeti, da sem našel v življenju tako zvesto dušo, na katero sem se smel zanašati vsak čas.

Isto leto je Trstenjak ustanavljal „Pisateljsko društvo" in se zeló brigal za Prešernovo slavnost, o čemer bo še govor.

Toda ni bil zmerom tako ljubezniv z menoj. Včasi, ko se mu je zdelo, da ne hodim po pravem potu, je hudo zagrmel in mi bral take levite, da mi je kar šumelo po ušesih, na primer:

„V Ponikvi na Tomaževo 1872. Dragi prijatelj! Denes ne dobiš nič veselega iz mojega peresa. Dobil sem obilo dopisov od raznih delničarjev". (Tačas je že bilo ustanovljeno delniško društvo „Narodna Tiskarna" in jaz že v Ljubljani.) „Vsi mi pišejo, da niso zadovoljni z Vašim suhoparnim programom, ki se predstavlja kot oznanilo za dnevnik. Nekteri naravnost rečejo, da nočejo, da bi urednik Jurčič sam reprezentiral politiko „Narodovcev". Drugi mi pišejo: „V taboru Bl. C. grdi — egoizem, v taboru „Narodovcev" grdi — cinizem. Eden tebe imenuje „turbulentno glavo" — in to si, to jaz pristavim; drugi piše: „Za dr. V—ove in Jurčičeve odurnosti ne žrtvujem nič". Iz vseh dopisov vidim, da se išče glava. Tebe ne spoznajo za sposobnega — ne zameri mi, vsaj sem gotovo edini tvoj odkritosrčen

prijatelj, in bom še ostal, če se ravno ločiva na političnem razpotju, — Jurčiča materialni svet noče za vodjo, ker ne reprezentuje človeka v javnem statji;[1] vsaj poznaš filisterstvo, ki vpraša: Kaj pa je? — Tebe pa za božjo voljo prosim, premagaj se in ne hlepi po kakem vodstvu. Ti si za to ravno tako sposoben, ko jaz. Na eni strani trmoglav in nagel, na drugi zopet mehek; če ravno imaš načelo politično, kar ti zeló zamerijo: „V politiki ni treba poštenosti in vesti",[2] si še vendar poštenejši, nego kardinal Richelieu. Zakaj hudo gledaš Razlaga?" (Razlag je bil glasoval v dež. zboru kranjskem proti adresi narodne večine.) „Sporazumite se! — Hvalite Razlaga, da je bil zoper adreso, ker drugač bi je strahopezdljivci gotovo ne bili sprožili. Ne sodi prenaglo. Midva z Razlagom sva narodno stvar že pred 10 leti, ko še ti nisi bil rodoljub, vso na tanko pretresavala, kolikor sva zastopila takrat. Brez slabosti nisem jaz, ni ti, ali verjami, on je imel praktično osnovo podreti korupcijo, kojo je Costa prinesel v našo narodno stvar. Žalibog! niso ga Kranjci, na katere se je zanesel, popolnoma zastopili, ali korajže imeli ga podpirati. — R. ima prav, da neče biti načelnikom društva, ki list izdaja, kateri reakcijo podpira. Prav ima, kranjska adresa je izraz najgrje reakcije in verjemi mi, da so jo v cesarskem kabinetu ne nepovoljno sprejeli. Prijatelj! Tvoja politika je preplitva in politika „communis". Ti zmerom gledaš na efemerne efekte, ne pa

---

[1] Sic! „Statje" je Trstenjaku menda „Stellung."

[2] Ne vem, kako je prišel Trstenjak do take trditve, ker jaz tega nikoli nisem izrekel in sem zmerom bil in sem še tudi zdaj mnenja, da tudi v politiki je treba poštenosti in vesti. Najbrž so mi „Novice" kaj takega očitale, prav tako po krivem, kakor izrek: „Bobnati je treba!"

na premise in na konsekvence. Bog daj ti mirnega duha, ne bodi hudri budri! Če mi za „Narod“ kot dnevnik dobiš te naročnike, ki jih sedaj ima, bom opoklical vse svoje graje, in verjel, da tem nazorom pritrjuje znatna stranka. Če jih pa ne bo čez 400, tedaj skličite koj občni zbor. — — Lepo te pozdravim; privošči si sladko potico za božične praznike, pojdi lepo troštarja sv. Duha na pomoč klicat! — Dragi prijatelj, z narodom se ne igrajmo, posebno ne s tako ubogim, malim, kakor je slovenski.

Zdravo Jože! Dein grimmiger Freund Davorin.“

Odgovoril sem mu, da ne hrepenim po nobenem vodstvu, da pa sem uverjen, da bo „Narod“ kot dnevnik dobil gotovo več naročnikov, kakor jih je imel doslej.

Tacega hudega pisma nisem nikoli več dobil od Davorina, pač pa večkrat pohvalno.

Da bi mu izkazal svoje zvesto prijateljstvo in hvaležnost, sem aranžiral dve slavnosti, 1879. l. na Ponikvi štiridesetletnico njegovega pisateljevanja, pri kateri smo mu izročili zlato tobakero — Davorin je namreč nosljal tobak — in 7. sept. 1887 njegovo sedemdesetletnico v Slov. Gradcu.

Naj še dodam poslednje njegovo pismo, ki mi ga je poslal 25. nov. 1889, nekaj mescev pred svojo smrtjo in ki kaže, da se je do poslednjega časa zanimal za mojo usodo.

L. 1889. sem bil pri volitvah za deželni zbor spet izvoljen na Notranjskem. Bil sem skozi 12 let deželni odbornik in z mirno vestjo lahko rečem, da to mesto nisem smatral za kako sinekuro, ampak ves svoj čas posvetil opravilom dež. odbornika. Vzlic temu so moji nasprotniki sklenili, da me ne izvolijo več za odbornika, ampak le za namestnika, Kljuna pa za odbornika. In prišel je k meni Šuklje, in me nagovarjal, naj se

zadovoljim z namestništvom. Bil sem do dna svoje duše užaljen in tem bolj ogorčen, da je ravno Šuklje prevzel to misijo. Zakaj da me je ravno to Šukljevo postopanje tako silno osupnilo in ob enem užalostilo to bo on vedel, ko se bo spominjal volitve za dež. zbor 1883. l. in kar smo zanjo žrtvovali Schneid, Murnik, Zarnik, jaz in drugi.

Ker sem se jaz odločno uprl in ker je Povše bil tako pošten, da ni hotel proti meni nastopati, je tudi Kljun odjenjal in sem jaz bil spet izvoljen za odbornika.

Čestital mi je Davorin, ko sem bil za poslanca izvoljen in spet — poslednjič — mi pisal 25. nov. 1889:

„Dragi prijatelj! Zahvalim ti za čestitko, ki si jo mi poslal po telegrafu k mojemu godu. Čestitam Tebi, da si prišel spet v deželni odbor. V „Domoljubu“ in „Slovencu“ so se ti hudo grozili, da boš izpahnjen. Meni se ne godi dobro. Peronospora mi je letos bratvo pokvarila. Grd je konec XIX. stoletja — posebno v Sloveniji — ni nikjer značajev — sami „Streberi“. Bog te varuj nepoštenih potov — ostani nesebičen, značajen in dosleden. Moje zdravje ni najugodniše. Zdravstvuj! Ves Tvoj Davorin.“

Dva mesca pozneje, dne 2. februarja 1890 izdihnil je svojo blago dušo in spet sem moral govoriti ob odprtem grobu najpoštenejšega rodoljuba, kar jih je rodila slovenska zemlja, in enega najzvestejših prijateljev, po čigar smrti sem ostal prav sam, hrepeneč po miru in po zopetni združitvi z ljubljenimi prijatelji.

Naj še omenim nekatere podrobnosti iz njegovega privatnega življenja. V jedi in pijači je Trstenjak bil zmeren in živel uprav preprosto. Poštene vinske kaplje, da bi jo človek rad srkal, je malokedaj imel v svoji kleti. Pri Ponikvi pač ne raste takšno vino, da bi slovelo po svoji sladkosti. — Dr. Zarnik, ki ga je l. 1868. šel iz

Maribora obiskat, mi je večkrat pravil, da je na mizo prišel tak kislec, da ni vedel, je li to kis ali vino. Od te dobe sem se, kedar sem Davorina obiskal, pošalil: »Pa ne vinum Zarnikense!“

Tudi pri jedi ni bil izbirčen. Ko sem se enkrat na potu iz Celovca v Ljubljano pri njem zglasil v Starem trgu pri Slov. Gradcu, so prišli zvečer na mizo kisani blekci in dejal je, da je ta večerja že pripravljena bila za njega in kaplana, naj se tudi jaz ž njo zadovoljim. Toda kedo je v njegovi družbi se menil za jed in pijačo? Vse omizje je bilo kmalu v živem razgovoru, v katerega je vpletal Davorin svoje opazke, polne zdravega humorja in spet resne in izpodbudne. Kdor je kedaj bil v njegovi družbi, se je moral klanjati sili njegove individualnosti, ga spoštovati in ljubiti.

Njegova gostoljubnost je bila uprav slovanska. Najbolj ga je veselilo, kadar so ga obiskali mlajši pisatelji, katere je izpodbujal k spisovanju. Ni ga bilo v tisti dobi pisatelja, posebno iz Štajerskega, ki se ne bi bil oglasil pri Davorinu in se po več dni, tudi po cele tedne mudil pod njegovo streho. Ko je Jože Ogrinec bolehal, povabil ga je Trstenjak, in ostal je menda dva mesca na Ponikvi, dokler se ni popolnoma ozdravil.

Še dva predmeta sta se ponavljala skoro v vsakem pismu: tožbe o slabem zdravju in o slabem gospodarstvu. Ni se mu videlo, da bi bil slabega zdravja, pač pa se ga je lotila dostikrat, kar je sam priznaval, neka melanholija, izvirajoča iz spoznanja, da ne more v vednostih tega dosegati, kar bi lahko, ko bi živel v drugih okoliščinah. Moja diagnoza je zmerom bila, da ima sicer zdrav organizem, le nervozen da je in madronast, hipohondrski.

Z gospodarstvom ni imel sreče, ker je na to stran bil nepraktičen in ga tudi ni veselilo, intenzivno se

pečati s kmetskim gospodarstvom. Vendar si je, kakor mi je večkrat pravil, prihranil kakih 3000 gld. za stare dni, ki jih je pa pred smrtjo razdelil menda med žlahto, tako da je njegova zapuščina bila prav skromna. Tabakero in bokal, ki smo ga mu podarili ob pedesetletnici, sta v posesti njegovega sorodnika, župnika Trstenjaka, ki mi je obečal, da ju bo podaril deželnemu muzeju kranjskemu. — —

In zdaj se ločim od tebe, Davorine, — srečala pa se bodeva še večkrat v svojih spominih — in nadaljujem, kar smo še doživeli 1863. l., ki se je, kakor se je neugodno za nas Slovence pričelo, tudi neugodno končalo.

5. VOLITEV V CELJU 14. DECEMBRA L. 1863.

Celjski advokat dr. Mörtl, ki je bil l. 1861. izvoljen od kmetskih občin celjskega okraja, se je odpovedal poslanstvu in nova volitev je bila razpisana na dan 14. decembra. Ker je dr. Razlag že bil v Brežicah, smo seveda precej na njega mislili in on je prevzel kandidaturo. S pismom z dne 16. nov. me je povabil, naj se udeležim zaupnega shoda pri Zidanem mostu prihodnjo nedeljo.

„Čeravno je nedvojbeno“, tako nadaljuje v pismu, „da bode zastonj naš napor, hočemo vendar z očitnim načrtom stopiti na beli dan. Jaz sicer tega nisem nakanil, ker je sedaj še tako iskreno delovanje v dež. zboru brez uspeha za našo narodno reč, ali ker me je več rodoljubov opomnilo dolžnosti, za ktero se imamo boriti do hladne gomile, ne smem tudi jaz zaostati, akoravno se še preslabega čutim za tako breme, s kterim ne iščem ne slave, ni dobička, ker mi sovest prvo nadomestuje, drugo pa imam pri svojih navadnih obilnih

opravkih. — Če Vam je mogoče, pridite v nedeljo in če ne bo druzega uspeha, bomo vsaj v iskreni družbi veselili se nekoliko ur. Tudi bi Vas rad osebno poznal, ker sem že veliko slišal o Vašem iskrenem rodoljublju. Bodite zdravi! Vaš iskreni prijatelj dr. Razlag.

V Brežicah dne 16. listopada 1863."

Peljal sem se na Zidani most, ker sem sam želel osebno spoznati moža, ki je že od l. 1848. slovel kot rodoljub in pisatelj. Tam sva se prvikrat videla, si v roke segla in postala prava prijatelja, čeprav včasi nisva bila istih nazorov.

Predno pa popišem vtisk, ki mi ga je naredil dr. Razlag, naj nadaljujem, kako se nam je godilo pri tej volitvi. Pri shodu, h kateremu so prišli nekateri rodoljubi iz Celja in Savinjske doline, smo sklenili, da izdamo oklic, katerega spisati se je meni naložilo. V oklicu sem poudarjal vse lastnosti, ki jih mora imeti dober poslanec, da mora biti neodvisen, dobro poučen o kmetskih zadevah, zgovoren, naroden itd. Vse te lastnosti da ima v obilni meri naš kandidat dr. Razlag. Oklic se je natisnil v „Novicah" in v posebnih iztisih razpošiljal volivcem. Na to se je sam dr. Razlag oglasil in razvijal svoj program, ki je tudi bil priobčen v „Novicah" in razposlan volivcem.

Po teh pripravah sem bil popolnoma uverjen, da tačas zmagamo. Kateri volivec pa bi mogel prezreti tako navdušen oklic? Zvečer pred volitvijo sem tudi jaz bil v Celju, kjer smo se zbrali v čitalnici. Prišlo je nekaj oddaljenih volilcev iz zgornje Savinjske doline, ki je že bila močno probujena. Tu sem pozvedel, da imamo nevarnega protikandidata Lichteneggerja, okrajnega predstojnika. On je bil poprej v Zagrebu vladni komisar in ko so avstrijske uradnike odpravljali iz Hrvatskega, so njega poslali v Celje. V Zagrebu se je

bil navzel nekoliko narodnega duha in se vedel prikupiti županom celjskega okraja.

Drugo jutro smo pričakali volivce, ki so iz vseh krajev dohajali, in agitirali za Razlaga. Pridobili smo jih precej, a pri volitvi je dobil Lichtenegger 115, Razlag le 99 glasov. Torej smo ž njim vdrugič propadli. Prav klavrni smo bili, ko smo se opoldne usedli h kosilu, na katero nas je bil povabil dr. Kočevar. Tarnali smo, da je ljudstvo tako brez narodne zavesti in se da od vsakega uradnika voditi. Kočevar je mirno poslušal. Potem je dejal: „Kaj vi! Vi ste še mladi in doživeli boste še boljše čase. A jaz sem star in menda ne bodem doživel kake narodne zmage“. Končno smo se umirili, in nas je najbolj ohrabril Razlag sam, ki je bil miren in celo ponosen, da je vzlic vladnemu pritisku dobil toliko glasov. Ločili smo se z najboljšimi upi za prihodnost, v roke si segajoč, da bo vsak v svojem okraju delal s podvojeno silo.

In tudi Kočevar je še doživel celo vrsto narodnih zmag.

6. DR. RADOSLAV RAZLAG.

Tudi on je bil panonski Slovenec, visoke rasti, pa suhega telesa in ne tako močan, kakor Davorin in Božidar Raič. Bil je simpatična oseba, toda ona iskrena ljubezen, ki sem jo čutil do Davorina, ni se v meni do Razlaga razvila. In to je naravno, ker se človek nikoli ni mogel na njega zanašati, da ostane dosleden pri sklepih, bodi si svojih ali strankinih.

Čelo je imel bolj nizko in imel bolj omejen svetozor. Mehkega značaja je bil, da, prav mehkega. Če je zadel ob večji upor, pa je vrgel puško za plot in s

tem spravil večkrat svoje privržence v velike zadrege. Nikdar nismo vedeli za gotovo, ali bo vztrajal pri nalogi, ki jo je prevzel.

DR. RADOSLAV RAZLAG.

Tudi v delavnosti se pač ni dal primerjati z Davorinom in dostikrat sem slišal iz njegovih ust: „Fantje, le delajte!“, on pa je roke križem držal.

Pošten pa je bil vseskozi in dasi je po svoji preselitvi v Ljubljano precej spoznal, da bi tam mogel izhajati le, ako se brezpogojno vda Bleiweis-Costovemu vplivu, tega vendar ni storil, ker je uvidel, kake slabe nasledke je zakrivila Costova politika za Slovence. L. 1877. je zapustil spet Ljubljano in se vrnil med svoje štajerske rojake.

Umrl je v Brežicah l. 1880. K pogrebu sva se iz Ljubljane peljala samo jaz in poslanec Navratil. Po končanih cerkvenih obredih sem ob odprtem grobu govoril slovo in Razlaga proslavljal, kakor je res zaslužil

kot iskren in pošten rodoljub, ki je delal za Slovenstvo in njega združenje z bratskimi jugoslovanskimi narodi v času, ko je še med Slovenci povsod spala narodna zavest.

Davorin Trstenjak se mi je v posebnem pismu zahvalil, da sem tako lepo častil Razlagov spomin. Pri tem je omenil, da je precej' po Razlagovi smrti pisal njegovi vdovi, da bi mu naj izročila pisma, ki jih je R. dobival posebno v prejšnji dobi od mnogih rodoljubov, pa vdova je odgovorila, da je vsa pisma, kar jih je našla, sežgala.

Res škoda, da le malokdo hrani zasebna pisma, ki so vendar najboljše zrcalo časa, v katerem so se pisala in bi izvrstno služila zgodovinarjem za karakteristiko oseb in vsega literarnega in političnega delovanja.

Jaz sam na to stran nisem brez vse krivde. Vendar sem nekaj imenitnejših ohranil, posebno od Davorina Trstenjaka. Veliko jih je od Schneida, manj od drugih političnih sodelavcev. Med temi so: Tomšič, Jurčič, — nekaj njegovih sem že objavil v „Ljublj. Zvonu“ — Andrej Einspieler, Cigale, Cimperman, Raič, Rapoc, Svetec, dr. Turner, dr. Benj. Ipavic, Bož. Raič, Jos. Šuman, Erjavec, Macun i. dr.

Vsa ta pisma sem deloma že izročil, ostala pa še bom oddal dež. muzeju kranjskemu, da jih o svojem času lahko porabi kak zgodovinar, ki bo opisaval dobo od 1861. do 1885. leta.

S propadom v Celju je bilo neveselo končano 1863. leto.

IV.

LETO 1864.

1. SLAVNOSTI V MARIBORU IN PTUJU L. 1864.

Mariborska čitalnica, ki je bila tista leta izredno delavna, je tudi to leto napravila veliko slavnost in sicer v mestu samem, v Kartinovi dvorani, pred katero je bil velik vrt za goste.

Pri tej slavnosti smo prvokrat slišali prekrasni „Kdo je mar?“, ki ga je dr. Benj. Ipavic sam dirigiral. Zraven te veličastne pesmi sta se peli še dve njegovi skladbi, katerih besedilo je bilo od mene, dvospev „Prisega“ in čterverospev „Ljubici pod oknom“. Celo slavnost sem obširno popisal v „Novicah“, posebno muzikalni del, in med drugim pravil: „Kako bi vam popisal neizrekljive občutke v naših prsih, vso svojo radost in navdušenost, ko smo poslušali to pesem („Kdo je mar“?)! Ali kaj pravim, to ni pesem, to je veličastna kantata, doneč slavospev, svoji mili domovini v čast spevan od nje zvestega sina“. Potem popisujem („Nov.“ l. 1864. na str. 281) posamezne odstavke in dostavljam: „Po končani pesmi so zagrmeli slava-klici slavnemu rojaku, da se je dvorana tresla. S to skladbo je dr. Benj. Ipavic stopil na prvo mesto med našimi skladatelji. On ni samo skozinskoz izurjen umetnik in neizmerno bogat v izvirnih napevih, temuč tudi vedno naroden. In kakor je slavni Rihar temelj položil naši cerkveni glasbi, tako se z dr. B. Ipavcem začenja nova doba umetne naše svetne glasbe“.

Dvospev „Prisega“ sta izborno pela gospa dr. Dominkuševa in notar Ratej, četverospev „Ljubici pod oknom“ pa je pel kvartet, ki ga je Ipavic s seboj pri-

peljal iz Gradca. „Tako mila in v srce segajoča“ — poročal sem v „Nov.“ — „je ta pesmica, da v tihi noči peta gotovo mora omehčati srce, ako bi tudi kameneno bilo.“ — Pa tista, kateri sem spesnil to pesmico, ni je slišala nikdar. Morda, ko bi jo bila slišala, bi se tudi njej bilo omehčalo srce. Pa je ni slišala in je ni. —

In zdaj so mene in bistriške pevce vabili v Ptuj, naj pridemo k slovesni otvoritvi tamošnje čitalnice dne 5. septembra. Temu vabilu sem se tem rajši odzval, ker sem želel se bliže seznaniti s Hermanom in Raičem in ker je predsednik čitalniški bil Čuček, notarski koncipient, ki je imel vinograd blizu Slovenske Bistrice in ki je, kadar se je pripeljal iz Ptuja, glas dal v Slov. Bistrico, da smo ga obiskali. In vselej smo šli brez zamude in marsikatero veselo uro preživeli v njegovi družbi. Imenitno pa je bilo vino, ki ga je imel v kleti, kapljica ljutomerska iz samih cibeb šipona (Mosler) naprešana, sladka, skoraj gosta, najfinejšega okusa, še iz imenitnega 1834. leta. Pikolit, ki sem ga v Gočah pri Vipavi pokusil, je bil podoben tej kapljici, katere je Čuček tri polovnjake (850 litrov) imel v kleti. Po njegovi prerani smrti — umrl je leta 1866. za osepnicami — bilo je to vino, ki ga je bilo še tri polovnjake, prodano liter po 1 gld.; — pač prenizka cena!

Čuček je bil pošten narodnjak, delujoč brez vsega hrupa, in pri nas vseh prilubljen. On je pozdravil nas goste, ki smo prihiteli od vseh strani (iz Celja dr. Sernec in mnogo drugih). Pri besedi sem imel govor o pomenu in namenu čitalnic.

Kaka navdušenost nas je navdajala pri teh narodnih slavnostih naj izpriča začetek dopisa, ki sem ga poslal „Novicam“ (1864. str. 303): „Radujte se slovenski bratje! Veseli se, Slovenija! Zopet se ti je rodilo krepko in zdravo dete, ki bode rastlo in se razcvetalo

tebi na čast. Zopet se ti je postavil veličasten dom, v katerem se bode pela in povzdigovala tvoja slava! Še mi srce veselja poskakuje, še mi spomin srečnih ur, ki smo jih uživali 5. septembra v starodavnem Ptuju, v prsih obuja nepopisne občutke radosti in mi moti peró, da si skoro ne upam dostojno popisati imenitne, ne le za ptujsko mesto in okolico, temveč za vse štirske Slovence velevažne slavnosti.“ In v takih ditirambih nadaljujem. Zares lepi in spomina vredni časi!

Ta dan sem se dosti pogovarjal s Hermanom in Rajčem in ž njima sklenil trajno prijateljstvo.

2. MIHAEL HERMAN.

Dva Slovencem v resnici pravična Nemca sem poznal v svojem življenju; prvi je bil Herman, drugi Schneid. In ta dva moža, ki sta se čutila Nemca in ki nikoli nista mislila kratiti Nemcem najmanjše pravice, so njihovi nemški rojaki s pravo besnostjo napadali kot renegata in izdajavca svojega naroda. Kaj naj potem mi porečemo, in kako naj dovolj črno stigmatizujemo tiste, žal, mnogobrojne sinove našega naroda, ki ne samo da se hočejo preleviti v Nemce, ampak tudi svoj lastni rod z divjim sovraštvom preganjajo. Pečat judeštva jim ostane pritisnjen na čelo.

Herman je bil za pol glave višji od mene. Lice njegovo je bilo podolgasto, zmerom obrito, čeljusti malo naprej moleči, zobje dolgi, tako da so zgornje ustnice jih pokrivale le, če je usta stisnil. Večkrat mi je pravil, da mu je ta nedostatek prav neprijeten, kajti stisnjene ustnice kažejo na odločen značaj. Zato se je privadil usta stiskavati in se je le pri smehu pokazavalo, da zobje naprej štrlé. Života je bil suhega. Da si ohrani

zdravje in si mišice okrepča, imel je v svoji sobi v Gradcu telovadne priprave; tudi konja za jahanje si je najel.

V jedi in pijači je bil zmeren in sčasoma celo postal vegetarianec, kar mu pa je prav slabo ugajalo in bilo gotovo krivo njegove rane smrti. On je sicer, hvaleč vegetarianizem, trdil, da si bo s tem

M. HERMAN.

življenje podaljšal do sto let, in nam drugim, ki smo uživali, kar je edino pravo za človeka, mešano hrano, prerokoval rano smrt. Pa se je temeljito zmotil. Vegetarianska hrana mu je želodec tako pokvarila in oslabila, da nobene jedi ni več mogel prebaviti, in umrl je pred časom, ko bi po svojem sicer zdravem telesu še lahko bil dočakal višje starosti.

In takih slučajev, da vegetarianska hrana nikakor ni koristna, vsaj nam Evropejcem ne, sem več doživel. Omenim naj le Radivoja **Poznika**, ki je leta 1879.

izdal „Slavjanski almanah“. Bil je krepek fant. Ko je dovršil tehniške študije, stopil je v državno službo ter bil prideljen dež. stavbinskemu uradu na Dunaju. Postal je vegetarianec in mlad umrl.

Herman je ostal samec, ker se za ženske sploh nič ni menil. V družbi je rad bil vesel in nam ni zameril, ako smo se šalili o njegovem vegetarianstvu.

Na govore v deželnem in državnem zboru se je vestno pripravljal. On ni nikoli govoril ex abrupto. Vsak govor si je napisal, ga pilil in pilil in spet prepisal, preden ga je sprožil. Žal, da je imel le rahel glas, in še ta se mu je ustavil, če je dalje časa govoril. Zato je vsak njegov govor ena logična celota brez vseh nepotrebnih fraz. Njegova nemščina je bila precizna, vsak stavek izvirajoč iz poprejšnjega. Iz vsake besede se je poznalo, da govori iz globokega prepričanja in da mu je resnica in pravica nad vse.

Slovenščine se je dobro naučil, dasi javnih slovenskih govorov ni rad govoril. Imam v rokah njegovo pismo iz l. 1864., tri strani obsegajoče, ki je čisto pravilno slovensko pisano.

Ker sva skupaj delovala v štaj. deželnem zboru od l. 1867. do 1875. in v državnem zboru od l. 1873. do njegove smrti, bom še večkrat imel priliko o njem govoriti.

V oporoki je Herman imenoval svojega prijatelja profesorja Žitka v Ptuju za glavnega dediča. Toda pokazalo se je, da je Herman bil nekemu konservativnemu aristokratu v Gradcu podpisal kot porok menico za več tisoč goldinarjev, kateri znesek se je moral plačati iz zapuščine, in tako za glavnega dediča ni nič ostalo.

3. BOŽIDAR RAIČ.

Krepka, visoka postava, široke prsi in široka pleča, glava okrogla, lice okroglasto, čelo visoko, na temenu redki lasje, nos debelkast, na sivih očeh naočniki, ustnice bolj debele, podbradek okrogel — takšen je stal Božidar pred menoj. Še tisti večer v ptujski čitalnici sva se pobratila. Vabil me je v svoje Haloze, pa jaz nikdar nisem imel prilike ali časa, obiskati ga na njegovem gostoljubnem domu.

Bil je pravi govornik za ljudstvo. Njegov krepki glas je prodiral na vse strani, da so pri taborih, ko je zbrano bilo včasi do 10 tisoč poslušavcev, ga slišali tudi najbolj oddaljeni. In govoriti je znal in s svojo ognjeno besedo segati vsem v srca, ker so vsi čutili, da, kar govori, prihaja mu iz srca, ki je poznalo edino ljubezen, svoj slovenski narod. Slišal sem ga na taborih v Ljutomeru in Ormožu in nisem se čudil ljudski navdušenosti, ki je vzplamtela pri njegovih besedah. Ko je vzdignil roko kakor k prisegi in z gromovitim glasom pozval narod: „Prisegajte, da zmerom zvesti ostanete svojemu slovenskemu narodu in slovenski domovini! Prisegajte!“ vzdignile so se vse roke in odmevali so tisočeri klici: „Prisegamo!“

Tako je bil zamaknjen v svoj govor, da še telesnih bolečin ni čutil. Na ormoškem taboru sem med njegovim govorom naenkrat zapazil, da mu kri kaplja od desne roke. Tesar, ki je zbijal oder, zabil je eden žrebelj tako nerodno, da je ostri konec molel iz deske. Ko je Raič v svoji navdušenosti udaril po deski, mu je žrebelj predrl kožo na roki, a on tega ni čutil. Šalili smo se potem, da je dejansko pokazal, da je res pripravljen tudi svojo kri prelivati za svoj narod.

BOŽIDAR RAIČ.

„Vsak čas! je resno odgovoril, in Bog mi daj priliko, da to dokažem.“

Bog mu je res dal priliko to dokazati, če tudi ne v pravem pomenu besede. Kajti s tem, da se je dal voliti v državni zbor, si je, kakor je sam poudarjal, spisal smrtni list.

„Ali — ali!“ smo dostikrat čuli iz njegovih ust. „Ali naj vlada dovoli nam naše pravice, ali —“ in pretil je s pestjo. Za to smo ga včasi v šali imenovali: „Ali“.

Ko je po Hermanovi smrti l. 1884. bil izvoljen v državni zbor in prišel na Dunaj, sem se silno veselil njegovega prihoda, ker sem v njem dobil odličnega sobojevnika proti prijenljivosti in omahljivosti marsikaterih naših poslancev. Prišel je z dobrimi upi, da bo kaj opravil, toda kmalu je uvidel, da vladajoči faktorji poslance le mamijo z besedami in obljubami, dejanj pa nikjer nič ni. In postal je potrt in bi bil najrajši nazaj zbežal v svoje ljubljene Haloze.

Leta 1886. sem tudi njemu moral govoriti nagrobni govor in spet sem imel enega iskrenega prijatelja manj na svetu.

Leta 1864. pa je bil v najbolji moški dobi, neustrašen, energičen, delaven in vsakega bodreč k delu za stiskani narod.

Pri neki priliki smo se tudi pogovarjali, kako potreben bi nam bil list za prosto ljudstvo na Štajerskem in večji politiški časnik. Kajti to je vsak priznal, da tedenske „Novice" nikakor več ne zadostujejo za vse Slovence. To smo pa tudi vedeli, da dr. Bleiweis svojih „Novic" ne bo povečal ali pa celo v dnevnik izpremenil.

In glej, ko smo mi se le posvetovali, ne da bi prišli h kakemu sklepu, presenetil nas je Andrej Einspieler z naznanilom, da začne ob novem letu 1865 izdavati politiški list „Slovenec" po dvakrat na teden. Ta vest nas je na Štajerskem silno razveselila in obetali smo Andreju, da mu bomo pridno dopisovali, kar se je tudi zgodilo.

In tako se nam je povoljno končalo 1864. leto.

4. SENTIMENTALEN ROMAN BREZ ROMANTIČNIH DOGODKOV.

Leta 1864. razen čitalniških slavnosti ni bilo nobenih za štajerske Slovence važnih dogodkov, pač pa je to leto mi ostalo za vselej v spominu, ker sem se prvič in poslednjič v svojem življenju prav pošteno zaljubil.

Minulo je od te dobe štirideset let, pa še so mi tisti dnevi, o katerih Schiller poje:

„O dass sie ewig grünen bliebe,
Die schöne Zeit der jungen Liebe!"

PAVLINA SCH.

v živem spominu. Ker so že vse osebe, s katerimi sem takrat prihajal v dotiko, zdavnaj v večnosti, ne zakrivim nobene indiskretnosti, ako pripovedujem svoj srčni roman, v katerem pa končno ni bilo nobenih romantičnih dogodeb.

V pustnem času je bila imenitna svatovščina v Studenicah pod Poličanami v bogati Vreclovi hiši. Sin se je oženil z neko deklico iz daljše moje žlahte, hči pa se je isti dan omožila z nekim bistriškim meščanom. Tudi jaz sem bil povabljen, pa sem se odpeljal šele na kosilo, ker nisem mogel poprej oditi. Ko sem prišel, so svatje, katerih je bilo nebroj, že začeli posedati okoli mize. Ogledam se in zagledam svojo bratranko — prav za prav sta njeni in moj oče bila bratranca — Luizo iz Laškega trga. Prerijem se skozi množico do nje. Veselo me pozdravi:

„Bala sem se že, da ne prideš. To bi bilo dolgočasno, ker skoraj nikogar tu ne poznam. Zdaj pa se

skupaj usediva k mizi, ti v sredi, jaz na eni strani in na drugi —", obrne se k deklici, ki je stala zraven nje, „Pavlina! ali se še ne poznata? Pavlina Sch. je iz Bežjega grada. Bila je v institutu in se zdaj izučena v vseh vednostih vrnila domov. Ta mladi gospod pa je doktor iz Slovenske Bistrice. No kako se ti kaj godi? Ali si še prost?" Tako je Luiza žlabudrala. Pavlina me je obrnjena k meni radovedno pogledala s svojimi čudovito bleščečimi črnimi očmi. In zgodilo se mi je, kakor Prešeren poje:

„Pogleda njen'ga vžival sem sladkosti,
Dokler da je srce dobilo rano."

Pa je zares bila lepota, kakršne nisem videl ne prej ne poznej. Srednje visoko, gladko čelo so obrobljali gosti, črni lasje, zvezani v debelo kito. Črne obrvi in goste trepalnice so obkroževale njene čarobnočrne oči, katerih svit me je omamil. Nos je bil raven, ne pretanek, usta majhna z rožnatimi ustnicami, za katerimi so se, kadar se je nasmehnila, zabliščali ko alabaster beli zobje. Bila je lepe rasti in ker se tačas še niso z modrci pasale do osje tenkosti, ni ob pasu bila pretenka. Le obleka mi ni ugajala. Tačas so bile že krinoline v modi. Njen glas je bil mil, mehak, nekako otožen. Zgovorna ni bila in ni bilo lahko iz nje izvabiti besede.

Usedli smo se k mizi, jaz med Luizo, ki je zmerom vedela kaj šaljivega praviti, in Pavlino, ki se je le malo mešala v pogovor.

„Kaj pa ti?" vprašam Luizo, „še ni nobeden potrkal?"

„O, ne skrbi za mene, ga že imam in on mene. Po veliki noči te povabim na svatbo. Le pridi in preskrbim ti družico, da je boš vesel."

Pri tem je šaljivo pogledala na Pavlino, ki je zlahka zardela.

Le prehitro mi je potekel čas, ker sem se moral še pred nočjo vrniti v Slov. Bistrico. Bila je za drugo jutro napovedana sodnijska komisija na Šmartnem, kjer je bil pri tepežu neki človek smrtno ranjen.

Pri odhodu sem obljubil, da se prihodnji dan proti večeru vrnem.

Na Šmartnem sem župniku Vošnjaku, ki je bil brat Pavlinine matere, pravil, da sem se srečal z njegovo nečakinjo in naročil mi je, da jo pozdravim in povabim na obisk.

Hitel sem doli od Šmartna in se spet peljal v Studenice, pred očmi imajoč vedno tisti čarobni obraz. A ko sem prišel v Studenice, so mi pravili, da sta se obe gospodični že odpeljali.

Gospod Sch., katerega edini otrok je bila Pavlina, je bil pred kakimi 20 leti prišel iz Bavarskega, da na Spodnjem Štajerju kjerkoli začne pivo variti. Prinesel je s seboj lep denar, slišal sem, od 60 do 70 tisoč gold. V Laškem trgu se mu je zdel ugoden kraj za pivovarno. Nakupil si je potrebno zemljišče, postavil potrebna poslopja in začel variti pivo. V trgu je videl lepo deklico, Reziko Vošnjakovo, hčer bratranca mojega očeta. Zaljubil se je vanjo in jo poročil. A bil je slab gospodar in lahkomiseln veseljak. Za pivovarno se ni dosti brigal, vozil se v Celje in drugam in postal strasten igravec na karte. Žena ni imela dovolj eneržije, da bi ga brzdala in zapravljal je pri igranju na tisočake. Prodal je pivovarno v Laškem trgu in si kupil graščinico Bežji grad, da je prišel bliže Celja, in je tu uredil pivovarno, pa tudi s slabim uspehom, ker se sam ni brigal za delo in je vse prepuščal delavcem, ki so večkrat pivo tako izkvarili, da so ga kar izliti morali.

Sch. pa je skoro vsak dan sedel v Celju v kavarni in igravci so se kar trgali, da so smeli ž njim igrati, ker jim je bil dobiček gotov. Žena in hči sta se dostikrat za njim peljali v mesto, da bi ga spravili od kart in domov, pa sta morali včasi po cele ure čakati, preden je nehal igrati, navadno zaigravši vse, kar je s seboj imel v žepu.

Pavlina je bila edina hči, in kot edinega otroka sta jo oče in mati prav obožavala in jej izpolnjevala vsako željo. Bila je pa tudi ona vdana svojemu očetu in ga tako ljubila, da si še misliti ni mogla, da bi se kedaj od njega ločila. Vsaka očetova beseda ji je bila sveta, njegova volja tudi njena volja, tako da ni imela ni pičice samosvoje volje. Prodreti v tako srce, to sem kmalu videl, ne bo šlo lahko, tem manj, ker je vse gledala le tako rekoč z očetovimi očmi. Oče pa je bil trd Nemec, se sicer ni brigal ne za politična, ne za narodna vprašanja, pa vse slovensko narodno gibanje se mu je zdelo nezmiselno in celo smešno.

Po Veliki noči torej dobim vabilo od Luize na njeno svatbo in se odpeljem na določeni dan v Laški trg. Pavlina je res bila moja družica. V beli obleki z rdečkastimi rožami v črnih laseh se mi je zdela nadzemeljsko bitje. Po poti sem premišljeval, kako jo hočem obgovoriti, kako jo zabavati. A ko sem zdaj stal pred njo, mi je zastajala beseda in stisnil sem ji le mehko, nežno ročico. Pristopila je njena mati, katere še nisem poznal, bolj mala, čedna, dobro rejena brinetka, o kateri bi vsak sodil, da je starejša sestra, a ne mati Pavlinina. Ona me je predstavila svojemu možu, ki je stal med drugimi svati. Močan mož, velik, širokopleč, s krepkimi, bolj trdimi črtami v obrazu in rjavimi lasmi, stisnil mi je s svojo veliko roko tako krepko mojo, da me je zabolelo.

Po poroki je bil, kakor navadno, zelo dolgotrajen obed, da smo mladi ljudje že težko pričakovali konca in zatem plesa. Jaz sem se v mladih letih rad zasukal v plesu, posebno, če sem mlado, simpatično deklico držal okolo pasa. Največkrat sem prosil Pavlino za kako turo, pa ona ni bila posebna prijateljica plesa. Tudi je večkrat izginila iz sobe, v kateri smo plesali, in zapazil sem, da hodi z materjo v postransko sobico, odkoder se je slišal hrup igravcev na karte. Tam je Sch. sedel za mizo in, kakor običajno, izgubljal. Zato bi ga mati in Pavlina radi bili spravili od igre v obedno sobo, kjer so se vrstile napitnice in se je prepevalo, pa ni se hotel vzdigniti.

Mi mladi smo pa med plesom aranžirali razne igre, med temi tudi tako zvani, pri družinskih veselicah jako priljubljeni „Polstertanz“. Gospodje in gospodične stopijo v krog, za roke se držeč, v sredi kroga pa stoji gospod, oziroma gospodična z blazinico v roki. Ves krog se suče okoli njega in končno vrže gospod blazinico pred tisto gospico, katero je izvolil. Oba poklekneta in se morata poljubiti. Prvi sem jaz stal v krogu in položil blazinico med splošnim ploskom k nogam Pavlininim. Pokleknil sem, a ona se je branila, dokler je ni nevesta prisilila, da je morala poklekniti. Vsa zardela je to storila in meni v oči so gledale nekako plaho njene črne, blesteče oči. Potegnem jo k sebi in poljubim jo prav pošteno na njene mehke rdeče ustnice. Vrelo je v meni in najrajši bi jo bil v objetju obdržal za vse žive dni. Pa ona je naglo vstala in stopila na svoje mesto v krog.

Pozneje sem še večkrat pri družbinskih veselicah poljuboval dekleta, pa le mehanično, ker je to zahtevala navada. Onega, dejal bi električnega toka, ki je od Pavlininih sladkih ustnic se razlil po vsem mojem ži-

votu, nisem nikdar več čutil. Zdi se mi pač verjetno, da življenje in vsi pojavi njegovi so le električni toki.

Hitro je minula noč, v jutro pa sem se že moral odpeljati. Pri slovesu je Pavlinina mati me povabila, da naj jih kmalu obiščem na Bežjem gradu.

To sem seveda rad storil. Že prihodnjo nedeljo sem se odpeljal v Celje, odkoder vodi kratka pešpot med travniki in njivami h gradiču, stoječemu ob robu teharskega griča, ki se tu končuje. Za enonadstropnim gradičem so po eni strani gospodarska poslopja, po drugi precejšnji vrt s senčnico v sredi. Razgled iz oken na zahodno stran kaže v daljavi Žolčpaške planine in Savinjsko dolino s celjskim mestom, na severni strani se vidi Pohorje s predgorami, Vojnik in vse te vasi, ki se tod širijo. Za vso to razgledno lepoto nisem maral, videl sem le najkrasnejšo lepoto, Pavlino, pred sabo.

Prišel sem dopoldne, ostal pri obedu in ker nisem doma imel posebno nevarnih bolnikov, sem se šele drugo jutro odpeljal. Šetali smo se po vrtu, pa spet se vrnili v majhni salon, kjer je stal glasovir, in govorili, sam ne vem, o čem. Pavlina se je usedla h glasoviru in jaz sem moral popevati kak solo, spremljan od nje, za kar sem pa bil premalo izurjen, da se je včasi srčnò smejala pri mojih napakah.

In odslej sem skoraj vsako nedeljo zahajal na Bežji grad. Navadno sem tam našel celjskega odvetnika dr. Sajovica starejšega, ki je bil precej bolj prileten od mene. S početka sem ga sumil, da pohaja za Pavlino, a kmalu sem se uveril, da se za Pavlino ne briga in je le obočevavec njene matere, pa nikakor ne v slabem zmislu. Ostala sva ves čas v prijaznih odnošajih in večkrat skupaj šla v mesto, kadar sem se vračal na kolodvor. Ker je tudi Pavlinin oče bil prav vljuden proti meni, sem gojil najlepše nade in kadar sem spet bil

na potu, sem vselej trdno sklenil, da danes se mora odločiti, in po glavi so mi hodile besede, katere naj izpregovorim. Pa ko sem stal pred Pavlino, zastajala mi je govorica in teh besedic, ki so vendar tako kratke in se tako lahko dado izgovoriti, besedic: „Jaz te ljubim!“ nisem mogel spraviti iz ust.

Že se je bližal avgust in zdelo se mi je, da nisem dalje ž njo, kakor takrat, ko sva se prvokrat srečala. Zdelo se mi je, da še nisem našel, in bal sem se, da nikoli ne najdem pota v njeno srce.

Bil je konec avgusta krasen, gorek poletni dan in jaz spet v Bežjem gradu. Gospoda ni bilo doma, gospa se je mudila v kuhinji in šetala sva se s Pavlino po vrtu. Prideva k senčnici, v kateri je stala mizica in klopi. Na mizi je ležal neki ilustrovan nemški list. Vstopim in tudi ona vstopi v hladno senco, ki jo je delala gosto zaraščena divja trta. Oba se usedeva, jaz zraven Pavline in začnem gledati slike v knjigi. „Zdaj govori, zdaj!“ šumelo mi je po glavi.

Drugod sem v družbi deklet in gospé bil zgovoren in šaljiv in nobena me ni spravila v zadrego. In tu pred sedemnajstletnim dekletom pa takšna plahota!

Pri gledanju v knjigo sta se najini lici tako zbližali, da sta se skoraj dotikali. In položil sem svojo levo roko lahko okoli njenega pasa, z desno pa sem prijel njeno mehko belo desnico in jo stisnil in ona je ni odtegnila. In zdelo se mi je, da je zadrhtela pri mojem stisku. Obrnil sem se naglo do nje in poljubil njeno ko žamet gladko ličece. „Pavlina!“ sem vzdihnil. — Pa v tem za me tako blaženem in odločilnem trenotku so se približali koraki. Pavlina se je odmeknila in slišal sem gospén glas: „Idita, juha je že na mizi!“

O ti nesrečna proza! Najpoetičnejši trenotek življenja in — juha. Da bi bila le deset minut pozneje ta juha

prišla na mizo, izgovoril bi bil tudi še tiste tri besede: „Jaz te ljubim!“ in vprašal bi bil: „Ali me tudi ti, Pavlina, ljubiš tako neizmerno, kakor jaz tebe?“ Pa tako je v življenju, prav kakor ga slika v svojih dramah najženialniši pesnik vseh časov in narodov, Shakespeare, zraven najsilnejše tragike najsmešnejša komika. Smeh in žalost pa, oba izvabita solze iz oči.

Pavlina se ni upala meni več gledati v oči in ko sem se zvečer poslovil, podala mi je sicer roko, a ko sem ji jo hotel poljubiti, jo je hitro odtegnila.

Oj kako vesel sem bil, ko sem se vračal domov. Če tudi nisem izrekel tistih treh usodnih besed, pa sem čutil, da sem prodrl v njeno nežno srce.

Težko sem čakal na Malo Gospojnico, ker sem obljubil, da takrat spet pridem. In prišel sem, a našel sem vse izpremenjeno. Gospa me je sicer pozdravila, pa ne tako prijazno ko prejšnje krate. Ko vprašam po Pavlini, mi reče, da jo glava boli, kakor večkrat, in da je v svoji sobi. Ponujal sem svojo zdravniško pomoč, pa odvrnila je, češ, da v takih slučajih ji le pomaga, ako ostane prav sama v zatemneli sobi. Nisem vedel, ali bi takoj odšel ali ostal, ko pride dr. Sajovic in me nagovori, da naj ostanem, popoldne da me spremi v mesto. Izprehajala sva se po vrtu in tudi usedla v senčnico. Oh, kakšen razloček takrat in zadnjič!

Opoldne se je iz Celja pripeljal Sch. s predsednikom okrožnega sodišča, ki je slišal na ime Rak. Bil je pust birokrat z gladkim licem in po svojem mišljenju hud naš nasprotnik, sicer pa reakcionarec prav iz Bahove dobe. Slišal sem že bil o njem.

Sch. ni bil prijetno iznenaden, ko me je zagledal. Predstavil me je Raku. „Hm! Iz Slovenske Bistrice?“ mrmral je Rak, „sem že slišal.“ In ne da bi mi roko podal, je nadaljeval pogovor s Sch. To je bil pust obed

in komaj sem pričakal, da smo vstali, ter se takoj potem poslovil. Niti gospod Sch. niti gospa mi nista rekla, da naj spet pridem. Hitel sem doli po stezi, ki je vodila z brega v ravnino. Še enkrat sem se obrnil nazaj in videl, da so žaluzije na oknih Pavlinine sobe zaprte. Ali je takrat stala pri oknu in gledala za menoj, nisem mogel razločiti.

Vedel sem, da je zdaj vsega konec in hitel sem obupno proti mestu. Ker pa je bilo še dosti časa do vlaka, šel sem k svoji teti, gospej Kamererjevi, ki je imela v Celju pekarijo, njen mož pa je bil mesar, eden prvih v tem obrtu. Ni imel kake višje omike, pa zdrav razum, delavnost, podvzetnost in varčnost. In tako si je pridobil precejšnje imetje. Tam sem bil vselej prijazno sprejet in tudi zdaj je stric takoj šel po vina — imel je v svojih kletéh mnogo sodov prav dobre kapljice — teta pa je skrbela za prigrizek. Menili smo se o tem in onem. Jaz sem bil kratkobeseden in nič tako živahen in vesel, kakor druge krate. Stric Kamerer je to opazil in ker je vedel, da hodim na Bežji grad, je tudi lahko uganil, zakaj. Sklepal je torej iz mojega vedenja, da sem zadel ob ovire. Ko sem odšel, potrkal mi je na ramo in dejal dobrosrčno:

„Kdo bi se kapriciral na enega dekleta? Saj ima druga mati še tudi kako lepo hčer.“

To je res, sem si mislil, a kaj pomaga, če mi ne gane srca.

Ves potrt sem prišel zvečer domov in dolgo hodil po svoji sobi, premišljujoč, kako se je vse to godilo. In čim dalje sem premišljeval, tem bolj je moj razum moral pritrditi staršem, da niso hoteli prikleniti hčer na človeka, ki jim ni mogel dati nobenega poroštva, da ji bo priskrbel vse te ugodnosti, na katere je bila doma vajena. K temu se je še družilo narodno nasprotstvo,

ki bi bilo utegnilo mir kaliti v zakonu. Vse to sem priznaval, pa peklo me je le, da so me tako dolgo, rekel bi, za nos vodili. Pa menda so šele potem, ko so morda od Pavline pozvedeli, kaj se je zgodilo v senčnici, se natančneje informirali. A pri kom? In tu mi je pred oči stopil tisti bledi, hudobnozagriznjeni obraz predsednika Raka in vsa moja jeza je vzkipela proti njemu.

Ulegel sem se končno in — to je prednost mladosti, — spal sem trdo spanje, dokler me ni vzbudil žarek jutranjega solnca. In življenje šlo je spet svojim potom naprej in čas je zacelil tudi to rano.

Tri leta pozneje sem dobil vabilo na njeno svatbo, ki se je imela vršiti v teharski cerkvi s celjskim trgovcem P. Ta P. je prišel iz Ljubljane v Celje, razpolagal z nekolikim premoženjem, ki se je, kakor navadno, precenjevalo in začel je tu trgovino. Sch. mu je dal hčerko v zakon, največ zaradi tega, da bi jo imel v bližini. Pa ni dobro zadela. P.-ova trgovina je zmerom bolj pešala in se končno zaprla. Starši so pa prodati morali Bežji grad in si kupili hišo v Štorah, v kateri so živeli do smrti menda s podporami, ki jih je večkrat pošiljala Sch.-ova žlahta iz Bavarske.

Pavlino sem pozneje samo enkrat še videl.

L. 1871. sem sklical volilni shod v Šent Jurij pri južni železnici. Ko se peljem po bregu gori v trg, premišljujoč svoj govor, šli sta navzdol dve gospe. Ko bliže pridem, sem ju spoznal, bila je Luiza in zraven nje Pavlina. Luiza pomigne kočijažu, da ustavi voz. Pozdravimo se in meni je čudno postalo pri srcu, ko sem spet gledal ta mili obraz, ki pa je bil bledejši ko nekdaj. Lahka rumenica jej je šinila po licih, ko sem jej stisnil roko in dejal: „Upam, Pavlina, da se Vam — nisem se upal jo tikati — dobro godi. Kaj pa Vaši starši?“

Namesto Pavline, ki je povesila oči, odgovorila je Luiza:

„Oh, starši žive zdaj pri Štorah in jaz, ti menda še tega ne veš, sem zdaj tam poštarica. Pavlina je prišla obiskat starše in me sem spremila. In ti? Ali si še nisi izbral nobene?“

„Nisem. Nimam časa za to.“

Pri teh besedah se je Pavlina spet proti meni obrnila in me pogledala s svojimi čarobnimi očmi in zazdelo se mi je, da so se porosile. Pa to je morda le bil refleks solnčnih žarkov, ki so ravnokar bili prodrli oblake.

Še enkrat: „Z Bogom! Z Bogom!“ in voz se je pomikal gori po bregu, gospe sta pa hiteli navzdol. Nisem se mogel vzdržati, da ne bi vstal v vozu in gledal za odhajajočima. In tudi Pavlina se je ozrla nazaj. Vzbudili so se mi spet vsi oni spomini, ki so že bili obledeli, z novo silo, pa nisem imel časa, se v nje vtapljati, že so me pozdravljali živioklici zbranih volivcev in moral sem na oder in govoriti, in govoriti —

Pozneje je nisem več videl. Slišal sem le, da je po smrti očetovi tudi ona kmalu umrla.

In zdaj ko pišem te vrstice, štirideset let po onih za mene tako veselih in žalostnih dogodkih, ogledujem si spet njeno sliko, katero sem takrat skrivoma odnesel iz njenega albuma, in pri tem ogledovanju se me polaščuje vsa ona sladka sentimentalnost, katera mi je takrat napajala vso dušo. Gledam in gledam ta mili obrazek z onimi čarobnimi, na mene obrnjenimi očmi, z okroglimiličeci, s kipečimi ustnicami, katerih sem se le enkrat dotaknil, in vse osebe in vsi dogodki tistega časa stoje pred menoj tako živo, kakor bi se vse to včeraj bilo dogodilo. Oko se mi začne rositi in moj

duh hrepeni po svidenju z vsemi, ki sem jih ljubil v življenju in ki so pred menoj šli v večnost.

In tedaj, ko me bo Bog poklical iz te solzne doline, bom tudi tebe zagledal, po kateri sem tako strastno hrepenel v svoji mladosti in vsi skupaj bomo plavali v neskončnih sferah, kjer ni človeških solz in pozemeljskega trpljenja, obdani od svita vesoljne ljubezni, dalje in dalje!

In tačas nam bode jasno, čemu je ustvarjen ves ta svet, čemu neznatna ta zemlja z vsem, kar na njej grede in leze? Čemu revni ta človek s svojim nenasitnim hrepenenjem po sreči, na tej zemlji nedosegljivi, s svojimi nebrzdanimi strastmi, s stremljenjem do višjega in spet pogrezovanjem v luže brezobzirnega izkoriščanja svojega bližnjega, s čudovito požrtvovalnostjo in spet najkrutejšo krvoločnostjo? Čemu vse to, čemu? — Tačas nam bode jasna uganka življenja, jasno vse, vse ... In naši duhovi bodo, oh, tako mirno in veselo plavali po neskončnem prostoru, gledali čudeže stvarjenja na neštevilnih zvezdah, plavali dalje in dalje proti središču in izvoru vesoljnosti, večnemu Bogu, dokler nas on, morda šele po milijonih let, ne spozna vrednih, zreti v njegovo sveto obličje. — —

Toda proč zdaj z vso to mehkužno, nemoško sentimentalnostjo. Medigra je končana, zastor je padel in ko se spet vzdigne, nadaljuje se glavno dejanje, narodno delo.

5. MOJI LEPOSLOVNI SPISI.

Zdaj sem bil spet prost. Nobene skrbi nisem imel za svojo lastno prihodnost, kajti samemu za sebe mi pač ni bilo treba misliti, kako se preživiti. Vse drugače,

ko bi si bil hotel postaviti lastno ognjišče. Za tako bi moji skromni dohodki iz zdravniške prakse pač bili prepičli. Moral bi bil torej popolnoma se posvetiti svojemu stanu in vse drugo delovanje pustiti na strani. Prišel bi bil sam s seboj v hud dilema. Zato je dobro bilo, da se je tako zgodilo.

Valovi razburjenosti so se sčasoma polegli in končno sem sam sebi moral priznati, da je ločitev le sreča bila za Pavlino in za mene. Zakon — in za njim vse neizogibno razočarovanje! Ona bi bila, ko bi po prvem nasičenju strasti se bila pričela doba navadnega filistrskega življenja, na meni, jaz pa na njej začel opazovati take strani značaja, katere bi nama ne ugajale. Pavlina bi morda bila dobra mati, morda tudi dobra gospodinja, kar pa je malo verjetno, ker je bila doma preveč razvajena in se ji ni bilo treba brigati za nobeno delo, še za svojo obleko ne. Spominjam se, da sem videl nekega dne, ko je vzdignila roko na predal po neko knjigo, jopico pod pazduho razparano. V slovečem romanu Freitagovem „Soll und Haben“ sem čital pozneje enak slučaj, ki snubaču ni dopadal.

Gotovo pa je imela Pavlina zraven dobrih tudi navadne slabe lastnosti svojega spola, katere bi bil sčasoma opazoval in iz ideala, ki sem ga videl v njej, bi bila postala navadna ženska.

Tako pa mi je ostala tisti neskaljeni ideal ženske duševne in telesne popolnosti, kakršnega si je ustvarjala moja fantazija in videla v njej utelešenega. In kadar sem se nje spominjal, vzdihnil sem: „Oh, kako srečen bi jaz bil s teboj!“

Pa tudi na moje poznejše literarno delovanje je močno vplival spomin na njo. Edino svojo lirično pesem: „Ljubici pod oknom“, sem spisal njej na čast. Kako je potem prišla v Razlagovo pesmarico, mi ni

znano. Romana „Pobratimi“ bi jaz ne bil spisal, ko ne bi bil hotel njej postaviti skromen spomenik in si tako tudi olajšati srce, obteženo od teh spominov. Ta roman sem spisavati že začel v sedemdesetih letih, ga pozneje v drugem delu močno izpremenil, vendar ga s tem le pokvaril in ne izboljšal. Izdal sem ga šele 1890. leta.

Tudi v mojih dveh dramah: „Lepa Vida“ in „Doktor Dragan“ sta Vida in Mira le odtisk spominov na Pavlino, zato obe, kakor je ona bila, brez lastne odločne volje, mehkega značaja in igravkam, ki ljubijo močne efekte, ne priljubljeni.

Ne čudi se, bravec, da sem to epizodo svojega življenja obširneje popisal, nego je morda bila vredna. Pa bila je odločilna za vse moje prihodnje delovanje in če sem kaj in kar sem koristnega storil za narod, ima svoj izvor le v tem, da sem si takrat ohranil svojo prostost — —

Torej spet na delo, na narodno delo, saj ga je bilo obilo, še preobilo za majhno krdelo narodnih delavcev.

V.

LETO 1865.

1. „SLOV. MATICA“ IN LEVSTIK.

Leto 1865. se je za štajerske Slovence srečno pričelo. Deželni poslanec Lichtenegger, ki je bil 1864. leta izvoljen, je umrl in volitev je bila razpisana na 16. dan januarja 1865. l. Priporočali smo spet dr. Razlaga in v kratki dobi enega leta se je položaj tako izpremenil in se je narodna zavest že tako močno vzbudila, da je dr. Razlag bil od vseh 223 volivcev enoglasno

izvoljen. Takrat še treba ni bilo nobene posebne agitacije. Razposlal se je volilni oklic in nobeden nasprotni kandidat se ni upal na dan.

Spet smo po volitvi bili pri dr. Kočevarju na kosilu in trčili na častno pridobljeno zmago. Najbolj se je veselil naš blagi starosta dr. Kočevar, da je doživel ta dan, ki mu je bil v zadoščenje in uveril ga, da se ni zastonj trudil za narod.

Iznenaden dogodek za tem je bila prva glavna skupščina „Slovenske Matice". Ker smo štajerski Slovenci položili temeljni kamen temu zavodu, smo se zelo brigali za nadaljnji razvoj in paznim očesom spremljali delovanje osnovalnega odbora, ki je naposled vendar se zedinil o društvenih pravilih, jih razglasil in sklical glavno skupščino v Ljubljano na dan 11. maja.

Že poprej pa je dr. Janko Sernec v „Slovencu" obširno razpravljal o teh pravilih in izrekel razne želje, kako se naj izpremene in popolnijo.

H glavni skupščini smo se pripeljali iz Štajerskega Trstenjak, dr. Sernec, dr. Prelog, Žuža in jaz. Na predvečer smo bili v čitalnici in se pogovarjali o pravilih. Končno je obveljalo Trstenjakovo mnenje, da se ne lotimo takoj zdaj že prenaredbe pravil, temveč to prepustimo poznejšemu času.

Še druga stvar je razburjala duhove; to je bilo imenovanje plačanega tajnika. Osnovalni odbor je namreč izročil tajništvo Levstiku proti skromni nagradi mesečnih trideset gold. Dr. Sernec je že v „Slovencu" se izrekel proti plačanemu tajništvu, češ, da je vendar v Ljubljani dosti rodoljubov, ki bi ta posel brezplačno opravljali. Društvo da naj kolikor mogoče varčno postopa, da si nabere kmalu sredstev za svoje prave namene.

Levstika sem takrat prvikrat videl. Sedel je pri glavni skupščini zraven osnovalnega odbora. Slišal sem pa bil že več o njem in čital v „Novicah“ njegove temeljite jezikovne razprave. Da se mu gmotno ne godi ugodno, nisem vedel in menda tudi ne moji štajerski tovariši. Sicer bi ne bili tako odločno se izrekli proti plačanemu tajniku, kakor se je to, žal, zgodilo, nota bene v zadovoljnost kranjske gospode, ki se je na ta način Levstika iznebila, ne da bi se bilo moglo njej očitati, da je tega zaslužnega literata spravila ob kruh.

Levstik je o tem, ko je že bil v Ljubljani nameščen v licealni knjižnici, z menoj govoril in dejal: „Vam Štajercem nisem zameril, da ste bili proti mojemu tajništvu. Vi ste se pač usedli mojim ljubljanskim protivnikom.“

Glavna skupščina se je mirno vršila. Nas Štajerce so smatrali za nekako opozicijo in poročevavec v „Slovencu“ je že govoril o „mladih“ — to smo bili mi Štajerci — in o „starih“.

Vrelo je pa tačas že v Ljubljani in je že bilo slišati hude kritike o ljubljanskih „prvakih“, da so premalo delavni in premalo energični. Svoje zaupanje smo vsi stavili na dr. Tomana, ki se je že mesca februarja bil preselil iz Radovljice v Ljubljano. Njega smo tudi izvolili za predsednika, v odbor pa 40 mož iz raznih slovenskih pokrajin. Tudi jaz sem bil v odboru in ostal v njem do l. 1872., ko smo „mladi“ s svojimi kandidati podlegli proti „starim“. Potem nisem več milosti našel pri vladajoči stranki, pa se tudi nisem potegoval, da bi spet prišel v odbor.

Zvečer po skupščini je bila beseda v čitalnici in pri tej je jako lepo govoril Trstenjak ter končal z besedami: „Vse za vero, omiko in domovino“. Živioklicev in ploskanja ni bilo ne konca ne kraja, mi

Štajerci pa smo bili ponosni, da je bil med nami tak odličen mož.

Geslo, ki ga je tačas izrekel Davorin, sem l. 1872., ko sem spisal v „Sl. Nar.“ slavnostni članek o Prešernovi slavnosti, izpremenil v besede: „Vse za narod, omiko in svobodo“.

Sicer so pa vsa ta gesla same fraze, tudi geslo „Vse za vero, dom, cesarja“ je plagiat pruskega: „Für Gott, König und Vaterland“, in vsi ti programi — sodeloval sem pri mnogih tekom let — so porojeni in spisani le za trenotek, bolj ali manj doneče fraze, ki ostanejo na papirju, ne da bi stopile v življenje. In kako smo se včasi mučili pri sestavi programov, kako pretehtavali vsako besedo, da bi ne povedala ne preveč in ne premalo! In ko je bil tiskan program, smo se nanj sklicavali, a zgodovina hodi svojim potom in usoda narodov ni zavisna od še tako lepih programov, ampak od njih lastne moči in še od mnogih drugih faktorjev, spet odvisnih od višjih sil. Vsak narod izvrši svojo nalogo, kakšno, to šele vemo, ko je stopil s pozorišča in izginil v morju večnosti. Da slovanski narod še ni izvršil svojega teka in svoje naloge, o tem celo njegovi nasprotniki ne dvomijo. In ta naloga? Človekoljubje, trdi Stritar in to idejo nahajamo pri najimenitnejših ruskih pisateljih, v prvi vrsti jo propagira L. Tolstoj. Ta naloga se ujema z mehko slovansko naravo, ki nam je sicer zakrivila mnogo bede in suženjstva, a nas vendar ohranila tako mnogoštevilne, da se nam ni bati za bodočnost. Le truditi se nam je treba, ne pa rok križem držati v fatalističnem pesimizmu.

Tega nismo storili ne v šestdesetih letih in ne pozneje in nismo izgubili poguma, če nam je tudi

tuintam izpodletelo. Napredek se vrši počasi, a vendar se vrši in se bode vršil.

Levstik se je kmalu potem odpovedal tajništvu. Govorilo se je, da prevzame uredništvo uradne „Laib. Zeitung", katera bi bila morala po padcu Schmerlinga in nastopu grofa Belcredija pisana biti v drugem tonu, kakor pod Schmerlingom; pa to se ni uresničilo. Podal se je na Dunaj, kjer je Stritar mu bil pravi prijatelj in podpornik.

Še z drugo imenitno osebo sem se seznanil pri tej skupščini. Bil je to

2. DR. ETBIN HENRIK COSTA,

tačas župan ljubljanski, ki nas je pozdravil od strani mesta. Bil je šibek človek z neprijetnim, hreščečim glasom; slovenski govoriti je že znal. Potem ga več let nisem videl, ker nisem prišel v Ljubljano. Sešla sva se pa l. 1871. v Pragi, kamor je on prišel k shodu slovanskih poslancev kot zastopnik kranjskih, jaz pa kot zastopnik štajerskih slovenskih poslancev. Osebna prijatelja nisva nikdar bila, ker je on meni bil antipatičen, jaz pa najbrž njemu. Mož njegove sestre, jako omikane in prijazne dame, bil je Šolmajer, če se ne motim, gozdarski uradnik in odbornik kranjske kmetijske družbe. Za to družbo je hodil vsako leto bike kupovat na razne kraje, posebno na Koroško in Tirolsko. „Nov." so vselej ta potovanja vestno naznanjala, kar je Levstik bičal s svojim sarkazmom. Nedavno sem čital med naznanili knjig, da sta brata Šolmajer, gotovo njegova sina, c. kr. gozdna nadzornika izdala zelo pohvaljeno knjigo o ravnanju z gozdi. Po smrti Costovi, ki je bil samec, prevzela je sestra njegovo zapuščino in med to se je našel dnevnik, ker je Costa imel navado, vsak večer

DR. ETBIN HENRIK COSTA.

zabeležiti dnevne dogodke. Nameravala je izdati ta dnevnik, a preselila se je z možem na Sedmograško in opustila to misel.

Kdor dela v javnosti, bi si res moral kratko zapisovati dogodke, zlasti, če se je kaj imenitnejšega zgodilo, s katerimi veljavnimi osebami je občeval itd. Jaz, žal, tega nisem storil in to mi zelo obtežuje spisovanje spominov; marsikatera zanimiva epizoda mi je iz spomina izginila.

Ko smo se iz Ljubljane nazaj vozili na Štajersko, mi je dr. Sernec pravil, da hoče mariborska čitalnica tudi to leto aranžirati veliko narodno slavnost in sicer v čast Antonu Martinu Slomšeku, ter pričakuje, da pridemo spet pomagat pevci iz Slov. Bistrice, kar sem seveda rad obljubil. Slavnost se je vršila šele septembra.

3. BELCREDI.

Medtem pa je koncem junija moral Šmerling, ta zli duh za avstrijske Slovane, slovo dati ministrskemu sedežu in na njegovo mesto je bil imenovan grof Belcredi, cesarski namestnik na Češkem. Šmerling je bil ves iznenaden, ko je dobil pozno zvečer dekret iz dvorne pisarne, da je odstavljen. Nikakor si ni mislil, da je že konec njegove slave in moči. Kajti, kakor mi je Schneid pravil, Šmerling je še tisti popoldan od cesarja bil povabljen, da je ž njim biljard igral, ne da bi cesar kazal proti njemu kake nemilosti.

Po odstopu Šmerlingovem smo tudi mi Slovenci pričakovali, da se bo za nas na bolje obrnilo. Pa tekli so dnevi in šlo je vse naprej, kakor da bi ne bilo nobene izpremembe v vladnem sistemu. Že so se prikazovali prvi znaki bodočega dualizma, ki je izročil Slovane na Ogrskem Madžarom, Čehe in Južne Slovane pa Nemcem. Belcredi je gotovo imel dobro voljo, pa proti najvišjim krogom, ki so težili na Nemško, in proti birokraciji ni ničesar mogel opraviti.

Koncem julija je sicer izdal okrožnico na vse urade, ki se je prav lepo glasila. Ukazal je med drugim:

„Za tiste dežele, po katerih živi več narodov, moram najsrčneje priporočati, naj se z vsako narodnostjo ravna enako pravično in enako nepristransko. Urad in vsak posamezni uradnik mora z ljudstvom v njegovem jeziku obravnavati; da je kdo za tako uradovanje zmožen, bode težko in odločno tehtalo, kadar pojde za presojo, za kaj ali kako je ta ali oni uradnik sposoben.“

Prav lepe besede, pa birokracija se prav nič ni menila za nje in ravno uradniki so v vseh deželnih

zborih, ki so bili novembra sklicani, da presodijo novo ustavo, se pridružili opoziciji proti vladi.

In Belcredi sam je na najimenitejša mesta postavil svoje najhujše nasprotnike, ali ni imel dovolj vpliva, njih imenovanje preprečiti. Šmerling je postal predsednik najvišjega sodišča in kot tak še več desetletij silen vpliv imel na pravosodje. Še Pražak, kot justični minister, se je moral vedno ž njim boriti.

Na Štajersko je prišel za namestnika bivši policijski minister Mecsery, ki je ravno tako malo znal slovenski, ko njegov prednik grof Strassoldo. In celo Kranjsko je dobilo v osebi nemškega birokrata Bacha slovenščine neveščega deželnega predsednika.

Pričakovali smo, da bodo Šmerlingovi deželni zbori razpuščeni, pa tudi to se ni zgodilo, kar je gotovo bila velika napaka in ohrabrilo Šmerlingovo nemškovalno stranko, da se je s tem večjim pogumom ustavljala novi vladni sistemi.

Cesar je z manifestom z dne 20. septembra ustavil februarski patent in obljubil, da bode deželnim zborom predložil v presojo in potrjenje, kar bo sklenil ogrski državni zbor, torej je bila „odprta pot“ — za dualizem.

Mi smo se ogrevali za diplom z dne 20. oktobra 1860, ker bi se po njem lahko razvila federalistična ustava, vendar smo imeli močne pomisleke proti preveliki avtonomiji deželnih zborov, ker so v vseh razen na Kranjskem vladali Nemci, oziroma Italijani. Iskali smo pote, po katerih bi bilo mogoče združiti vse Slovence v eno skupino, pa tu smo zadeli ob nepremagljive ovire.

4. SLOMŠEKOVA SLAVNOST.

Velika Slomšekova slavnost dne 24. septembra v Mariboru je dala priliko, da smo se tudi o

političnem položaju menili in posvetovali. K slavnosti niso prišli samo skoro vsi delavnejši štajerski voditelji, pripeljali so se tudi iz Ljubljane dr. Bleiweis, dr. Toman, dr. Costa, Svetec in drugi, iz Celovca pa Andrej Einspieler.

Slavnost se je vršila z največjo navdušenostjo na tisoče zbranega občinstva. Po besedi je na oder stopil dr. Razlag, opisal dosedanji žalostni položaj Slovencev in z ozirom na ravno razglašeni septembrski manifest, ki je tudi nam obetal boljše čase, klical: „Slava cesarju in slava Belcrediju!“

Vsi smo navdušeno pritrjevali, a ko so ponehali živio- in slavaklici, je stopil na oder dr. Janko Sernec in izrekel svoje pomisleke, da bi že takoj zdaj izrekli zaupanje Belcrediju, ko zanje pravzaprav še ni nobenega povoda. „Počakajmo“, dejal je, „da ne bomo slišali samo besed, ampak da bomo videli tudi dejanja.“ To je marsikoga osupnilo, a na tihem smo mu morali pritrjevati. Končno se tudi dr. Sernec ni ustavljal odpošiljatvi telegrama grofu Belcrediju.

Drugi dan smo se zbrali na posvetovanje in skovali smo prvi vseslovenski program. Bilo nas je zbranih lepo število, iz Kranjskega gori imenovani poslanci, iz Koroškega Einspieler, iz Maribora Dominkuš, Radej, Prelog, Sernec, Pavlič, Geršak, ki je bil to leto vstopil v Dominkuševo pisarno, nadalje Herman, Razlag, Trstenjak, oba Ipavca, Kapus, Žuža, Lipold, profesor Francl iz Varaždina, Muršec iz Gradca, Ratej, jaz in še več druzih.

Predsedoval je dr. Bleiweis, poročal pa je Svetec o programu, ki ga je že s seboj prinesel načrtanega. Prvo vprašanje je bilo, kako doseči zedinjenje vseh Slovencev. Ali se naj oživotvori staro ilirsko kraljevstvo, v katerem pa bi ne

bilo štajerskih Slovencev? Einspieler je za to zagovarjal notranje-avstrijsko deželno skupino. V program se je končno oboje sprejelo in govorilo o Iliriji in o notranje-avstrijskih deželah. Potem so se določile naše zahteve glede uprave, zastopa, vlade in ravnopravnosti.

Opoldne smo se razšli zadovoljni, da smo dovršili pošteno delo, pa menda nikdo ni bil tako naiven, da bi bil upal, da bo res kruha iz te moke. Čutili smo, da še dolgo ne bo konec narodne borbe in da smo navezani le na svoje lastne moči brez vsakih prijateljev, razen oddaljenih Čehov, ki so pa dovolj dela imeli s tem, da so sebe branili proti nemškemu, od birokracije podpiranemu navalu.

Z Einspielerjem sva se tu prvikrat videla. Povabil sem ga, naj nas spremi v Slovensko Bistrico in ker je imel počitnice, se je res popoldne z nami odpeljal do Pragarskega, odkoder smo peš korakali v mesto.

5. ANDREJ EINSPIELER IN MOJI SPISI ZA DRUŽBO SV. MOHORJA.

Nisem ga poznal med Slovenci moža tako energičnega, s tako železno voljo in tako neumorno delavnostjo, kakršen je bil Andrej Einspieler. Srednje rasti, suhega telesa, pa krepkih mišic, kar je vsak čutil, kateremu je stisnil roko, imel je podolgasto lice z visokim čelom in precejšnjo plešo na glavi. Karakterističen na njem je bil orlov nos in njegove orlove oči, zraven stisnjene ustnice, sami znaki energičnosti. Gibčen v kretanju, zgovoren, v družbi vesel, zmerom upajoč v boljšo prihodnost, ni se dal upogniti nobeni sili in kar

ANDREJ EINSPIELER.

je enkrat spoznal za pravo in dobro, pri tem je ostal, naj je bilo to drugim všeč ali ne.

Dopisovala sva si že, odkar je začel izdavati „Slovenca“, za katerega sem mu pridno pošiljal dopise iz Štajerskega. Tudi zaradi posvetovanja v Mariboru sem mu bil pisal in ga vprašal za njegovo mnenje. Nasvetoval je v pismu z dne 20. avgusta 1865, da naj se le posebej povabijo ljubljanski prvaki k besedi, „zraven naj se jim pa tudi naznani, da se snide več rodoljubov, naj se pogovorijo, kako čemo vsi složno in vzajemno naprej delovati itd.“ Jaz sem Mariborčanom naznanil Einspielerjeve misli in ravnali so se po njih.

V Slovenski Bistrici smo zvečer se zbrali v krčmi, ki je zdaj lastnina Posojilnice. Bilo nas je omizje kakih osem oseb in spominjali smo se raznih epizod pri besedi in pri posvetovanju. Pri tem je Ratej omenil, da sem tudi jaz imel pripravljen govor za slavnost.

„Vun ž njim! Vun ž njim! kričal je Andrej. Le kar vstani, da slišimo!“

Imel sem res spisan govor v žepu in ker so vsi silili, sem vstal in ga sprožil. Rokopis, ki sem ga imel pri sebi, sem izročil Rateju, da mi suflira, ko bi obtičal. Andrej je vmes „dobro!“ in „živio!“ klical. Ko sem končal, je kar Rateju iz rok iztrgal rokopis in ga vtaknil v žep.

„Saj ga vendar ne boš natisnil?“ sem začuden vprašal, „saj ni bil govorjen pri slavnosti.“

„Kaj pa da! Natisnemo ga od besede do besede.“

„Pod kakim naslovom?“

„To je moja skrb. Vsaj mi ne bo treba se mučiti s kakim uvodnim članko m.“

Govor je res bil natisnjen v „Slovencu“ 14. oktobra z opazko pod črto: „Govor nekega štajerskega Slovenca o Slomšekovi besedi.“

Pozno v noč smo skupaj ostali ter si kratili čas s petjem in pogovori. Drugi dan se je Andrej vrnil v Celovec in ločila sva se kot prava prijatelja, kar sva tudi ostala, in potem sva si večkrat dopisovala. Za oni govor, ki sem ga imel leta 1882. o koroških narodnih razmerah in ki je silno razkačil koroške Nemce in nemčurje, mi je bil on preskrbel vse potrebne podatke.

Izdavanje „Slovenca“, ki je dobro izhajal, moral je ustaviti koncem aprila 1867. leta, ker ga tiskar ni hotel več tiskati, po Nemcih ustrahovan. Ko bi „Slovenec“ ne bil ponehal, ne bi bili mi ustanovili „Slov. Naroda“, temveč se še naprej držali „Slovenca“ in ga povečali.

Kako žilav in delaven za narodno stvar je bil Andrej, pokazal je l. 1882., ko je v starosti 71 let še ustanovil za Korošce preimenitni „Mir“.

Za „družbo sv. Mohorja" je on spisal in podpisal prvo vabilo k pristopu in bil do svoje smrti 1888. leta v vodstvu. On je iskal in izpodbujal pisatelje in tudi mene je on pripravil, da sem začel spisavati za družbo. Prvi moj spis „Umno kletarstvo" je družba izdala l. 1873. Potem sem se lotil tudi povesti. To pa se je tako dogodilo. L. 1884. je družba natisnila nekatere povesti, ki so po mojem in tudi drugih mnenju bile spisane v takem slogu, da niso bile pripravno berilo za prosto ljudstvo. To sem pisal Andreju, a on mi brž odgovori: „Pa ti kaj boljšega spiši!"

To me je izpodbodlo; spisal sem in družbi poslal povest! „Troje angelsko češčenje", ki je bila natisnjena 1886. leta. Spisal sem potem še skoro vsako leto za družbo kako povest ali dramatičen prizor in sicer povesti: „Dva soseda" 1888. — „Obsojen" 1889. — „Ti očeta do praga, sin tebe čez prag" 1890. — „Blagor usmiljenim" 1892. — „Blagor žalostnim" 1893. — „Blagor mirnim" 1901. Mislil sem za vseh osem blagorov spisati povesti, pa nisem našel prave snovi za ostale. Natisnjeni so bili tudi trije prizori iz kmetskega življenja: „Svoji k svojim", „Oreh" in „Ne udajmo se". Ker že govorim o teh povestih, moram priznati, da mi ni bilo lahko spisavati prizore iz kmetskega življenja, katerega v svoji mladosti prav nič nisem poznal. Torej sem se moral držati le sploh človeških čutov in zato povestim tuintam manjka onega kolorita, ki jim ga morejo dati le na kmetih rojeni in tam vzrasli pisatelji, kakor n. pr. Jurčič. Snovi pa so vzete vse iz življenja in glavni dogodki so se tako prigodili, kakor sem jih popisal.

Naj tu še omenim, da sem se o priliki, ko sem l. 1888. spisaval povest „Obsojen", bliže seznanil z našim najženialnejšim, prezgodaj umrlim slikarjem Jurijem Šubicem. Bil je tačas v Ljubljani in slikal

v cerkvi sv. Jakoba na obloku štiri al fresco-slike. Zlezel sem večkrat na nalašč za to postavljeni visoki oder, da si ogledam njegovo delo. Vprašal sem ga, ali ne bi hotel za mojo povest risati nekaj slik. Bil je precej pripravljen in jaz sem to naznanil Mohorjevi družbi, ki je to ponudbo radostno sprejela. Donašal sem mu rokopis, kolikor sem ga že imel spisanega. Ko ga je prečital, mi je pravil, katere situacije se mu zde za slikanje najefektnejše, med temi tudi prizor, ko obsojenec sprejema sv. obhajilo. Ker povest še ni bila končana, me je vprašal, ali bo obsojenec umrl ali se ozdravil.

„Čemu hočete to vedeti?“

„Čemu? Da vem naslikati njegovo obličje. Ako bo umrl, bo se to že na licih poznalo, katerim dam izraz umirajočega. Če se pa ozdravi, bo obraz ves drugačen.“

Za slike sem ga moral zmerom priganjati in ga večkrat poiskal v jutro v njegovem stanovanju pri „Maliču“. Bil je pač lahkomiseln, lahkoživen umetnik, kateri ni trpel kaj okroglega v žepu. V veseli družbi je, kadar so dopuščale finance, tudi šampanjec tekel v gostilni pri Auerju. Tri slike je vendar po vednem mojem pritiskanju izdelal v Ljubljani, dve mi pa je poslal iz Pariza, kamor se je vrnil tisto zimo, in me prosil, da naj posredujem pri družbi zarad honorara, če bi ga mogel kmalu prejeti. Družba je seveda precej ugodila njegovi želji.

Slike so bile mojstrsko izdelane, veliko večje, kakor so v „Koledarju“ in družba jih menda še hrani. Morda bi jih izročila kranjskemu deželnemu muzeju, ko bi se za to naprosila.

Zaradi slike „Sv. obhajilo“ smo ga dražili, da menda še ni bil pri obhajanju bolnika, ker je narisal

mežnarja le na eni nogi klečečega, pa moral bi klečati na obeh.

Ravnatelj Šubic, ki je v biografiji Jurija Šubica navedel vsa njegova slikarska dela, teh pet slik ni omenil, ker mu menda niso bile znane. —

In zdaj se vrnem k Andreju. L. 1881. sem se peljal v Celovec, da se poučim o koroških razmerah in Einspieler mi je dal vse potrebne podatke. Sestavil sem interpelacijo, ki je veliko šuma naredila po Koroškem. Toda o tem pozneje.

Takrat sva bila skupaj v njegovi lastni hiši, v kateri je imel v I. nadstropju prijetno, svetlo stanovanje. Bil je silno vesel mojega prihoda, jaz pa sem se mu čudil, da ga leta prav nič niso postarala. Le lasje na temenu so bili bolj redki. Sicer pa je bil tako živahen in gibčen, kakor kak mladenič. Delal je ravno priprave za izdavanje novega lista „Mira“, ki je začetkom 1882. leta začel izhajati. Dne 2. febr. mi je z veseljem naznanil, da se je 1. štev. „Mira“ tiskala v 2000 iztisih, katerih ni ne enega več, 2. štev. v 1600 iztisih in da vsak dan dohajajo novi naročniki.

Toda vrnem se zdaj nazaj v leto 1865.

5. DEŽELNI ZBORI.

Novembra (11.) so bili sklicani deželni zbori, da se izrečejo o septembrskem manifestu. Stara Šmerlingova liberalna, nemškovalno-centralistična stranka, ki si je pridevala ime „ustavoverna“ (verfahrungstreu), je v vseh zborih, kjer je imela večino, se izrekla za februarsko ustavo in proti nameravani novi vladni sistemi, v prvi vrsti štajerski deželni zbor, kjer je ponemčeni Blagotinšek-Kaiserfeld utemeljeval dotično adreso na cesarja. Odgovarjala sta mu Razlag in Herman, ki sta se

izrekla za federalistično osnovo Avstrije in proti dualizmu. Z ustavoverci jo je potegnil tudi državni pravdnik Waser, poslanec ptujskega mesta. Belcredi je vendar imel toliko poguma, da je Waserja suspendiral od službe in ga pridelil kot svetovavca višjemu deželnemu sodišču. Silen hrup med ustavoverci! Ta edini energični čin Belcredijev je vsaj malo preplašil uradnike, kar se je pokazalo v kranjskem dež. zboru. Tam je bil dr. Bleiweis nasvetoval zaupnico grofu Belcrediju, toda njegov predlog je bil odklonjen s 17 proti 11 glasom. Med onimi 17 je bilo vseh šest uradnikov poslancev. Toda vsi ti so, ko je pozneje šlo za adreso grofa Auersperga, obrnili plašč in proti njej glasovali, tako da ni bila sprejeta.

Proti onim na slovenskem Štajerju izvoljenim poslancem, ki so glasovali z ustavoverci, smo skovali nezaupnice in povsod nabirali podpise med ljudstvom. Za slov.-bistriški okraj sem jaz to delo prevzel, ter najel par agitatorjev, ki so ob nedeljah po krčmah znane kmete, posebno župane morali pridobivati za podpis. Ko jih je že precej bilo podpisalo, smo poslali nezaupnico dež. zboru.

Nato so tudi nasprotniki izkušali podpise dobivati za zaupnico. Neki pohajač je hodil po krčmah in nadlegoval kmete, da naj podpišejo. Zaveden kmet je prišel to meni povedat in vprašat, kako se naj iznebijo tega sitneža. Rečem mu: „Če vam ne da miru, vzemite polo in jo raztrgajte!“

To se je res v Limavšekovi krčmi zgodilo, raztrgana pola pa je bila poslana v deželni zbor, kjer jo je kazal poslanec, ki mu je bila namenjena, kot dokaz posirovelosti slovenskega ljudstva.

S tem činom smo končali 1865. leto.

VI.
LETO 1866.

1. PRED VOJSKO. MINISTRSTVO BELCREDIJEVO.

Nerad jemljem v roke pero in nerad se vglabljam v spomine tega nesrečnega leta. Ne zaradi nesrečne avstro-pruske vojske. Zmaga pruska je enkrat za vselej konec storila stremljenju po prvenstvu v Nemčiji in pričakovali smo, da bo Avstrija vendar spoznavala svoj pravi poklic, biti pravična vsem svojim narodom, tudi slovanskim po številu najmočnejšim. Pa varali smo se. Cesarski manifest z dne 20. septembra 1865, ki smo ga pozdravljali z najlepšo nado za prihodnost, se je končal z besedami: „Odprta je pot". Res odprta je bila pot, a zasedli so jo Madžari in Nemci, Slovani pa so se potisnili v trnje in nikjer niso našli in še zdaj ne nahajajo zavetja, da bi se mogli mirno razvijati na narodnem, kulturnem in gospodarskem polju. Toda kaj pomaga tarnati, trudimo se in delajmo in uverjen sem v globini svoje duše, da pride slovanski dan, če ga tudi jaz ne doživim.

Začetkom leta sicer nič hudega ni kazalo. Dan za dnevom smo pričakovali kakšnega odločnega koraka grofa Belcredija, na katerega smo še vedno zaupno gledali, pa vse je šlo naprej po starem izvoženem birokratskem tiru.

Dva dogodka začetkom leta sta nam bila po godu. Pri nameščanju novih odvetnikov so bili mesca januarja imenovani dr. Janko Sernec za Kozje, dr. Pavlič za Velikovec in dr. Josip Tonkli za Kanal na Goriškem. Dne 1. februarja je bila v mariborski čitalnici lepa beseda v slovo Serncu in Pavliču, h kateri sva se tudi peljala jaz in notar Ratej. Obžalovali smo vsi,

da izgubimo iz Maribora taka dva delavna rodoljuba, pa se spet radovali, da postaneta samostalna in prideta v kraje, kjer je treba narodnega dela, posebno na Koroškem, kamor je prišel dr. Pavlič.

Dr. Pavlič je bil jako ljubezniv in simpatičen mož, in se je kmalu udomačil v Velikovcu, kjer si je kupil hišo in je imel dobre dohodke. Trudil se je za narodno stvar in bi sčasoma bil dosegel lepe uspehe, da ni v najkrepkejši moški dobi že l. 1876. po kratki bolezni umrl. Proti njegovemu imenovanju so se napenjali koroški Nemci, pa niso nič opravili. Njegovo hišo je po smrti kupil prošt Serajnik in ko je družba sv. Cirila in Metoda sklenila v Velikovcu ustanoviti slovensko šolo, sem se l. 1892. peljal jo ogledavat. Da se dogovorim zaradi cene, moral sem v Tinje h g. proštu, pa se nisva mogla pogoditi, ker je držal hišo previsoko v ceni.

Ko že govorim o tem starosti koroških Slovencev, naj povem o svojem prvem in poslednjem sestanku ž njim. Vstopivši na dvorišče proštije, videl sem na klopi ob vratih sedečega sivolasega gospoda bosonogega. Razveselil se je, ko sem se mu predstavil, in takoj mi je začel praviti, da se ravna po Kneippovih naukih in da se le temu zahvaljuje za svoje zdravje vzlic visoki starosti. Bil je že v osemdesetih, pa krepko stopal, krepko govoril in dober tek imel. V njegovi spalnici je stala z vodo napolnjena banja in pravil mi je, da vsako noč o polnočnem času se gre kopat v banjo, potem pa dobro zaspi. Pri obedu smo pili vino iz znanih štajerskih goric pri Prihovi, kjer je njegov nečak za nadučitelja. Moral sem v Tinjah prenočiti; drugi dan me je pa njegov kaplan, ki mu je tudi bil sorodnik, spremljal do bližnje železniške postaje ob Dravi.

S slovenskimi odvetniki v Velikovcu pa nimamo sreče. Za dr. Pavličem se je tam naselil dr. Mesner. Tudi ž njim sem se takrat seznanil, ko sem se mudil v Velikovcu. Bil je poštena, pa bolj pohlevna duša. V narodnostni boj se ni vtikal, pa se zanimal za vsa narodna podjetja. Imel je Nemko za ženo in to ga je zadržavalo, da ni postopal aktivno. Pa ne samo to. Bil je tudi rahlega zdravja in takrat, ko sva skupaj sedela na vrtu neke tamošnje krčme, sem uvidel, da se ga je lotila jetika, za katero je par let pozneje umrl.

Drugi za nas štajerske Slovence ugodni dogodek začetkom l. 1866. je bil ukaz deželne vlade na vse c. kr. okrajne urade Spodnjega Štajerja z dne 20. februarija, ki se je glasil (po besedilu objavljenem od mene v „Slovencu“ št. 20. l. 1866.):

„Št. 303. Ker je znano načelo, po katerem se vlada ravna, da se vsi narodi enako branijo in ohranijo in po kterem se je c. kr. pravdno ministrstvo ravnalo v svojem ukazu od 15. marca 1862. št. 1865, ki je pri sodnijskih oddelkih okrajnih uradov slovenskemu jeziku njegovo pravico dalo, moram c. k. okrajnemu uradu v spomin klicati načelo, da naj se tam, kjer to zahtevajo jezične razmere ali pa žele stranke, pri političnih oddelkih c. kr. uradnikov zapisniki in razprave pišejo v slovenskem jeziku in da se tudi uradniški odpravki (Ausfertigungen) narejajo v tem jeziku. Bar. Mecsery.“

To je bil prvi čin Belcredijeve vlade nam Slovencem v korist, pa tudi zadnji.

Ker ta ukaz nikoli ni bil preklican, je še tudi zdaj veljaven in se štajerski Slovenci lahko nanj sklicujejo. Da so se takrat birokrati malo menili za ta ukaz in da jih zaradi tega višje oblasti niso hudo gle-

dale, to je tista žalostna pesem, ki se tudi še dandanes poje. Nasprotno, še v nemilost je padel, kdor je res tako vesten in pogumen bil, da je izvrševal ta ukaz.

Februarja in marca so zborovali deželni zbori in se je veliko govorilo o februarski ustavi in septembrskem manifestu. V štajerskem sta edina Herman in Razlag zagovarjala federalistično stališče, sicer sta pa Kaiserfeld in Rechbauer ustanovila neko avtonomistično stranko, ki je bila za večje pravice deželnih zborov.

Koncem marca se je začelo govoriti o preteči vojski s Prusijo. Nam pač ni bilo razumljivo, zakaj da bi se Avstrija poprijela s Prusijo. Vladni in oficiozni časniki so pa poudarjali, da gre za veljavo Avstrije v nemški zvezi, za njeno čast in mogočnost. Sploh so časniki, posebno slovanski svarili in svarili, ne se spuščati v tako strašen boj. Kajti znano je bilo, da se je Prusija vsa ta leta oboroževala, da ima vsled občne vojaške dolžnosti številnejšo armado z boljšim orožjem, kakor mi. Vse svarjenje ni nič pomagalo, tem manj, ker je Bismarck naši diplomaciji take limanice nastavil, da jim ni druzega preostalo, kakor odločiti se za vojsko, kar pa se je zgodilo šele sredi junija.

2. SHOD V MARIBORU.

Začetkom leta se še nikomur sanjalo ni, da bomo tekom leta zapleteni v tako strašno vojsko.

Začeli smo torej se pripravljati za volitve v deželne zbore, katerim je potekla doba koncem tega leta. Dogovorili smo se v Mariboru, da se naj skliče shod zaupnih mož iz vsega slov. Štajerja in določili smo, da bodi shod na Jožefovo, jaz pa sem razpošiljal vabila.

Shod se je vršil ob mnogobrojni udeležbi, posebno iz Savinjske doline, Hermana pa ni bilo.

Herman mi je 11. marca odgovoril, da ne more priti, ker se, razen v deželni žbor, nikamor ne sme ganiti. Izkušnje v Gradcu so ga pa potrdile v njegovem prepričanju, da za Spodnji Štajer je rešitev le v ločitvi od Gradca. Obširno popisuje strankarsko ravnanje nemške večine in nasvetuje, da se naj očitno izrečemo za terjatev,

a) da Spodnji Štajer dobi vsaj posebni deželni odbor, kakor Trident na Tirolskem,

b) da se Spodnji Štajer podredi namestništvu v Ljubljani ali vsaj dobi poseben oddelek štajerskega namestništva.

c) da se pri graškem nadsodišču napravi slovenski senat.

Pri tem shodu smo postavili osrednji volilni odbor za Spodnji Štajer, ki bi imel 24 udov in razpadal v 6 odsekov, za vsak volilni okraj eden. Ti odseki se naj pomnože s 15 do 20 možmi. Posvetovali smo se že tudi o kandidatih. Za mariborski okraj, ki je bil najnevarnejši in katerega dobiti smo imeli le malo upanja, nagovarjali so vsi Dominkuša in mene, da naj prevzameva kandidaturi. Oba sva se branila, posebno Dominkuš, ki je poudarjal, da še slovenski dobro govoriti ne zna in bi ne mogel stopiti pred volilce. Tudi pisarna mu ne dopušča, da bi jo zapustil za časa zborovanja. Mene je sicer obradostilo vseobčno zaupanje, a za zdravnika, ki nima namestnika, je še teže, zapustiti svoje mesto. A tako dolgo so vsi silili v mene, da sem se vdal. Sklep zaradi druge kandidature smo odložili na poznejši čas. Meni so pa na tihem naložili, da naj pridobim Dominkuša.

Nadalje smo sklenili, da izdamo knjižico, v kateri bi razvili svoj program in poročali o delovanju Hermana in Razlaga v dež. zboru. Meni se je naložilo, da spišem knjižico.

Potem smo sklenili, napraviti monster-peticijo naravnost do cesarja in v njej povedati vse naše težnje ter prositi odpomoči.

Končno smo si vsi navzočni dali besedo, da ti naši sklepi ostanejo tajni ter se o njih ne sme poročati v nobenem časniku.

Pa kaj se zgodi? V Einspielerjevem „Slovencu" z dne 19. maja je bilo v dopisu iz Spodnjega Štajerja vse razglašeno. Ker se je od več strani meni očitalo, da sem jaz to storil, sem pisal Einspielerju prav osorno in zahteval, da v prihodnjem listu naznani, da dotičnega dopisa ni prejel od mene.

Na to mi je odgovoril 24. maja v daljšem pismu, ki ga tu objavljam, ker jasno osvetljuje tisto dobo:

„Slavni rodoljub! Preljubi moj prijatelj! Molčal si že skoraj 3 mesce, da od tebe, ki si poprej tako marljivo dopisoval, nisem dobil črtice. Obmolknil je tudi D. Trstenjak, B. Raič itd. in „Slovenec" je samotež delal. Kaj bi bil jaz reva začel, ako bi bil jel „Slovenca" trikrat na teden izdajati, ko imam že zdaj ž njim posla, da je predosti. — Molčal si in hvala Bogu, danes prinese pošta spet nekaj od tebe in še celo z rokopisom, — pa moje veselje splava po vodi in se izpremeni v veliko žalost, ko prebravši tvoje vrstice spoznam, da si razžaljen in mi nalagaš nalogo, katera „Slovencu" ne bode na čast in srečo. Vendar bi bil že včeraj rad storil tvojo voljo in že danes, (25. maja) bi stale tvoje besede v „Slovencu", pa ni mi bilo več mogoče. Od 5—6. ure zvečer je „Slovenec" že tiskan vsak vtorek in petek; tako je bilo tudi 24. maja. Potrpi vsaj

do prihodnje srede, pa tega mi ne bodeš jemal za zlo, da nekatere prav bodeče in za mene sramotilne besede izostanejo. Vem, da ti ni za to, mene žaliti in osramotiti, temveč edino le za to, da svet zve, da ti tega nisi poslal na beli dan. Res ne vem, kako je mogoče, da je ta novica, kakor čutim iz tvojega dopisa, vas Štajerce tako hudo razdražila. Očitno povem, da sem mislil premišljeno, politično in pošteno ravnati.

Stari pregovor pravi: „Kuj železo, dokler je vroče“! in zdaj je tisti čas, ko je vlada v sili in zadregi in voljna dajati s polnimi rokami, kajti potrebuje nas, V ta namen sem tudi napisal: „Dajte in se vam bo dalo“. Tudi dogodbe učijo, da je res taka. Ali nisi bral, kaj je Belcredi v Ljubljano pisal zastran šolske uravnave? Ali nisi bral, kaj je cesar odgovoril zastran volilnega reda na Češkem? Ali nisi bral, kaj je cesar dovolil zastran Rudolfove železnice našemu deželnemu odboru? Zatorej ropotajo tudi vsi narodi. Kako pišejo poljski časniki, naj se jim dovoli dvorni kancelar itd.! Kako navijajo češki in moravski časniki nemško vprašanje, kako navijajo „Slovenec“, „Novice“, „Danica“ naše zadeve! Glejte, to me je dognalo, da sem spustil to novico na beli dan ravno ob pravem času. Vem, da se niste zbrali in pogovarjali in sklepali, da se vse dene pod klop, temveč, da se kaj doseže in zato je zdaj čas. Da nisem bil volje, koga kompromitirati, denuncirati, oškodovati, priča mi to, da imam to reč že skoraj shranjeno 3 mesce med rokopisi, pa sem molčal, kot miš, da je prišel čas, ki se mi dozdeva najpripravniši. Nekaj ste pa grešili tudi sami Štajerci, ker niste dali slišati vsaj meni trohice ne, bal sem se, da vsa ta preimenitna reč ne zaspi in da se ne zamudi najboljša priložnost. Kdaj jo pa mislite vladi

predložiti? Po vojski? Ako zmagamo, bode pela spet nemška palica, da bode joj. Le berite uradne časnike, zakaj da se Avstrija vojskuje. Ako pa izgubimo, ne bode vojske skoraj konec in Bog večni ve, kaj in kako.

Dregniti sem tudi vas hotel, da se spravite tudi vi na noge in spustite svojo prošnjo. Dalje sem tudi Korošce hotel zdramiti in jim reči: Glejte, kako delajo bratje na Štajerskem, delajmo tudi mi tako! V smislu so to novico sprejeli tudi vsi nam prijazni časniki in tudi rodoljubi naši na Koroškem — boš že bral v „Slovencu“ — Nemcev pa in nasprotnih časnikov nam se ni niti bati niti se jim prilizovati. Podpirali nas nikoli ne bodo! —

Zatorej odpusti mi ti in vsi drugi rodoljubi, da sem storil tako — v najboljšem namenu, in prosim, da malo časa potrpite. Saj je tudi dr. Sernec vse imel proti sebi, zdaj pa vendar vsi pravimo, da njegova ni bila bosa. Mirno pričakujem dobe, ko bode še marsikdo rekel: Andrej je vendar le prav imel.

Sicer pa povem, da je urednik prava sirota. Škof Vidmar preti, da bode Božiču* ustavil penzijo, škof naš preti meni, da me bode dejal ob službo in vse; drugi pa očitajo, da je „Slovenec“ ultramontanski!!! Vlada mi odbija mojo prošnjo za rehabilitacijo, ker sem star šuntar in puntar, odbija nam prošnjo za tiskarnico, ker jaz za njo stojim, — drugi pa spet očitajo, da smo reakcionarji, farji itd. Povem ti, prijatelj, to je huda in grenka, in ako ne bi imel domoljubja na cente, bi že davno bil vse na kljuko obesil; kajti zraven vseh teh sitnosti še — izguba na denarju.“

Dotična izjava je bila v prihodnjem „Slovencu“. Odslej so priprave za vojsko in vojska sama vso po-

* Božič, duhoven v pokoju, je pomagal pri „Slovencu“ in bil podpisan kot odgovorni urednik.

zornost nase obračale ter me odtegnile od publicističnega sodelovanja.

3. VESELICA V RUŠAH. HLEB IN GRIZOLT.

Dasi je bila vojska pred durmi, je vendar mariborska čitalnica napravila narodno veselico v Rušah, h kateri me je povabil Šuman s pismom 22./V. 1866:

„Dragi dohtare! V nedeljo 27. t. m. bode naša čitalnica napravila izhod v Ruše. Mi smo si v svesti, da se ti tudi udeležiš tega izhoda, posebno ker so Ruše tudi mestice za Te in Tvoje delovanje. Imaš tukaj Grizolta, ki je na čelu nekemu čitalničnemu društvu, ki je v Rušah in šteje 12 članov. Tukaj imaš priložnost, da se s tem možem osebno seznaniš. — Potem bode mala besedica pri Glazerju. — Da bi nam bilo samo za zabavo, bi tudi letcs lahko šli v Frauheim, kjer bi se nam gotovo najbolje godilo, ali mi gremo dalje, da naj slovenski svet spozna, da dramimo, in ta namen moraš podpirati. 15. julija pojdemo potem v Jarenino. Septembra, ko so dijaki še prosti in ljudski učitelji že prosti, pa bomo mariborska in ptujska čitalnica napravili veliko besedo pri sv. Lenartu. Kadar pa naši vojaki zmagajo, bode nam še morda priložnost za večo besedo v Mariboru; dokler so pa stvari tako dvomljive, ni nič storiti.“

Peljal sem se v Ruše in prav dobro smo se imeli v starodavnih Rušah in na pohorskem Smolniku. Tukaj sem se seznanil z Grizoltom in Hlebom; oba sta bila velika posestnika in poštena narodnjaka, ki sta pri vseh viharnih volitvah v Mariboru trdno ko pohorska granitna skala stala na naši strani. Žal, da oba nista dočakala višje starosti.

O Hlebovi smrti sem slišal 1885. l., ko sem napravil izlet preko Pohorja skozi Smolnik, Činžat in Marijo v Puščavi v Sv. Lorenc. Odtod smo šli drugo jutro spet nazaj na Pohorje in sicer naravnost do vrha, na Pesek in Brd. Tu vodi navzgor strma cesta, na kateri je pred nami se pomikal prazen voz, ki sta ga vlekla konja. Spustim se v pogovor s hlapcem in on mi pravi, da je služil pri Hlebu. Vprašam ga, ali Hleb še živi. Odgovori, da je že davno mrtev in pristavi:

„To je bilo čudno."

„Kaj je bilo čudno?"

In hlapec pripoveduje: „Tisti dan sva nosila deske v Ruše. Tam jih zloživa in Hleb naroči bokal vina in reče: „Le pij, saj danes ti ga zadnjikrat plačam." Jaz sem ga začudeno gledal. Odpeljala sva se domov. Tam sem konje postavil v hlev in potem me Hleb pokliče v klet in mi ponuja vina: „Le pij, danes ti ga dam piti zadnjikrat." Še bolj sem se začudil, ker si nisem mogel misliti, zakaj tako govori. Vrnem se v hlev, pa ni poteklo četrt ure, ko slišim silno kričanje v hiši. Letim gledat in vidim v hiši ležečega gospodarja mrtvega, gospodinjo pa ihtečo zraven njega klečečo. Pozneje so mi pravili, da je Hleb, ko je stopil v hišo, se potožil, da mu slabo prihaja, zgrudil se na tla in izdihnil."

„Ali je bil bolan?"

„Ne da bi se kedaj bil pritožil. Zdravniki so potem pravili, da je pri srcu imel neko bolezen."

O takih slučajih predslutnje smrti sem večkrat slišal, in kdor se zanima za take mistične pojave človeške duše, najde mnogo navedenih v dotični literaturi.

Tačas sta v Rušah in Smolniku Grizolt in Hleb bila v najkrepkejši moški dobi in nas pozdravljala v navdušenih napitnicah.

4. AVSTRO-PRUSKA VOJSKA.

V tem času so se že neštevilne trume vojakov pomikale proti severu in jugu in prošlo je vse upanje, da se prepir s Prusijo poravna mirnim potom. Bismarck je, kakor pred nemško-francosko vojsko, tako zvijačno zapletel stvari, da je Avstrija morala, ako ni htela sramotno odjenjati, se spustiti v krvavi boj. Ker pa je denarno stanje bilo silno slabo, je finančni minister denar jemal od nacionalne banke. Sicer se je pa razširila govorica, da bo cesarska rodbina iz svojega premoženja podarila 200 milijonov gold. za vojaške stroške. To je seveda bila prazna govorica, ki so jo pa celo časniki, na pr. „Slovenec", prinašali.

Sredi junija je bil na vogalih nabit cesarski manifest, naznanjajoč, da se je vojska Prusiji napovedala. Ljudje so ga brali, pa niso mogli razumeti, zakaj se spuščamo v boj zaradi Šlezviga in ohranjenja nemške zveze.

Zmage nad Italijani smo se veselili. Da smo podlegli pri Kraljevem gradcu, nas ni žalostilo. S tem je vsaj za vselej Avstrija bila izključena iz nesrečne nemške zveze.

5. PRIPRAVE ZA DEŽELNOZBORSKE VOLITVE.

Zdaj so spet na prvo mesto stopile zamotane notranje razmere. Madžari so čedalje bolj se naprej porivali in Deak jim je stopil na čelo. Belcredi je izkušal ohraniti celoto države, pa njegov vpliv je ginil in moral je gledati, kako se čedalje bolj razvija Avstriji pogubni dualizem.

Jaz sem začel spisavati knjižico, kakor mi je bilo naročeno, in nisem imel časa dopisovati „Slo-

vencu". A tu se je oglasil Andrej s pismom od 21. avgusta:

„Preljubi moj prijatelj! Mislil bi lahko, da sem te s tem razžalil in od „Slovenca" odpodil, ker sem vaš celjski shod svetu naznanil. Pa temu vendar ni taka. Že od prvih dni meseca marca nisem več prejel od tebe nobenega dopisa, sestavek o vašem zboru pa je stal v „Slov." menda meseca maja. In tudi potem si še poslal sestavek o veselici v Rušah. Odkod torej to, da tako prav po mišje molčiš — ti in stari štajerski rodoljubi — mi je čisto nezapopadljivo; neki dopis mi je celo došel in naznanjal, da ste vi Štajerci zaprisegli „Slovenca" umoriti.*) Pa tega nisem nikoli verjel in le žalostno premišljeval, kaj početi? Sklenil sem to le: Čisto sam sem „Slovenca" na noge spravil, sam ga hočem tudi na nogah držati, dokler le en krajcar v žepu cinglja. Dobra in čista volja Slovencem — bratom svojim — pomagati, mi ne bode pošla nikoli; ali mi pa ne poteče duševna in finančna moč, to je prav v božjih rokah in v rokah — slovenskih rodoljubov. Pa nosim v srcu svojem trdno zaupanje, da me ne zapusti niti Bog niti rodoljubi.

Bog sam je z nami; vse je šlo narobe in drugači, kakor so zakleti nasprotniki naši mislili in želeli: Avstrija je prosta nemških in italijanskih spon in mora postati po sili prava Avstrija, pravična tudi nam Slovanom. Za to Avstrijo sem trdno stal in pa še bom delal, zatorej sem pustil „Draupost", ki trobi v nemški rog, akoravno imam škodo, da jo bom čutil vse svoje žive dni.

Tudi rodoljubi naši me ne bodo zapustili, saj se oglašajo naročniki tako, da hodi „Slovenca" že 650

*) Kdo je Andreju to raco natvezel, mi ni znano.

iztisov po svetu. Pa začel bi rad „Slovenca“ v večej in lepšej obliki po trikrat na teden na svetlo dajati. Pa ne že koj pri priči, temuč proti koncu tekočega leta. Dozdeva se mi, da nastopi zdaj imenitna in odločilna doba, treba bode torej napenjati vse žile in delati na vso sapo. Pa kako in po katerem kopitu? Ali se bomo držali starega programa ali bomo kaj premenili? Rad bi delal v duhu vseh rodoljubov, zatorej potrebujem pomoči od vseh strani. Neizrečeno mi boš torej ustregel, ako mi naznaniš, kako je s tvojo knjigo, v kateri boš program naš in delovanje naših poslancev razlagal prostemu ljudstvu. Kar je tiskanega, pošlji mi — lepo prosim — brez odloga; kajti od vseh strani me naganjajo, naj pišem kaj o naši politiki. Za gotovo vem; da so nas na Dunaju zbrani Slovani pozabili in prepustili Nemcem. Zatorej se pisari o nemški skupini, k kateri bi spadali tudi mi. Poljaci, Čehi, Hrvatje so skrbeli za se, nas pa pustili na cedilu. Trda pojde za notranje-avstrijansko skupino, ter trša, ko se bodo deželni zbori še prašali in o tem sklepali. Vi in mi smo gotovo izgubljeni, Nemci bodo vlekli k Nemcem. Kaj storiti v tej sili in potrebi? Ta nevarnost je za nas tem večja, ker so med nami za narodne skupine marsikateri rodoljubi. Treba bi bilo, da se enkrat skorej snidemo in složimo, kaj početi. Napravi kak shod in povabi znane rodoljube iz vseh dežel. Kar so delali drugi Slovani na Dunaju, kaj bi tega ne smeli storiti, postavim v Celju, Mariboru, ali v Ljubljani ali kje drugod?

Časi so grozno imenitni — so odločilni, zatorej — ljubi moj! — proč vse, kar je nekaj mesecev motilo vzajemno in prijateljsko delovanje: Složno, složno!

Razveseli me skorej in piši mi, da bom vedel v „Slovencu“ zastran novih zadev in okolščin uvodne članke pisati.

Srčno te pozdravljam in v duhu lepo poljubim!

Ves tvoj stari prijatelj

And. Einspieler.

V Celovcu, 21./VIII. 1866.

Srčen pozdrav tudi g. Rateju!! Živili vsi Bistričani!“

Izgovarjal sem se, da imam opraviti s svojo knjižico in obljubil spet dopisovati, kar sem tudi storil.

In zdaj smo spet začeli sestavljati programe in o njih pisati. Einspieler je pričel začetkom septembra „Slovenca“ s člankom: „Naš program po vojski“ in dohajali so od raznih rodoljubov dopisi o programu. Oglasil sem se tudi jaz in zahteval zedinjeno Slovenijo. Ker se je tačas tu in tam govorilo, da misli vlada Kranjsko, Goriško, Trst in Istro zložiti v eno deželo z enim deželnim zborom, naj bi tej skupini še tudi priložila slovenski Štajer in slovensko Koroško. Nemška skupina pa naj bi obsegala vse nemške dežele in nemški del Štajerskega in Koroškega. —

Zedinjena Slovenija! to je tisti ideal, po katerem smo stremili takrat in stremimo še tudi danes, saj človek mora imeti kak ideal, če tudi ve, da ga ne doseže.

6. KNJIŽICA „SLOVENCI, KAJ ČEMO?“

Koncem septembra sem bil izgotovil rokopis knjižice, kateri sem dal naslov: „Slovenci, kaj čemo?“ Poslal sem rokopis v Ljubljano Luki Svetcu, da ga pregleda in potem da v tisk. Odgovoril mi je s pismom 30. septembra:

„Dragi prijatelj! Tvojo brošurico sem dobil danes. Pred ko mogoče se usedem ter jo pregledam. Zdaj naj ti pa povem to, da smo se predvčeranjim spet nekateri sešli pri g. Šventnerju, ter smo sklenili, da bomo posebno gledali „Slovenca", naš edini politični list, kolikor koli mogoče razširiti. Postavili smo tukaj ljudi, ki bodo po Ljubljani naročnike nabirali, ob enem se pa obrnemo tudi do znanih rodoljubov na deželi, da bodo to isto delali po deželi. Jaz mislim tudi dopisovalni (Correspodenz-) klub organizirati tako, da se več nas obveže, redovito in po dogovoru dopisovati vsem časnikom, ki nas zastopajo. Ali ne bi vi enako ravnali na Štajerskem? Jaz pišem tudi g. dr. Tonkliju, da bi nas tudi na Goriškem posnemali. Zakaj preživo sem se prepričal o našem shodu, kako zelo nam še pomanjkuje pravega političnega izobraženja. Po mojej misli je bila prav nejasnost političnih nazorov kriva, da se nismo mogli dorazumeti; mnogo je pa tudi kriva plašljivost nekaterih naših gospodov, ki se preveč boje kazenskih §§. Moje misli so jim bile preradikalne. Laže je res in varneje, svoje misli lepo v srci skrivati, in k večemu o priliki jih razodeti na skrivnem kakemu dobremu prijatelju, nego očitno stopiti ž njimi pred svet; ali prašam, doklej pridemo s tako politiko? Od koga se bo učilo naše ljudstvo srčnosti in politične delavnosti, če so vodje strahljivci? Zdaj pa še nekaj Tebi. V današnjem „Slovencu" berem dva sestavka o našem političnem programu. Eden je od Savine — nemara od Tebe; drugi od Bož. Raiča. Oba se vjemata čisto z mojimi mislimi.

Ti si mi v svojem zadnjem listu pisal: Mi Štajerci smo zdaj vsi le za narodno skupino in zoper vsako drugo napravo posebno tudi zoper Ilirijo. Tudi to se vjema popolnoma z menoj. Prašam tedaj, zakaj me Ti

in Raič nista podpirala, kakor Terstenjak in Herman? Prašam zakaj? Te vsaj niso naši tukajšnji politikarji preobrnili? Saj menda si videl, da niso bili nič pripravljeni, in pobijali so moj program, ne ker so kaj boljšega vedeli, ampak nekaj iz boječnosti in nejasnosti, in nekaj kakor zato, ker ni od njih bil. Vsekakor te prosim, razodeni mi odkritosrčno in obširno, zakaj sta se vidva z Raičem tako vedla, potem kaj zdaj misliš in kaj Štajerci sploh rekó. Za trdno pričakujem kmalu odgovora. Jaz bom svoje misli zdaj po „Novicah" razglasil; v prvih že pride prvi članek; to seveda bolj lojalno, da se kdo ne prestraši.

Srčno te pozdravlja

Tvoj Svetec."

Svetec mi je rokopis vrnil s pismom 24./X. in ker so v tem pismu plastično slikane tačasne razmere v ljubljanskih prvaških krogih, ga tu objavljam doslovno:

„Dragi prijatelj! Tvojo brošurico, ki si jo poslal, sem prebral, in jo pošiljam spet nazaj. Ne zameri, da sem tako počasen. Mnogi nenadjani opravki so me silili, da sem moral odkladati. Tvoje delce bode Slovencem gotovo prav po godi, ne morebiti, kakor si mislil, toliko prostemu ljudstvu, ker je vendar za kmeta nekaj previsoko, ampak sploh vsakemu, ki se hoče ob kratkem podučiti o naših političkih razmerah. Zatorej le srčno naprej! V jezikoslovnem oziru bi sicer še marsikaj bilo popraviti treba; zatorej mora brošurica pred natisom še vsekakor kakemu slovničarju v pest priti; morebiti bi se tudi ta ali ona partija še kaj dopolniti ali prikrajšati dala; pa to bi se šele na svršetku dela določiti dalo. Pa če izide tudi, kakršna je zdaj — to se ve, da brez slovniških pogreškov — bode bro-

šurica imela svojo vrednost in gotovo mnogo pripomogla razgnati politiško temo, ki še dobro na debelo leži po slovenski zemlji. Ako boš še kacega pregledovalca potreboval, posebno po dovršenem delu in če ne najdeš boljega, sem ti jaz zopet na ponudbo in upam, da te drugokrat srečneje poslužim.

Kar mi pišeš o Vašem shodu v Celju 18. nov., jaz bom pri volji udeležiti se, kakor lani; samo bi moral jaz na tanko vedeti, da pridete skupaj. Lani je bil tudi shod napovedan, pa je potlej sam Herman prišel. Tudi moram vedeti, katero uro in kje? Pač prav bi bilo, da bi spet kaj skupnega dogovorili. Torej na tanko mi odpiši, jaz pridem. Da v „Novicah" nič več od mojega programa ne stoji, to so Ti posebne okoljščine. Naši ljubljanski prvaki so narodnemu pravu in zlasti južnoslovenski skupini še zmeraj nasprotniki, posebno dr. Costa; pa tudi dr. Toman. Dr. Bleiweis je bolj boječ ko nasproten. Te okoljščine so storile, da se mi je Bleiweis pri mojem tretjem sestavku, ki je hotel razkladati, po kteri poti bi se dal doseči na narodni podlagi osnovani program, na enkrat uprl, ter ga ni hotel več sprejeti v „Novice". Costa ga je bil pa še bolj zbegal s tem, da mu je ne vem koliko hudodelstev in pregreškov v sestavku našel. Enih 14 dni sem se pogajal z Bleiweisom; predelal sem mu bil celo še enkrat ves sestavek, in popravil vse, kar se mu je le količkaj spotikljivo videlo, in nazadnje ga še ni hotel sprejeti. Tako sem bil prisiljen svoj spis poslati „Slovencu" ki ga, kakor mi g. Einspieler ravno danes piše, prinese nekako danes teden, ker ima dva druga sestavka v istem smislu pripravljena, ki prideta pred, in potlej moj, kakor sklep. Težave, ki se narodnemu programu na pot stavijo, so, kakor vidiš, velikanske. Ne samo centralistični, dualistični in avtonomistični organi, temveč

tudi tisti, ki bi ga imeli najbolj podpirati, njemu nasproti delajo. Vzrokov tega krivih je več in to: površnost, ker si mnogi domišljujejo, da politična vednost sama ob sebi pride, brez učenja, branja in premišljevanja, pa zato mislijo, da če ve človek par fraz, da je to že dovolj; drugo je neka čudna občutljivost nekaterih naših ljudi, ki so vsemu nasprotni, kar ni najpred iz njihove glave prišlo; in zadnjič manjka nam še jako politične zrelosti. Ideja združenja vseh južnoslovenskih plemen v eno celoto je velika, ter potrebuje velicega sklepa, velike odvažnosti, živega delovanja, a naše misli, po dozdanjih nemilih okoljščinah tako zrejene, so majhne in plašljive, tako, da nas je one ideje strah, čeravno ne moremo tajiti, da je popolnoma naravna, in južnim Slovenom, ako hočejo živeti, a ne samo životariti, neogibno potrebna. Odtod prihajajo vsi tisti izgovori: „To je idealno, nepraktično, za to še ni čas, mi smo vsi te misli, da, da, to je naš zadnji cilj in konec, ali zdaj še ne“ itd. Ali meni se ravno taki ljudje zdijo pravi idealisti in nepraktični ljudje, ki menijo, da se bo stvar tolike pomembe in važnosti sama ob sebi naredila, v tem ko bodo oni križem roke držali in spali. Ko bi bil Cavour ali Bismarck — si licet magna componere parvis, — pred nekoliko leti svoj sklep razodel, stavim, da bi bila večina Nemcev in Italijanov zakričala: To je nemogoče, to je ideal! — Srčnost, previdnost, delavnost vse premaga. Vidiš, kako prijazen odziv nahajajo naše narodne ideje po celem jugu — v Zagrebu, Belgradu, Zadru. Med Čehi je samo „Politika“ od konca nekaj nasprotovala; ali kar sem ji jaz pojasnil naše okoljščine (glej list 11. oktobra t. l. iz Ljubljane), je tiho. Ta ideja je zdrava in naravna, zato le srčno naprej! Zdaj, ko je prosta pot, ali pa nikoli!

Ti praviš, da bi bilo dobro še enkrat dobičke združenja na tanko razložiti. To se zgodi. Glavno je pa to: v sedanjih okoljščinah nas imajo Nemci in Italijani v svoji oblasti, ker imajo v deželnih zborih večino, ter ne potrebujejo nič ko nemškutarskega ministra, pa bi storili z nami, kar bi hoteli. Mi raztrgani, razdrobljeni, nesložni, kakor smo, ne bi se mogli nič braniti.

Potem, kar se tiče narodnega razvitka, mi ostanemo berači, dokler bomo v sedanjih okoljščinah, zato ker nimamo niti od države niti od dežele podpore pričakovati; a to kar sami po dobrovoljnih žrtvah storimo, je vedno le beračija.

Zadnje, kar se pa očitno ne sme povedati, ko bi se velikonemške misli kedaj uresničile, in bi se Bismarcku posrečilo zjediniti vse Nemce, mi pridemo naravnost pod Frankfurt, ako se prej od Nemcev ne razločimo, kakor so prišli zdaj benečanski Slovenci pod Italijo. Zakaj v takem primerljaju bi nas le narodnost mogla oteti nemškega potopa; naša jasna, določna, z južnimi Sloveni v zvezi stoječa narodnost bi dobila zagovornike med Francozi in Rusi, in Nemci sami bi morali spoštovati določno narodnost po svojem narodnem načelu. Ako pa vse ostane, ko je, in posebno naša narodnost na pol mrtva, naše zemljišče na kosce med druge razdeljeno — prašam, kdo se bo za nas poganjal? Zgodovina pojde brez nas na dnevni red!

To so moje misli. Ali že sem preveč raztegnil svoje čečkanje, zato naj bo za danes sklep.

Bodi srčno pozdravljen!

Tvoj zvesti

26./X. 1866. Svetec."

Iz tega zanimivega in jako poučnega pisma se vidi, kake jasne nazore je imel Svetec o slovenski in splošni politiki. Dr. J. Bleiweis torej ni pretiral, ko se je o priliki izrazil, da je „Svetec kristalizovana slovenska pamet“.

Rokopis sem kmalu na to dovršil in ga poslal Svetcu, ki ga je v jezikoslovnem oziru popravil in izročil v tisk. Dal sem natiskati 1000 izvodov, ki so se razposlali mesca januarja 1867. l. našim zaupnim možem, da so jih brezplačno delili po deželi.

Shod smo sklicali na 10. dan novembra v Celje in tu smo končno določili vse kandidature.

7. DR. PRELOG IN „SLOV. GOSPODAR“.

Pri shodu v Celju smo se tudi pogovarjali o ustanovitvi popularnega tednika za prosto ljudstvo na Štajerskem, ker so tu „Novice“ premalo bile razširjene. Dr. Prelog je bil pripravljen tak list uredovati, natančneje o tem sklepati se je prepustilo mariborskim rodoljubom.

K posvetovanju v Mariboru, h kateremu so me poklicali, nisem utegnil priti. Torej mi je dr. Prelog 25./XII. pisal, kaj so sklenili zaradi lista, in da bo iz početka le 2krat na mesec izhajal. Nagovarjal me je, naj spišem program, da ga dajo natisniti in ga razpošljejo. „Če bi mogoče bilo, da dobimo 200 do 300 bralcev, bomo mogli izhajati, če ne, bo zaspal. — Če ti je mogoče, dojdi sem; to bi skoraj najbolje bilo. Mene so 23. t. m. žalibog za čitalničnega predsednika izvolili“ — pred njim je bil Šuman predsednik — „branil sem se, kar je največ bilo mogoče, vse vendar nič ni pomagalo; ne vem kako bo šlo — imam preveč drugih

poslov! Kar bo mogoče, bom gotovo storil, če mi Bog da zdravje. Na novega leta dan bomo gotovo v Ptuju igrali „Črnega Petra“ — to burkico je dr. Prelog bil prestavil in uredil za gledališče — „16. januarja pa v Mariboru pri veliki besedi na čast Slomšeku.

DR. M. PRELOG.

Z Bogom ostani, blagoslavlja te s svojo kapucinsko brado tvoj brat

25./XII. 1866. dr. Prelog.“

Njegovi želji, da spišem program in vabilo na naročbo, sem ugodil in mu vse še pred koncem leta poslal.

Dr. Prelog je bil eden tistih skromnih, a zanesljivih rodoljubov, ki se nikjer niso naprej rinili, a vestno opravljali vsako jim naloženo narodno delo. Bil je praktičen zdravnik v Mariboru z ne preobilo prakso. Toliko je vendar prislužil, da se je pošteno preživil. Leta 1863. je na svoj račun dal napraviti porcelanske

majolike z napisom: „Mar i bor. 1863.“ Naročil jih je bil 200 in jih večinoma prodal po 2 gld. Ko sem ga l. 1866. obiskal v njegovem stanovanju, jih je le še kakih 10 imel.

Leta 1864. je izdal knjigo „Makrobiotika“, ki se je srečno vsa razprodala. Pri volitvah za deželni zbor l. 1867. smo tudi njega kandidirali v Ljutomeru, kjer je bil enoglasno izvoljen. Sam humoristične narave je tudi v igrah prevzemal humoristične uloge in vzbujal veselje in smeh v občinstvu. „Slov. Gospodarja“ je leta 1871. prodal katol. tiskovnemu društvu v Mariboru baje za 1000 gld., ker je list tačas že bil aktiven.

Umrl je l. 1872. v Mariboru. —

8. BEUST, MINISTER VNANJIH DEL.

V notranji politiki se je obzorje čedalje bolj temnilo za avstrijske Slovane. Že oktobra se je začel imenovati Beust, bivši saksonski minister, hud nasprotnik Bismarckov, pa po svojih zmožnostih nevreden, da bi črevlje razvezal temu najsilnejšemu nemškemu državniku. Saksonski kralj, intimni prijatelj našega cesarja, ga je priporočal in Beust si je res znal pridobiti tako zaupanje v najviših krogih, da je na občno začudenje bil koncem oktobra imenovan za ministra vnanjih del. Neki nemški list je pisal po tem imenovanju: „Če bo Beust ravno tako delal v Avstriji, kakor je na Saksonskem, sme ga Prusija že naprej vesela biti.“

Beust pa se ni omejil na vnanje stvari, posegal je v notranjo politiko Avstrije in ta človek, ki so mu avstrijske razmere doslej bile popolnoma neznane, je s svojo nesrečno roko cesarstvo razdrapal v dve polovici: ustanovil je pogubni dualizem. Preko glave

Belcredija je obravnaval z Madžari, vozaril se v Pešto, kjer so precej spoznali njegovo plitvost in ničemurnost, ga častili in slavili, dokler ga niso ujeli v svoje mreže. Koncem novembra se je že vedelo, da dobe Madžari svoje ministrstvo in koncem leta je bil dualizem gotov, Slovani pa izročeni na milost in nemilost Madžarom na Ogrskem, Nemcem pa tostran Litave.

Na tem deželni zbori, ki so zborovali mesca decembra, niso mogli ničesar izpremeniti. Bilo je v vseh veliko govorov centralističnih, dualističnih in federalističnih, pa mlatili so vsi prazno slamo. Odločilno besedo je imel ogrski zbor in ta je dosegel vse, kar je želel.

9. STRITAR IN JURČIČ.

Na literarnem polju se je prikazala v tem letu nova svetla zvezda, ki nam sveti še zdaj — Josip Stritar. Mesca marca je bilo v časnikih vabilo na naročbo za „Klasje iz domačih logov", ki ga nameravata izdajati Jurčič in Stritar. Jurčič je bil že znan pisatelj po svojih povestih v „Cvetju" Janežičevem in v knjigah Mohorjeve družbe. „Deseti brat" je ravno tačas izhajal v „Cvetju". Manj znan je bil Stritar, ki je šele dve leti pozneje izdal „Mladiko" in 1869. l. svoje pesmi. V „Klasju" da bodeta začela s Prešernom. Tu sem se spomnil tiste knjižice, ki sem jo dobil v Kranju od trgovca Kilarja in sem jo že omenil. Pisal sem torej Stritarju in mu poslal knjižico v pregled.

Odgovoril mi je s pismom 13./IV. 1866., ki ga tu celega objavim, ker veje iz njega ves duh Stritarjev. Osebno sem ga videl in se ž njim seznanil šele pri Prešernovi slavnosti 1872. l.

Pisal mi pa je:

PROF. JOS. STRITAR.

„Blagorodni gospod! Narprej Vas moram prositi odpuščanja, da Vam tako dolgo nisem odgovoril. Ravno danes sem poslal zadnji del svojega rokopisa o Preširnu v natis.

Kako me je razveselilo Vaše ljubeznjivo pismo, in kar ste mi poslali ž njim, Vam ne morem dopovedati; prvič, ker vidim, da tudi Vi čestite in ljubite našega Prešírna tako, kakor je vreden; saj morda veste kako malo ga, žalibog, do zdaj še naši ljudje čislajo in poznajo; akoravno je on morebiti edina naša last, s ktero se smemo po pravici ponašati. Drugič pa me je veselilo tudi to, da ste popolnoma umeli pomen in namen našega novega početja. Malo časa je še preteklo, kar je bil razglašen naš program, malo priložnosti sem imel poslušati, kaj ljudje mislijo in govoré o njem; vendar pa mi je marsikaj že prišlo na uho, kar mi kaže, da naši rojaki

niso te reči umeli in sprejeli tako, kakor sva izdatelja želela, in da tudi ne bo našla podpore, kakoršne je, po mojem srčnem prepričanji, vredna. Da se tu ne govori o materijalnem dobičku, mi boste pač verjeli.

JOSIP JURČIČ.

Dragi gospod! Iz Vašega pisma že sem posnel, da tudi Vi sprevidite, česa nam je potreba — žalibog — da se to še tako sploh ni spoznalo. —

Po dozdajni poti se ne bo nikamor prišlo, vsaj tje ne, kamor želi v resnici omikan, domoroden in pošten človek. Kaj nas v našem napredovanji narbolj ovira, ste v svojem pismu dovolj jasno in očito povedali. To pa ni sama ovira; druga je še, ki morebiti ni menj nevarna. Berite naše časnike! Kaj se v njih hvali? Vse vprek! Zrno in pleve, klasje in slama! Posebno pa je vse izvrstno, kar se piše in govori pod

mogočno egido naših prvakov. Velik, slaven domorodec in pisavec je, kdor je v njihovo bratovšino zapisan. Zunaj te bratovšine, te cerkve in občine svetnikov ni izveličanja. —

To trnjevo ograjo predreti, po novi boljši poti naravnost se bližati svojemu namenu — izobraževati narod po tirjatvah zdajnega časa, po načelu prave omike, prave liberalnosti — brez vsih stranskih, samopridnih namenov, pokazati narodu, kaj je dozdaj storil na literarnem polju, dokazati mu, kaj je dobro, kaj slabo, in zakaj — to je v kratkem namen našega novega početja.

Želeti bi bilo, da bi se posebno mladost, in sploh vsi, kterim je v resnici mar omika našega ubozega, zatiranega naroda, posebno pa priprostega ljudstva, zbrali in združili krog tega bandera — majhna pa navdušena truma!

Seveda se vpraša, ali sva ravno midva moža, vredna, da se hodi za nama. Midva sva gotovo zadnja, ki bi kaj tacega trdila. To pa vendar smeva reči, da volja najna je dobra, čista, nesamopridna — in magnis voluisse sat est!

Pa saj to se tu ne vpraša — zdaj je priložnost, če je ta zamujena, bog ve kdaj se zopet prikaže druga!

Znano Vam je, gospod, da veliko reči se pri nas dozdaj še tiskati ni moglo, ni smelo — spomnite se samo Levstikove „affaire“! — posebno pa, kar je bilo poštenega, pametnega, zdravega. Zdaj je dana priložnost, da se tiska vse, kar ima kaj prave literarne veljave, naj bo ortodoks — pravoslavno ali pa ne.

Toda, predolgo Vas morebiti že mudim — človek rad govori, čegar mu je polno srce, zlasti pa s takim, ki ga ume! —

Poslano knjigo sem prejel — kakor dragoceno svetinjo — akoravno imam malo časa, prebral sem jo

že dvakrat, dasiravno so mi pesmi večidel že znane. — Roka se mi je tresla, ko sem knjigo prvič prebirati jel, zdaj pa zdaj sem mislil bom ktero njegovo zagledal — žalibog! pustiti moramo pač sladko upanje, da bi še kaj našli Preširnovega. Jaz vsaj sem prepričan, kakor poznam tiste ljudi, da Preširnova zapuščina je zgorela na oltarji fanatizma — strašna misel, — misel, ki človeka — pa nikar se ne jezimo, bodimo hvaležni in veseli, da imamo vsaj to, položimo roko na srce in spoznajmo, da še tega nismo vredni.

„Prišel je med svoje, pa ga niso spoznali!" — Prosim Vas, dragi gospod, če Vam ni posebna sila, dovolite mi, da obdržim še nekoliko časa Vašo knjigo; koristna mi bo v izdaji Vodnikovi in tudi narodnih pesem. Žal mi je, da mi je prepozno prišla, da bi jo bil mogel porabiti v Preširnovem spisu.

Zdaj pa še srčno hvalo Vam, gosp. doktor, za Vašo prijaznost — Vam in Vašim prijateljem, ki se tako prijazno spominjajo našega početja. Da bi ga podpirali po svoji moči, tega Vas pač ne bom še prosil, saj mi je tega porok Vaše pismo in Vaše ime.

Z bogom torej, in bog živi Vas in vse poštene može, kterim je v resnici mar blagor slovenskega naroda!

Vaš hvaležni

Stritar."

Na Dunaju 11./IV. 1866.

„Klasje", žal, nam je prineslo le Prešerna, potem pa je založnik, knjigar Wagner na kant prišel in kar je še bilo neprodanih knjig in nevezanih pol, prevzel je knjigovez Ničman, ki je leta in leta prodajal to Prešernovo izdajo, da se je vse čudilo, odkod toliko iztisov. Trdilo se je, da je Ničman dal pri Blazniku tiskati pole, katerih je manjkalo in tako sčasom celega Prešerna.

10. ZASEBNI DOGODKI.

Naj še omenim iz tega leta, da sem v „Slovencu“ opisal v nekem podlistku mesca oktobra Slovensko Bistrico in tam pravim: „Naš dekan Dr. in oba kaplana niso naročeni na noben slovenski list in niso ne udje „Matice“ in tudi ne družbeniki Mohorjeve družbe. Posvetnih udov pa ima Matica v našem mestu 14, med temi je 6 meščanov, 3 uradniki, 2 učitelja, en notar in en doktor zdravilstva. „Slovenec“ prihaja v naše mesto v 5, „Novice“ v 4 iztisih, „Glasnik“ ima 4, „Klasje“ pa 7 naročnikov.“ — In dandanes l. 1904 — ?

Kot vesten kronist naj še tudi zabeležim neko za mojo osebo znamenito stvar. Decembra je bilo na prostovoljni dražbi prodano vinogradno posestvo v Visolah, kjer zdaj na svoje stare dni bivam. Moj oče se je pripeljal iz Šoštanja in kupil za mene to posestvo, ker si jaz s svojo prakso pač nisem mogel kaj prihraniti, tem manj, ker sem se vozaril po agitacijskih potih, kadar so le dopuščale moje finance.

To posestvo je nekdaj pripadalo minoritom, ki so imeli v Slov. Bistrici svoj samostan zraven mestne cerkve. Oni so menda dali sezidati klet, nad katero je videti še v rdečih črkah letnica 1725. V vinogradu so zasadili same žlahtne trte, ki še zdaj rodé „pohorsko zlato kapljo“, ker jih še ni ugonobila požrešna trtna uš. In kadar jih bo, rodile bodo ameriške trte, ki jih že zasajamo.

VII.

LETO 1867.

1. DEŽELNOZBORSKE VOLITVE.

Prav imenitno leto za Slovence! V tem letu so prvikrat kot političen faktor stopili v javnost. Pri de-

železnozborskih volitvah so v vseh slovenskih pokrajinah zmagali slovenski kandidatje na silno začudenje starih naših narodnih nasprotnikov Nemcev in Lahov. Posebno sijajne so bile zmage na Kranjskem in Štajerskem, pa tudi na Goriškem in v tržaški okolici so bili izvoljeni Slovenci.

Prvi smo v boj šli štajerski Slovenci. Volitve so bile nepričakovano naglo razpisane, v kmetskih občinah že na dan 21. januarja. Torej smo se morali požuriti z agitacijo. Moja brošura se je šele začela tiskati v Ljubljani v Egerjevi tiskarni. Ker je obsegala 5 tiskovnih pol, morali so tam noč in dan delati, da so jo do 10. januarja dokončali in začeli razpošiljati.

9. januarja smo imeli shod v Mariboru, da redigiramo oklic do volivcev. Kandidate smo že poprej bili določili. Le dr. Dominkuš se je zmerom branil in le po dolgem prigovarjanju se vdal. A pri njegovi mehki naravi se je bilo bati vsak čas, da se spet odpove. Dogovorila sva se, da se snideva pri njegovem vinogradu v Zgornji Polskavi zaradi oklica in programa za mariborski okraj.

Pripeljal se je res par dni pozneje in tuhtala sva, kaj hočeva povedati in obetati volivcem. Najbolj kočljivo vprašanje je že takrat bilo šolsko in tu smo morali z ozirom na še malo razvito narodno zavednost izreči, da ne mislimo nemščine popolnem izbacniti iz ljudske šole, vendar da se more le v materinskem jeziku uspešno poučevati. Oklic je bil slovenski in nemški, kakor tudi plakati, kar se je vse v Gradcu natiskalo, da nam je prišlo še o pravem času v roke.

Za druge okraje se nismo bali, za mariborski pa smo imeli prav malo upanja, ker so tudi Nemci in nemčurji začeli hudo agitirati za svoja kandidata, mariborskega župana Tapeinerja in graščaka Feyrerja na

Hausambacherju. V slov.-bistriškem okraju je za mene po volitvi volilnih mož še precej dobro kazalo, manj za Dominkuša, ker so ljudje imeli predsodke proti advokatom. Tudi proti Hermanu se je strastno agitiralo.

Štiri dni pred volitvijo je mariborska čitalnica napravila večjo narodno slavnost v Kartinovi dvorani, ki je bila prav dobro obiskana. Tu smo se menili tudi za mesta, ali naj bi postavili kandidate. Za Celje je okrožne sodnije svetnik Pesarič že bil prevzel kandidaturo. Za Ptuj smo nagovarjali profesorja Šumana. Branil se je, končno mi je dejal: „Če boš ti izvoljen v mariborskem okraju, potem prevzamem kandidaturo za Ptuj". Iz Šent Lenarta so poročali, da dobro stoji, za mariborsko okolico pa je bilo slabo.

2. DOMINIK ČOLNIK.

V šentlenartskem okraju je tačas bil najvplivnejši in najagilnejši mož veleposestnik Dominik Čolnik pri sv. Benediktu, kateremu naj posvetim tukaj nekoliko vrstic, kajti njemu smo se imeli najbolj zahvaliti, da se je narodna ideja v Slovenskih goricah tako ukrepila. Podedoval je po svojem očetu veliko posestvo, se tudi bogato oženil; to ga pa je zapeljalo, da si je sezidal poslopje graščini podobno in se bolj vedel kakor kak gospod, nego kakor kmetski posestnik. Peljal se je dostikrat v Maribor in tako je pošel denar in končno so se mu nakupičili dolgovi, da se mu je na starejša leta prodalo posestvo. On pa se je moral preživiti kot živinski zdravnik, v kolikor se je v tej stroki bil izučil v mladosti v ljubljanski podkovski šoli, kamor ga je oče bil poslal.

Pri mariborskih veselicah sem ga vselej videl in vabil me je, naj ga pridem obiskat na njegovem domu, kar pa zaradi oddaljenosti nisem nikoli utegnil. Slišal sem pa, da je bil črezmerno gostoljuben in da je v počitnicah vse polno dijakov imel v hiši, tudi drugih obiskovavcev mnogo, kar kaže spominska knjiga, v katero so se vsi zapisavali. Hrani se v župnišču pri sv. Benediktu.

Čolnik je bil mož krepke postave, inteligenten, in se je zlasti zanimal za vinogradništvo in sadjarstvo. Priganjal nas je, da naj vendar ustanovimo popularen list za kmetsko ljudstvo, in ko je l. 1867. začel izhajati „Slov. Gospodar", mu je bil priden sodelavec. Nosil je surko in tudi jaz sem si jo l. 1867. naročil, kakor sploh mnogi mlajši narodnjaki.

L. 1893. je umrl. Padel je, ko je ponoči prišel domov, skozi slučajno odprta kletna vrata in se smrtno poškodoval.

Leta 1867. pa je bil na vrhuncu svoje slave in mogočnosti. Pri veselici dne 16. januarja nam je že povedal, da se smemo zanašati na Slovenske gorice in to se je tudi obistinilo.

3. VOLITEV V MARIBORU.

Z Dominkušem sem pa imel še velike sitnobe. Dva dni pred volitvijo mi pošlje pismo iz Maribora, da on kandidature nikakor ne prevzame. Kaj zdaj početi? Programi in oklici so bili že razposlani, vsaka izpremememba nemogoča. Torej se na to odpoved nisem oziral in dal povsod nabiti plakate. Upal sem, da ga že spet pregovorim, ker se on trdni na njega vplivajoči tuji volji ni mogel ustavljati. To svojo slabost je sam

priznal. Ko sem nekdaj omenil, da po Schoppenhauerju imajo otroci voljo od očeta, inteligenco pa od matere, vzdihnil je: „Potem moji otroci ne bodo imeli volje“.

Naš oklic do volivcev, v katerem smo priporočali kandidate za kmetske občine na Spodnjem Štajerju, je bil šele 19. januarja, torej dva dni pred volitvijo, razglašen v „Slovencu“, v „Slov. Gospodarju“ pa v njegovi prvi številki 16. januarja. Naj se tu ohranijo imena tistih zaupnih mož, ki so podpisali ta oklic. Bili so: „Dr. St. Kočevar in Fr. Kapus v Celju, Ivan Žuža v Grižah, Fr. Grobelnik v Žalcu, Fr. Šentak na Vranskem, dr. Fr. Bratkovič, J. Horjak v Laškem trgu, Mat. Goričar v Mozirju, dr. G. Ipavec v Šent Jurju, prof. J. Šuman, Bož. Raič, Fr. Divjak v Framu, D. Grizolt v Smolniku, Fr. Ratej, P. Limavšek v Slov. Bistrici, dr. J. Muršec v Gradcu, S. Knez, notar v Šent Lenartu, D. Čolnik v Drvanji, dr. A. Klemenčič v Ljutomeru, J. Razlag v Radoslavcih, dr. A. Magdič v Ormožu, F. Jančar v Negovi, J. Schönwetter, notar v Ptuju, dr. J. Vošnjak, prošt v Ptuju, J. Žurman pri sv. Trojici, dr. J. Sernec v Kozjem, A. Pirnat v Golčah, Fr. Vošnjak v Šoštanju, dr. J. Mencinger v Brežicah, J. Šetinc v Bukšeku, J. Vivod v Šent Vidu“.

Pomenljivo je in značilno za duhovniške razmere v Mariboru pod Stepišnikom, da oklica nobeden mnogih mariborskih duhovnih gospodov ni hotel podpisati, tudi nobeden iz celega mariborskega volilnega okraja. Pač pa so oklic podpisali starosta graških Slovencev Muršec, ptujski prošt Vošnjak, dekan Klemenčič v Ljutomeru in Bož. Raič.

Na večer pred volitvijo smo sklenili napraviti veselico na čast slovenskim volivcem. Najeli smo Kartinovo dvorano, v kateri se je drugi dan vršila volitev. Ker smo se pa bali nevabljenih hujskačev, bil je vstop

dovoljen le proti vstopnicam in to smo pametno ukrenili. 20. januarja opoldne pa je začelo snežiti in bril je mrzel veter, ko smo se odpeljali iz Slovenske Bistrice v Maribor. Z menoj v vozu sta bila Ratej in Železnikar, ki je prejšnje leto bil vstopil v Ratejevo pisarno. Na drugih vozovih so se peljali pohorski volivci. Ko pridemo proti večeru v Maribor, sva šla z Ratejem k Dominkušu, ki se je vendar dal pregovoriti, da je šel z nama v Kartinovo dvorano. Tam smo našli že mnogo volivcev iz Slovenskih goric in bistriškega okraja. Predsednik čitalnice prof. Šuman je v krepkem govoru priporočal kandidata, na kar sem jaz razlagal naš program in je tudi dr. Dominkuš nekaj kratkega govoril. Bilo je že zbranih kakih 70 večinoma zanesljivih mož, vendar še ne tretjina vseh volivcev.

Prenočevala sva z Ratejem v Dominkuševi pisarni, kjer je gospa za naju dala pripraviti postelji. Ker sem bil truden, sem hitro zaspal in se šele proti jutru zbudil. Ratej se je začudil, da sem mogel tako mirno spati pred tako imenitnim dnevom.

„Če propadeš —“

„Pa propadem in ostanem, kar sem bil, narodni agitator“.

Tista noč je bila prav mrzla, sneg je na debelo ležal po ulicah in Lovro Stepišnik, ki je tudi prišel agitirat in ni vedel po noči, kje dobiti prenočišča, je skoro zmrznil. K sreči ga je na ulici srečal Železnikar ter ga spravil s seboj pod streho v Rapočevi gostilni

V jutro se je z vlakom pripeljalo iz Gradca še nekaj dijakov, ki so s seboj prinesli program, ki je bil šele prejšnji dan dotiskan. Hiteli smo na volišče. Prihajalo je zmerom več volivcev, pa tudi mnogo agitatorjev obeh strank, ki so obdelavali volivce. Prišli so zdaj tudi nasprotni kandidati in okrajni glavar. Dvo-

rana je bila polna ljudi, ker je imel vsak prost vstop. Nekateri so stali po klopeh in mizah, vsi radovedni, kako se bo vršila volitev. Naša stranka je bila tako previdna, da smo se že prejšnji večer zmenili, koga voliti v volilno komisijo. To smo storili po nasvetu mariborskega notarja, drja. F. Rateja, ki je tačas se začel zanimati za narodno delo in bo o njem še govor.

Ko so naši pri volitvi volilne komisije klicali: dr. Ratej, začel je kričati neki dobrorejen mož, ki je stal blizu komisarja, s hripavim glasom, da protestuje proti volilni pravici dr. Rateja, ker on voli v mestni skupini. Ta ded je bil penzionirani stotnik Seidl, živeči v Kamcah pri Mariboru, ki je pozneje res si pridobil za nekaj let mandat v tem okraju. Čudno, da tak hrust, ki je bil videti čisto zdrav in krepak, se je dal penzionirati. Toda v vojaški službi to ni nič nenavadnega. Njegov protest ni obveljal, ker je Ratej bil izvoljen za volilnega moža v Leitersbergu. Ko je komisija, ki je bila medtem sestavljena, se izrekla v tem smislu, protestiral je Seidl in pihajoč od jeze odšel. Glasovanje se je potem mirno vršilo. Ko je dr. Ratej, ki ga je komisija izbrala za predsednika, prvi s krepkim glasom izrekel: „Jaz volim dr. Dominkuša in dr. Vošnjaka“, so zadoneli „živio“-klici in ta začetek nam je privabil nekaj neodločnih volivcev. Prvi je volil mariborski okraj in že tu se je pokazalo, da jaz zmagam, a za Dominkuša je še slabo stalo in do konca je bilo dvomljivo, ali bo zmagal. Bistričani, bilo jih je 45, so razen treh vsi za mene glasovali, za Dominkuša le 25. K sreči je ves šentlenartski okraj se izvrstno držal. Ob pol dveh je šele glasovanje bilo končano in sva dobila od 188 glasov jaz 123, dr. Dominkuš pa 95, torej le en glas nad polovico. Slava in živioklicev ni bilo konca. In zdaj smo dobili že tudi telegrame od

drugih krajev, da so povsod zmagali slovenski kandidatje. To je bilo veselje, ki ga nisem nikoli pri poznejših volitvah in zmagah tako užival. Hiteli smo tudi mi telegrafirat na vse kraje, ker smo vedeli, da po vsem Slovenskem so se najbolj zanimali za naš obmejni okraj.

Izvoljeni so pa bili zraven Dominkuša in mene v Ptuju Herman, v Celju dr. Razlag in Lipold, v Brežicah Lenček, v Ljutomeru dr. Prelog in v Slovenjem Gradcu Rak, poslednji proti nasvetovanemu dekanu Mešku, pa le pod tem pogojem, da vstopi v slovenski klub, kar je tudi storil. Tu je bil poprej poslanec Lohninger, posestnik mislinjskih fužin, ki je gotovo mislil, da bo spet izvoljen. Tla podkapal pa mu je dr. Mošé, tačas odvetnik v Slov. Gradcu, s katerim sem se leto poprej bil seznanil in ki se je bil obrnil na našo narodno stran.

Nad mariborsko volitvijo občno začudenje in penasta jeza v nemških listih! „Tagespost“ je slikala v groznih barvah, kako smo terorizirali volivce, in med drugim pravila, da je cela tropa slovenskih dijakov vlačila može, in pritiskala na našo stran, na mizi sredi dvorane pa je stal medicinec Šmirmaul z debelo gorjačo (Ziegenhainer) v roki in pretil nasprotnikom.

Dva dni pozneje je bila volitev v mestih. Peljal sem se na predvečer v Ptuj, kamor je tudi prof. Šuman prišel, da se pri volilnem shodu zvečer predstavi. Shod je bil v neki dvorani in zbralo se je precej volivcev iz mesta. Prvi je govoril Waser in seveda so mu ploskali. Za njim se je oglasil Šuman. Še dosti mirno so ga poslušali. Le ko je začel govoriti o Jugoslovanih in omenil Jelačiča, so mrmrali, a pustili ga govoriti do konca. Tačas vsi ti volilni shodi še niso bili tako burni, kakor so postali pozneje. Na Ptujčane

nismo računali, pač pa na Središče, Ljutomer in Ormož. Ker je bil tačas le Ptuj volilno mesto, bi se morali vnanji volivci pripeljati, a niso prišli in Šuman je dobil le 12 glasov. Ko sva se odpeljala iz Ptuja, dejal je Šuman, ki je z menoj vred bil precej potrt: „Več glasov sem pa vendar pričakoval“. Tudi v Celju smo propali s Pesaričem in od te dobe do zdaj (1905) se nam še ni posrečilo pridobiti si katero mestno skupino, česar je v prvi vrsti krivo nam nasprotno mnogoštevilno uradništvo.

4. VOLITVE NA KRANJSKEM IN DRUGOD.

Malo dni pozneje, 27. jan., so bile volitve na Kranjskem in pokazale svetu, da je Kranjsko čisto slovenska dežela. Kajti izvoljeni so bili na kmetih in v vseh mestih narodni kandidatje, vse prejšnje nezanesljive osebe pa zavržene. Nekateri teh so našli v velikem posestvu pribežališče. Tudi na Goriškem so v slovenskih okrajih bili izvoljeni Slovenci, kakor tudi v tržaški okolici.

Torej smo po končanih teh volitvah v resnici se smeli veseliti nad pridobljenimi zmagami; le na Koroškem nam je izpodletelo. Tam je na mesto deželnega predsednika bil imenovan Karl grof Hohenwart, ki je bil pozneje tako imeniten v avstrijski zgodovini. Na volitve sicer ni dosti vplival, pa še tisto spomlad je, kakor smo čitali v „Slovencu“, na ministrstvo poročal, da na Koroškem ni treba slovenskega uradovanja, ker Slovenci sami tega ne žele!

Najbolj imenitna pa je bila zmaga na Češkem in Moravskem in upali smo, da se bodo višji krogi ozirali na to ter si premislili, preden izročé tujcu Beustu no-

tranjo uravnavo vsega cesarstva. Pa zmotili smo se. Grof Belcredi je 13. febr. odstopil in Beust je bil imenovan za državnega ministra in ministrskega predsednika. Zdaj smo videli, kaj nas čaka — dualizem in ž njim hegemonija Nemcev nad Slovani tostran, Madžarov onstran Litave.

Na dan 18. februarja so bili sklicani vsi deželni zbori, da izvolijo poslance v državni zbor, ki bi imel nalogo dogovoriti se z ogrskim deželnim zborom o prihodnji ureditvi države.

5. ŠTAJERSKI DEŽELNI POSLANEC. (1867. DO 1876. L.)

Bil sem torej srečno izvoljen in čutil zadoščenje za mnogoletno napeto delovanje. Pomaknjen sem pa bil s tem iz vrst agitatorjev med — recimo — prvake, kakor smo jih mi med seboj po Levstikovi iznajdbi imenovali. Čutil sem, da začne zdaj za mene vsa druga doba in da mi je s poslanstvom naložena ne kaka prazna čast, ampak težko breme in velika odgovornost. Pričakujejo se uspehi, bodisi na narodnem, bodisi na gospodarskem polju. A kako jih doseči? Herman se je šest let, dr. Razlag zraven njega dve leti trudil v štajerskem deželnem zboru, mnogokrat sta govorila, posebno Herman, tehtno, resnično, prepričevalno. Nemci so jih poslušali, odgovarjali, pa ni trohice ravnopravnosti niso dovolili Slovencem. Sicer me je tolažilo, da nas bo zdaj osem v zboru, pa tako naiven nisem bil, da bi upal, da bi Nemci nam mogli pravični biti.

In kakršni so bili tačas, takšni so še zdaj, v početku novega stoletja, in isti boj, ki smo ga mi bili leto

za letom v deželnem zboru, bije se tudi še dandanes in se bode bil, dokler Nemci sami ne bodo prevideli, da le tratijo svoje moči, in da tega, kar si želé, ne morejo doseči. Dr. Rechbauer, imenitni nemški vodja in nekaj časa predsednik državnega zbora, je 1865. leta izrekel: „V petdesetih letih ne bo Slovenca na Štajerskem.“ No, ko bi zdaj še živel, bi videl, da se je zmotil in da nas je blizu toliko, če ne več, kakor pred 50 leti, vzlic tisočinam rojenih Slovencev, ki so se prelevili v nemčurje. Torej ne obupajmo, pride tudi naš dan.

18. februarja so začeli deželni zbori zborovati. Štajerski slovenski poslanci smo se že prejšnji dan zbrali v posvetovanje. Herman in jaz sva stanovala v hotelu „zur Kaiserkrone“, kjer sva se tudi poznejša leta utaborjevala. Bilo nas je osem in sklenili smo, da bomo v vseh vprašanjih solidarno postopali. Že smo pozvedeli, da mislijo Nemci mariborsko volitev ovreči. In res smo v 2. seji — prva je bila samo formalna otvoritev — dobili v roke poročilo o volitvah, po katerem se naj vse volitve potrde, le moja in Dominkuševa se naj izročita posebnemu odseku v pretres. In tu se je vzdignil nemški poslanec dr. Aichmayr, ki je bil tudi deželni odbornik, ter zagovarjal takojšnjo potrditev tudi te volitve. „Kajti“, dejal je, „ko bi se vsi majhni pogreški pri volitvah tako ostro sodili, kakor pri mariborski, bi se moralo 18 volitev ovreči.“ Pri glasovanju je potrjena bila moja volitev, Dominkuševa pa izročena dež. odboru, da o njej poroča v prihodnji seji. Aichmayr se je pa tako zameril Nemcem, da ga niso več volili v deželni odbor.

Pri volitvi deželnega odbora je dr. Razlag zahteval, da se vsaj eden Slovenec voli v odbor, na kar se seveda Nemci niso ozirali Mi smo v kmetski skupini svoje glasove oddali za Hermana, večino pa je

dobil Kaiserfeld. Tačas še ni bilo zastopnikov nemške klerikalne stranke v zboru.

V tej seji sem prvokrat slišal govoriti Carnerija. On je bil lastnik graščine Wildhaus nad Mariborom in izvoljen od velikega posestva. Hrom in skljušen človek s krčevito v stran zavito in pripognjeno glavo je izgledal, kakor kak satir. Da je tako telesno bil pohabljen, tega je baje bilo krivo, da se je rodil kot dvojček s sestro, s katero je bil zrastel, in moral biti od nje odrezan. Spisal je nekaj filozofskih razprav in slovel kot velik filozof. A kdor si predstavlja filozofa kot mirno mislečega in nepristransko sodečega učenjaka, je pač moral Carneriju, če je slišal njegove strastne napade na uboge nas Slovence, odreči vsak čut za pravico in resnico. Svoj govor je držal spisan v roki in ga čital, kar je proti poslovnemu redu, a pustili so ga brati, dasi smo mi Slovenci mu klicali, naj govori, ne pa čita. Tudi v državnem zboru pod Taaffejem so ga Nemci v ogenj pošiljali prvega pri vsaki budžetni debati. Tačas nam je že postal objectum fopabile po svojih jeremiadah in dobil je priimek: „Jeremias von Wildhaus". Bil je v žlahti z Gödelom, pa drug za druzega nista marala.

V 4. seji so se volili poslanci v državni zbor. Slovenci smo se dogovorili, da se naj iz naše skupine volita Herman in dr. Razlag. To smo Nemcem naznanili, a oni na naš predlog niso se ozirali in izvolili so Lenčka in Lipolda. Za tak slučaj smo bili sklenili, da morata izvoljenca se odpovedati. To sta res tudi storila. Nastal je velik nemir in Nemci v prvem trenotku niso vedeli, kaj storiti. Pretrgali so sejo, da se dogovoré in ko se seja spet odpre, nasvetuje dr. Stremayr, tačas deželnega sodišča svetnik, da se odpoved ne odobri. Jaz sem na to dokazal absurdnost

tega, da se kdo sili prevzeti kak mandat, in da je smešno, koga kakor po odgonu poslati v zbornico. Podpiral me je dr. Dominkuš, seveda brez uspeha in Stremayrjev predlog je obveljal.

Lenček in Lipold sta res vstopila v državni zbor in v njem ostala, če tudi sta bila zaradi svoje nedoslednosti v slovenskih časnikih, posebno v „Slovenskem Gospodarju“ večkrat pikana. Oba sta pa zmerom ostala zvesta narodnjaka in glasovala, kakor je sklenil slovenski klub.

6. ALOJZIJ LENČEK IN JAN. LIPOLD.

Lenček je imel lepo posestvo na Blanci ob Savi. Železnica prav tik hiše mimo vozi v Zagreb. Kadar sem ga obiskal, sem moral izstopiti v Sevnici, ker na Blanci ni bilo postaje. In kadar sem prišel, sem bil z veseljem sprejet in dobro sem se imel v družbi te poštene in ljubeznive rodbine. Po svoji spretnosti in podvzetnosti pri stavbah za južno železnico in z lesno trgovino si je pomnožil imetje, da je ta hiša zraven Potočinove na Zidanem mostu najbolj slovela v celem Posavju. Hišo je povečal in moderno uredil, otrokom, dobro zrejenim, se je obetala lepa prihodnost. Poslednja leta svojega življenja je, žal, na duhu opešal in kmalu umrl.

In spet sem moral jaz kot njegov najstarejši prijatelj govoriti mu v slovo ob odprtem grobu. Hišna blagovitost pa je bila, kakor se dostikrat prigodi, razorana po velikih dotah in drugi ljudje zdaj vladajo v hiši, v kateri sem marsikatero prijazno uro doživel s prijateljem Alojzijem, njegovo pridno in postrežljivo ženko in zdravo se razvijajočimi otroki.

Ko sem se 1901. l. peljal na Krško k shodu za streljanje proti toči in je vlak drdral mimo Blance ter

sem gledal skozi okno na vrt in hišo nekdaj Lenčkovo, vzbujali so se mi vsi stari spomini in težko mi je bilo pri srcu.

ALOJZIJ LENČEK.

Lipold Janez je bil iz rodbine v Mozirju, sloveče v časih, ko je lesna trgovina še cvetela in donašala blagovitost v te kraje. S svojo sivo brado, obkrožajočo inteligentni obraz, je Lipold spominjal na stare patriarhe in bil čislan v celi Savinjski dolini. Lipoldova hiša sredi trga z gostilno je bila zbirališče narodne inteligence in tu se je sklepalo, komu izročiti poslanstvo. Njegov stric je bil Jožef Lipold, župnik v Rečici nad Mozirjem, ki je spisal mnogo pesmi, deloma objavljenih v Ahacljevi knjigi: „Koroške in Štajerske pesmi“ in v „Drobtinicah“, največ pa nenatisnjenih, zbranih v rokopisu, ki se menda še nahaja v lasti Lipoldovih potomcev.

Lipold je bil do l. 1871. deželni in državni poslanec in se zmerom korektno vedel. Poslednja leta

JAN LIPOLD.

svojega življenja je moral gledati, da čedalje bolj peša lesna trgovina, ker je začelo pomanjkavati lesa in s tem tudi pojemati prejšnja blagovitost. Kadar sem mu jaz povedal svoje pomisleke proti temu tratenju z gozdi, mi je odgovarjal: „Les raste ponoči in podnevi, mi pa le podnevi sekamo.“

Lipoldova hiša je tudi prišla v tuje roke, ker pač, kakor sem že omenil, le prav redkoma se v mestih in trgih katera rodbina vzdrži do tretjega roda.

7. BEUST, ČEHI IN SLOVENCI.

Belcredi je, še preden so se začeli deželni zbori, 10. februarja odstopil. Imel je dobro voljo in morda bi se mu bilo posrečilo cesarstvu ohraniti celoto, da ni vmes prišla nesrečna vojska l. 1866. Za njega so

bili le Čehi, Poljaki in Slovenci, proti njemu pa Nemci in Madžari; zato ni mogel izvršiti svojega programa. Na njegovo mesto je prišel Beust, ki je Madžarom vse dovolil in tudi Nemcem bil po godu.

Čehi, opirajoči se na svoje državljansko pravo, so se držali oktobrske diplome iz l. 1860., niso priznavali Šmerlingove februarske ustave in niso poslali svojih poslancev v državni zbor, ki bi po Šmerlingu moral biti širji za vse cesarstvo in ožji za avstrijsko polovico. Ker tudi Madžari in Hrvatje se niso hteli udeležiti posvetovanja v širjem zboru, bil je ta zmerom nepopoln. Ko bi Čehi in Hrvatje bili vstopili, bi ne bilo prišlo tako lahko do dualizma.

Pasivna politika pa Čehom ni obrodila pričakovanega sadu; hoditi so morali leta in leta po trnjavi poti opozicije in pri tem trpeli ogromne materielne škode, časnikarstvo pa je stokalo pod krutim preganjanjem državnih pravdnikov in sodnikov, ki so obsojali urednike na mnogoletno ječo in mnogotisočne denarne globe. In kaj so dosegli Čehi s svojo pasiviteto, ki so jo uganjali skozi blizu dvajset let? Prav nič! Končno so l. 1879. pod Taaffejem vstopili v tisti državni zbor, ki so ga ves čas proglašali za nepostavnega. Vstopili so sicer s protestom, pa to bi bili tudi l. 1861. lahko storili in s tem prihranili sebi vse velikanske žrtve, vplivali pa bi bili na daljnji razvoj notranje politike in na vso postavodajo.

Čehi so vrl narod, a nesrečni politikarji, ki preveč računajo s preteklostjo, sedanje dejanske okoliščine pa premalo upoštevajo.

In Čehi so tudi nam Slovencem bili vzor in sicer po pravici, kar se tiče njihove vztrajnosti v narodni borbi in gospodarskem napredku, v politiki pa smo se

jim preveč vdali ter s tem njim nič ne koristili, sebi pa škodovali.

Čehi, oziroma federalistična stranka je po volitvah 1867. l. imela večino v češkem in moravskem deželnem zboru. Namesto da bi, kakor nemške dežele in gališki deželni zbor, volili svoje poslance za državni zbor, sklepali so obširne adrese na cesarja, v katerih niso priznavali pravice državnega zbora sklepati po večini glasov. In kaj je storil Beust? Oba zbora sta bila razpuščena in pri novih volitvah je vlada tako pritiskala na veliko posestvo, da so v njem večino dobili ustavoverci in s tem so Čehi bili potisnjeni v manjšino v češkem deželnem zboru in v moravskem so še zdaj v manjšini. To je bil torej najhujši taktični pogrešek, katerega so pač zelo zakrivili tudi fevdalci z grofi Thun, Clam itd. na čelu.

Kranjski deželni zbor, za katerega so Slovenci tako sijajno zmagali, da so si pridobili vse mandate na kmetih in v mestih, je po zgledu Čehov tudi za potrebno spoznal skovati adreso do cesarja. Sklicaval se je na oktobrski diplom in izrekel, da bo poslance v državni zbor volil le z nekimi pridržki. Tačas smo vsi odobrovali to postopanje, čeprav je bilo za nas Slovence nezmiselno ogrevati se za kake zgodovinske pravice, ker po njih nikoli ne moremo doseči slovenske administrativne skupine.

Ta adresa pa je tudi za nas Slovence imela hude nasledke. Beust je razpustil kranjski deželni zbor in pri novih volitvah je vlada prvikrat v boj zoper narodne kandidate gnala vse uradnike in padla je Ljubljana. Zdaj je spoznala vlada, kakšno moč pri volitvah ima v uradništvu ter od njega odvisnem meščanstvu, in mnogo let smo se morali boriti, da smo spet nazaj dobili tiste pozicije, ki smo jih imeli po prvih volitvah l. 1867. Ko

bi bil tačas deželni zbor kranjski volil brez adrese in brez pridržkov, ostal bi bil neizpremenjen celo dobo šestih let, ker bi tudi Hohenwart ne imel povoda ga razpustiti. Narodna stranka bi se bila v tem času tako utrdila, da bi se ne bila mogla potisniti celo v manjšino, kakor se je to zgodilo 1876. leta. Ali kaj pomaga, po toči zvoniti ali, kakor zdaj pravimo, streljati? Kar nam je prisojeno, moramo prebiti in pretrpeti.

Po drugih volitvah sem pisal Svetcu, naj mi naznani, kaj zdaj mislijo. Odgovoril mi je 7. apr. 1867:

„Dragi prijatelj! Ravno sem hotel Tebi pisati, ko dobim Tvoj list v roke. Tako sva se v mislih ravno srečala. Mi smo včeraj deželni zbor začeli in tudi dokončali na veliko jezo nemškutarjem, kateri bi bili radi še nekaj odloga imeli, da bi bili še med našo stranko propagando delali za deželni odbor in drž. zbor v svojem smislu. Pa smo jim mi pot prestrigli. Obrezovo volitev za Postojno-Lož-Vrhniko smo ovrgli, dr. Zupana volitev za Novo mesto je tako pomanjkljiva, da gotovo pade. — Lahko bi bili ovrgli volitve za Ljubljano in kočevsko mesto, ker ste obe zelo pomanjkljivi, ali mislili smo si: In medio virtus. V sedanjih silovitih in brezpostavnih Beustovih časih kaže bolj po lahko stopati, da si vsaj deželni zbor ohranimo in da ga ne izpostavimo novi nevarnosti. Saj imamo zdaj tako v deželnem zboru, pa tudi v kurijah zunaj velikega posestva odločno večino. En par nemškutarjev več ali manj, je vse eno. — Po pismu, ki smo ga dobili od dr. Riegerja, da naj se za zdaj na solidarnost ne oziramo, ampak da si naj ohranimo večino v deželnem zboru, smo volili za državni zbor brez adrese in brez pridržkov — molčé. Izvoljeni so: grof Coronini, deželni načelnik v Salcburgu za veliko posestvo, potem: dr. Lovro Toman, dr. Klun, grof Barbo, Lovro Pintar in jaz. Coronini,

čeravno vladen človek, naši narodnosti ne bo nasprotoval; drugi pa, če Bog da, bomo vsi trdno stali za narod kot skala.

V deželni odbor smo izbrali prejšnje: dr. Bleiweisa, dr. Tomana in dr. Costo. Tako imamo tudi v odboru večino. Vidiš tedaj, da na Kranjskem strašni vihar, ki ga je spustil Beust na nas in ki je v zvezi z nemškutarijo, birokracijo in policijo — z vsemi poštenimi in nepoštenimi sredstvi t. j. s pregovarjanjem, lažjo, strašenjem, grožnjo, zapeljavanjem, podkupljevanjem itd. itd. itd. strašno razsajal po naši deželi, našega naroda ni omajal, in da, kjer so narodnjaki padli, niso padli po krivdi narodovi, ampak po vladni sili, ki je samovoljno volilske imenike preminjevala, volilce brisala, prihod in glasovanje jim zavirala itd. in ki je vrh tega vse, kar je uradnega in oficioznega sveta, pod moraš gonila k volitvam in silila jih z grožnjo, da drugače službo izgube, da so zanjo glasovali. Le tej sili ima vlada zahvaliti mali uspeh, ki ga ima.

Kako se bomo na Dunaji držali, še nismo ustanovili. To bo zaviselo od okolščin. Da brez Čehov ne moremo veliko, to se tako ve. To je pa gotovo, da bomo delali, kar bo koli mogoče za Slovenstvo in za federalizem.

Da nam je Slovencem dnevnika treba, to tudi mi živo čutimo in menili smo se še pred novimi volitvami zastran tega; pa burni časi volitve so nas spet od tega premišljevanja odbili. Ali zdaj, ko je vihar minul, začnemo spet precej preudarjati, kaj in kako. Ko se kaj zmenimo, jaz ti precej oznanim.

Bodi zdrav!

Tvoj

7./IV. 1867. Svetec."

To pismo drastično slika, kakšen terorizem je zavladal na Kranjskem pod Beustom in njega organom, dež. predsednikom Bachom. Za te svoje zasluge je Bach še isto leto bil povišan na namestniško mesto v Trstu, na Kranjsko pa je prišel baron Konrad.

Svetčevo zaupanje, da bodo vsi izvoljeni trdno stali za narod, se je izjalovilo. Dr. Vinko Klun — svoj doktorat si je prislepari na padovanskem vseučilišču — je še tisto leto obrnil plašč po vetru in v zahvalo ga je Beust imenoval za sekcijskega svetnika v trgovinskem ministrstvu.

Zastran dnevnika pa se je godilo v Ljubljani, kakor poprej zastran „Matice". Govorilo in posvetovalo se je, a storilo nič in spet smo mi štajerski Slovenci se morali lotiti dela.

8. SLOVENCI IN DRŽAVNI ZBOR.

Glavno vprašanje pa je zdaj bilo za nas, ali naj Lenček in Lipold vstopita v državni zbor ali naj ostaneta doma. O tem smo bili različnih misli; jaz, kolikor se spominjam, sem bil za to, da ne vstopita, da se s tem Čehom dokaže slovenska solidarnost ž njimi. Da se reši to preporno vprašanje, sklical se je shod štaj. slovenskih poslancev in zaupnih mož v Celje na 12. maj, ker je državni zbor že bil sklican na 15. maj. Povabil sem tudi Svetca, da se naj udeleži shoda in nam pove mnenje kranjskih poslancev. Odgovoril mi je s pismom 7./V.:

„Dragi prijatelj! Naš sklep, da pojdemo v državni zbor, je trden; zakaj, to sem Ti že zadnjič razložil. Tudi ne stoji samo pri nas, ki smo izvoljeni, iti ali ne iti, ampak to je sklep našega narodnega kluba. To misel

smo imeli že v prejšnjem dež. zboru, ki je bil razpuščen, in smo že takrat odločili, poslati poslance v drž. zbor, samo da smo' ob enem tudi adreso sklenili. Ravno tako, kakor Moravci in Tirolci. Te iste misli je bil spet zadnji zbor, samo da smo opustili adreso, ker smo videli, da bi bila čisto odveč in da bi bila predrznost, ko bi bili v sedanjih okolščinah svojo s tolikimi težavami in žrtvami pribojevano večino novi nevarnosti izpostavili. Tudi Moravci, ko bi bili zmogli in svojemu prvemu sklepu dosledni ostali, bi bili šli. Ali da zdaj ne gredo, to je vse drugače. Niti mi ne bi šli, da smo v manjšini. Čehi in Moravani zaradi tega, da ne gredo, ne bodo nič na slabejem, oni nimajo nič več izgubiti. Taka je tudi pri vas na Štajerskem. Ali vaša dva poslanca gresta, ali ne gresta, vaš zbor se zavoljo tega ne izpremeni; slovenski izvoljenci, kar vas je, ostanete notri. Drugače je pri nas. Mi s tem, da bi od drž. zbora proč ostali, Čehom in Moravcem nič ne moremo pomagati; Beust, ki črez nje na dnevni red prestopa, niti na nas ne bi gledal. Ali prašanje je le to, hočemo-li za slovansko solidarnost, katere za zdaj tako ni, riskirati svoj položaj v deželi? Mi smo se odločili, da ne, da tega ne moremo. Mi smo preslabi, da bi sami vzdržali in odbili vladno silo, a žrtvovati se brez vsega upanja zmage, da si bi junaško bilo, ne kaže. Zato pojdemo na Dunaj, vendar imamo od kluba oblast, da lahko izstopimo, če bi prevideli, da bi to za nas in za Slovenstvo bilo bolje.

Zato menim jaz, da naj tudi vaša dva prideta, da nas bo več; morebiti se vendar kaka nam ugodnejša stranka, nego je dualistična, osnuje, kateri potem pristopimo; če pa nikakor ne bo kazalo, pa skupaj odidemo, saj nam bo pot domu vsaki dan odprta.

Potemtakem mislim, da ni treba, da bi kdo od nas 12. t. m. v Celje hodil, ker mi poslanci sami od sebe tako za zdaj ne moremo našega sklepa prenarediti. Tudi goriška poslanca pojdeta na Dunaj.

Jaz to previdim in sam živo čutim, kako težko se je v tem hipu odločiti, ali premisliti moramo to, da od nas končno rešitev avstrijskega prašanja ni zavisna; da mi sami, če tudi se upremo, Beustove sisteme ne vržemo; da pa posebno mi na Kranjskem deželi lahko mnogo škodimo, če vladno silo provociramo. Zato se mi vidi pametneje, da se šibi enako viharju upognemo, raji, nego da bi nas, ko bi se ustavljali, prelomil. Saj tako ne more dolgo ostati. Ko sila mine, mi se spet vzdignemo. Dr. Rieger sam nam je tako pisal, da zdaj, ko je solidarnost prestala, le za se skrbimo. A mi mislimo zdaj najbolje koristiti, ako Slovenstvu vsaj en deželni zbor ohranimo, ki bi o bolji priliki mogel svoj glas povzdigniti. Jaz kanim 16. t. m. od tukaj na Dunaj odriniti..

Zdravstvuj!

7./V. 1867. Svetec."

Dr. Razlagu sem v vabilu pisal, da bi mi morali sklicavati ljudske shode na raznih krajih. Odgovoril je, da ne more priti na shod, da pa je odločno za to, da Lenček in Lipold pojdeta v državni zbor. „Tudi zdaj ni čas za shode, katere preostra postava brani, torej delajmo doma na dejanski razvoj naroda v šolah in pri gospodarstvu."

Pri shodu smo se zedinili, da naj gresta naša poslanca na Dunaj, pa „Slov. Gospodar", ki je stal na nekem radikalnem stališču, jih je vedno pikal, na kar sta oba se oglasila — najbrž je bil koncept od Svetca — in branila svoje stališče.

Beust je že mesca marca grofu Taaffeju izročil notranje ministrstvo in junija je Taaffe bil imenovan za ministrskega predsednika.

Državni zbor je bil 23. maja slovesno otvorjen s cesarskim nagovorom, 27. maja pa razpuščen hrvaški deželni zbor.

Hrvatje so se ustavljali madžarski hegemoniji in izkušali pridobiti svoji deželi kolikor mogoče avtonomije čeprav v zvezi z Ogrsko. Pri volitvah l. 1866. je zmagala narodna stranka, kateri sta na čelu stala škof Strossmayer in Mrazovič. Sklenili so adreso, katero je nesla posebna deputacija na Dunaj, da jo izroče cesarju. V avdienci je Strossmayer v hrvaškem govoru razložil želje hrvatskega naroda kažoč na zasluge Hrvatov v obrambi cesarstva in cesarske hiše. Cesar je kratko odgovoril nemški, da izraz vdanosti vzame na znanje in deputacija je bila odpuščena, ne da bi cesar se hotel meniti s posameznimi člani deputacije. Vse drugače je bilo, ko je nekaj dni pozneje prišla madžarska deputacija ogrskega državnega zbora. Bila je milostivo sprejeta, cesar si je dal predstaviti vse člane deputacije in se z vsakim menil, seveda madžarski. Zdaj so vedeli Hrvatje, pri čem da so, toda, da se bo tako kruto in neusmiljeno z njimi ravnalo, kakor se je kmalu potem začelo pod banstvom zloglasnega Raucha, tega tudi najhujši pesimist ni pričakoval.

Medtem nas je zadel občuten udarec. Koncem aprila smo v roke dobili poslednji list Einspielerjevega »Slovenca“. Celovški nemški tiskar ga ni hotel več tiskati in tako je Andrej, ker druge tiskarne v Celovcu ni bilo, moral list ustaviti. In zdaj se mu je zgodila neprilika, zaradi katere so „Nov.“ po pravici zarohnele nad njim. Graška „Tagespost“ se je namreč Andreju ponudila, da hoče vsem naročnikom „Slovenca“ poši-

ljati svoj list brezplačno in Andrej je te ponudbe še bil vesel v svoji stiski in jo vzprejel. To je vzbudilo nevoljo pri mnogih naročnikih, ki „Tagespost“ niso hoteli sprejemati, kajti je o vsaki priliki klestila po Slovencih.

Bili smo tedaj zdaj spet brez večjega političnega lista in morali smo se resno lotiti dela, da vendar ustanovimo, če ne takoj dnevnik, pa vsaj časnik, ki bi po trikrat na teden izhajal, kajti same „Novice“ in „Slovenski Gospodar“, ki pa je le izhajal vsakih 14 dni, pač niso zadostovali. Prvo je bilo, da se je „Gosp.“ izpremenil v tednik.

Politiški list smo vedno pričakovali iz Ljubljane, pa zdaj, ko je Svetec, ki je edini sposoben bil tak list spraviti na noge, bil na Dunaju, nismo nikogar imeli v Ljubljani, do katerega bi se obrnili. Pred vsem je treba bilo kapitala, ker smo vedeli, da se bo list iz početka moral boriti z deficitom. Sešli smo se v Mariboru in sklenili, da se naj napravi konsorcij z deleži po 250 gld. Razpošiljali smo vabila na imovitejše rodoljube.

Dr. Dominkuš je podpisal štiri deleže, torej 1000 gld., drugi po 1 ali 2 deleža, tako da smo do konca leta imeli zagotovljen znesek 6000 gld., kar se nam je zdelo dovolj za prvi začetek. A leto je šlo do konca in ni še bilo mogoče precej z novim letom začeti z izdavanjem „Slov. Naroda“. Šele 2. aprila 1868. je prvi list zagledal beli dan.

9. USTAVNE OSNOVNE PRAVICE.

Leto 1867, dasi nam je rodilo nesrečni dualizem, nam je na drugi strani utrdilo ustavne pravice. Državni zbor, ki je pridno zboroval, je sklenil zakon o pravici

združevanja in shodov. Decembra je bil ta zakon potrjen in mi Slovenci smo se ga takoj poslužili ter l. 1868. začeli sklicavati tabore.

Tudi imenitni člen XIX ustave se je tačas sklenil in ko bi Čehi bili v državnem zboru, bi se temu splošnemu členu lahko dodale natančneje določbe, ker Nemci tačas še niso bili tako brezobzirni in fanatični, kakor so postali po zmagi nad Francozi.

Cela nova ustava je bila sankcionirana decembra in velja še dandanes kot decembrska ustava. Kaka temeljita izprememba pa je nemogoča, ker je za tako po Šmerlingovi prvotni določbi treba navzočnosti treh četrti vseh poslancev in večine dveh tretjin navzočnih. Edini imenitni izpremembi sta bili vpeljava direktnih volitev za državni zbor l. 1873. in tako zvana četrta kurija l. 1900.

Ko je ta ustava stopila v življenje, sestavilo se je novo ministrstvo, tako zvano meščansko (Bürgerministerium) s knezom Adolfom Auerspergom na čelu, drugi ministri so bili Taaffe, Giskra, Herbst, Plener, Brestl, Berger.

Godrnjanje proti slovenskim poslancem se ni poleglo in posebno „Slov. Gosp.“ je odpiral svoje predale dopisom, v katerih so poslanci bili hudo napadani. Neki dopisnik iz Zagreba 26. nov. pravi: „Vsi naši bečki poslanci so prav žalostna prikazen. — Naš narod bi res zaslužil boljše zastopnike, nego so ti krompirjevci. — Tako imenovani prvaki bodo skoro ob ves kredit pri narodu, mlajši zarod ima pa premalo eneržije, ali pa preveč discipline, kakor se vzame. Edini dr. Bleiweis je še, ki maši luknjasti sod po svojej moči, pa kaj to pomaga, ko zmerom doma ostaja in v „Nov.“ toži, kajti ko bi bil on na Dunaju, gotovo se bi ne

bilo to godilo, kar se godi na sramoto našega naroda itd. itd."

Dr. Bleiweisu smo tudi na Štajerskem zeló zamerili, da se ni dal voliti na Dunaj in tako vso odgovornost naložil na druga ramena.

10. ETNOGRAFSKA RAZSTAVA V MOSKVI.

Imeniten dogodek v tem letu je bila ta razstava, ki se je mesca maja slovesno otvorila. Njen namen je bil, da se slovanski narodi med seboj spoznajo po svojih telesnih in duševnih lastnostih. Čehi, ki so bili silno ogorčeni po Beustovem pritisku, so se poprijeli te prilike, da demonstrirajo v vseslovanskem smislu. Odpeljala se je mnogoštevilna deputacija, na čelu ji Palacki in Rieger, kateri so se pridružili zastopniki srbski in hrvaški, kot slovenski reprezentanti pa koroški župnik Matija Majar, ki je tudi poslal nekatere predmete na razstavo, med temi celo posteljo z vso opravo, kakor je navadna v Ziljski dolini, in dva Ljubljančana, meščan Ivan Vilhar in koncipient Hudec.

Veliko senzacijo po vsej Evropi je vzbudil slovesni in navdušeni sprejem slovanskih gostov na ruskih tleh, posebno slavnostna avdienca, v kateri je car Aleksander II. sprejel v Carskem Selu slovanske potnike. Pričujoči so bili carica in carjevi otroci. Car je rekel Čehom: „Posebno ceno prikladamo temu, da vidimo tukaj vas." K vsem obrnjen pa je izgovoril te za tisti čas res velepomembne besede: „Bodite mi srčno pozdravljeni. Veselim se zeló, da vidim **svoje rodne brate** tukaj na **slovanski rodni zemlji.**"

Potem so se predstavljali državnemu ministru Gorčakovu, ki je dejal: „Nasledniki moji bodo branili

slovanske interese, kakor jaz." Pri pojedini v dvorjanskem domu pa se je učni minister Tolstoj izrazil: „Enota Slovanov je utemeljena na krvi, duhu in vedi. Slava veliki bodočnosti, katero božja previdnost pripravlja Slovanom."

Tudi v Moskvi je bil sprejem veličasten in navdušen. Poudarjala se je slovanska vzajemnost in s slava- in ura-klici so bili povsod pozdravljani slovanski gostje.

Ta vseslovanska demonstracija je dobro došla Nemcem, da so črnili Slovane kot izdajice Avstrije in Beust je imel odslej še prostejše roke, pritiskati na steno avstrijske Slovane.

Še prihodnje 1868. leto, ko sem jaz v štajerskem deželnem zboru poudarjal zvestobo Slovanov in da se le njim Avstrija ima zahvaliti, da l. 1848. ni razpadla, mi je poslanec dr. Rechbauer vmes klical: „Moskau", na kar sem mu pač odgovoril: „Jaz nisem bil v Moskvi. Sicer pa je tam bila le etnografska razstava, in kar se ob sebi umeje, bratovski sprejem došlih slovanskih gostov."

Matija Majar pa, ko se je domov vrnil, je imel velike sitnobe, vendar se mu ni zgodilo nič druzega, kakor plačati je moral globo 25 gld., ker je župnijo zapustil brez višjega dovoljenja. Potem je še nadalje pastirjeval na Koroškem na Križni gori pri Celovcu, dokler se ni 1883. l. preselil v Prago, kjer je l. 1892. umrl v visoki starosti 83 let. Jaz sem samo enkrat ž njim bil skupaj v Celovcu, kjer sva se srečala pri Andreju.

K razstavi v Moskvi bi se tudi jaz silno rad bil peljal, pa moje finance tega niso dopuščale.

11. „SLOVENSKA MATICA“ IN „SLOVENSKI ŠTAJER“.

V neki odborovi seji „Slov. Matice“ sem nasvetoval, naj „Matica“ izda popis slovenskih dežel. Za slovenski Štajer sem se jaz zavezal, da preskrbim potrebno gradivo. Odbor je pritrdil, a kmalu sem spoznal, da sem se lotil naloge, katera se bo težko dala izvršiti. Še o tem nisem imel nobenega pojma, kako urediti tako knjigo. Obrnil sem se torej do svojega prijatelja dr. Ivana Geršaka, ki je tačas bil koncipient pri dr. Križanu v Ptuju. On mi je takoj poslal načrt, kako se naj tvarina uredi. Jaz sem se obrnil do raznih pisateljev in vsak mi je obljubil, da bo spisal svoj oddelek.

Razdelili pa smo si tvarino tako:

A. Dežela:

1. Zemljepisne razmere . . . . . prof. Šuman.
2. Zemeljske razmere . . . . . Andr. Pirnat.
3. Meteorologija . . . . Ivan Žuža.
4. Rodovitnost zemlje . . . . . dr. G. Ipavic.

B. Prebivavci:

1. Kulturnohistorične razmere . . . prof. Janko Pajk.
2. Telesne razmere . . . . . . dr. J. Vošnjak.
3. Duševne razmere . . . . . . Bož. Raič.
4. Državne razmere . . . . . . dr. Janko Sernec.

C. Narodno gospodarstvo:

Statistika. — Produkcija. — Obrtnost. — Društva. — Trštvo. — Konsumcija . . . . dr. J. Geršak.

D. Zgodovina:

1. Zunanja . . . . Dav. Trstenjak.
2. Znotranja . . . . Ivan Macun.

Od te knjige sta le prvi in drugi del prišla na svetlo, l. 1868 in 1870. Dokler sem bil še v odboru „Slov. Matice“, me je tajnik Lesar v vsaki seji dregal, kaj je s „Slov. Štajerjem“, dasi jaz nisem bil kriv, da pisatelji, ki so prevzeli svoje oddelke, jih niso spisali.

12. PISATELJSKI HONORARJI.

Naj tu omenim, kakšne honorarje so dobivali slovenski pisatelji v tisti dobi. „Novice“ iz početka in menda še tudi pozneje niso plačevale nobenega honorarja za spise, ki so jih sprejemale v list, dopisniki so morali biti veseli in ponosni, da so se sploh tiskali njihovi dopisi. Dav. Trstenjak je veliko učene in leposlovne tvarine izročil „Nov.“ Kake nagrade ni zahteval, niti prejel. In tako menda tudi drugi sodelavci. Tudi Einspielerjev „Slovenec“ se je zanašal na brezplačne sodelavce in Andrej je včasi celo zarohnel nad nami, če mu nismo redno pošiljali članke in dopise.

Ko smo „Sl. Narod“ ustanovili, smo sklenili plačevati za članke in listke, da si tako pridobimo zanesljive sodelavce. Tarifa je bila po 2 krajc. za tiskano vrsto, kar je znašalo za navaden članek ali listek po 2 do 2 1/2 gld. Za dopise nismo plačevali. Pri tej skromni tarifi je ostalo še tudi pozneje, ko se je list v Ljubljano preselil in dnevnik postal. Še v osemdesetih letih smo se držali dvakrajcarskega honorara.

Kar se tiče leposlovnih listov, je Janežič, kakor je znano, pisateljem, n. pr. Jurčiču, dajal nagrade, kolikor je pač mogel, tudi Stritar. Za „Ljublj. Zvon“ smo dobivali po 25 gld. za tiskano polo, kar je gotovo majhen honorar za tako velik format, ki vzame dosti rokopisa.

Pošteno in, rekel bi splendidno, je plačevala Mohorjeva družba. Za knjigo „Umno kletarstvo“ sem

dobil celo po 35 gld. za polo. Razpisavala je družba vsako leto darila po 35 gld. za manjše naučne in pripovedne spise, ki navadno še 1/2 pole niso obsegali.

„Sl. Matica“ je plačevala in menda plačuje še zdaj po 25 gld. in tudi več za polo.

Pri teh plačah pač slovenski pisatelj ne more obogateti, pa kaj govorim, še preživiti se ne more, k večemu ob kruhu in vodi.

Od založnikov knjig sta le Blasnik in Giontini pisateljem plačevala honorarje; pozneje jih je začel tudi Bamberg izdavati in pri tem menda ni slabo izhajal, ker je knjigam nastavljal visoke cene.

Svoj roman „Pobratimi“ sem sam založil, ker sem pri „Sl. Matici“, ko je razpisala častne nagrade iz Tomšič-Jurčičeve ustanove, propadel proti povesti „Prihajač“. Tudi razpečal sem ta roman, ki je bil tiskan v 1200 izvodih, sam po svojih mnogih prijateljih in znancih, da mi je le prav malo iztisov ostalo. In bili niso le pokriti stroški za tisk in vezanje — dal sem vse iztise v platno vezati —, ampak mi je ostalo še nekaj za honorar.

S tem končam drugi del svojih spominov. Doživel sem pač, kakor je to navadno v človeškem življenju, vesele in tužne dneve, dosti dela in skrbi, malo mira in razvedrila. Pa vse mine — in življenje je teklo naprej svojim tekom, kako, povem v prihodnjem delu, če mi Bog da še toliko časa na tej zemlji, da ga dovršim.

IMENIK IN KAZALO.

